

LA VISIÓ DEL CAVALLER LOUIS D'AUXERRE: EDICIÓ CRÍTICA DE LA VERSIÓ CATALANA*

Joan M. PERUJO MELGAR
Universitat d'Alacant

J. Antoni IGLESIAS-FONSECA
Grup de Recerca Chartae - Universitat Autònoma de Barcelona

*Ma se tu sai e puoi, alcuno indizio
dà noi per che venir possiam più tosto
là dove purgatorio ha dritto inizio.*

Dante, *Purgatorio*, VII, 37-39

1. INTRODUCCIÓ

En l'època en què el poeta florentí escrivia aquests versos, el Purgatori ja era un espai perfectament delimitat en la mentalitat del seu públic, un lloc real al qual podien tenir accés els vius en circumstàncies especials. De fet, d'ençà que els cristians començaren a configurar, dins el món de creences relacionades amb l'existència d'una vida després de la mort, un espai físic en què els condemnats podien beneficiar-se d'una segona oportunitat per a purgar o redimir els pecats, el pou o cova del Purgatori de Sant Patrici, situat en una petita illa del comtat de Donegal, al nord-oest d'Irlanda, es convertí, com a via d'accés a l'inframón, en un important centre de pelegrinatge i també en un motiu fonamental en la difusió de llegendes relacionades amb el més enllà¹.

* Treball dut a terme dins el projecte de recerca FFI2011-29719-C02-02, «Retazos de cultura escrita. Fragmentos y *membra disiecta* de còdices en la Catalunya central», del Ministeri d'Educació, en el qual participen J. Antoni Iglesias (investigador principal) i Joan M. Perujo. És continuació d'un projecte anterior: HUM2007-61471, «Retazos de cultura escrita. Fragmentos y *membra disiecta* de còdices en Catalunya» (Ministeri de Ciència i Innovació. Govern d'Espanya). Aquesta aportació no hauria estat possible sense la col·laboració dels investigadors Gaspar Guardiola i Triadú (Olot) i Jesús Culebras Devesa (Verges), que van localitzar, gràcies a la tasca de recuperació d'arxius privats que fa anys que porten endavant, el text que editem ací, la reproducció del qual ens han facilitat amablement. Agraïm també els suggeriments bibliogràfics de Joan Mahiques, els comentaris del Dr. Antoni Mas i Miralles (Universitat d'Alacant) a l'apartat d'anàlisi lingüística i les puntualitzacions del Dr. Jordi Colomina i Castanyer (Universitat d'Alacant – Acadèmia Valenciana de la Llengua).

¹ Sobre la configuració del Purgatori, veg. l'estudi clàssic de Jacques Le Goff, *La naissance du Purgatoire*, París, Gallimard, 1981; i també, Michelle Fournié, *Le ciel peut-il attendre? Le culte du Purgatoire dans le Midi de la France (1320 environ - 1520 environ)*, París, Le Cerf, 1997.

Molts dels pelegrins que visitaren el Purgatori del Lough Derg ('llac Roig') van deixar constatació per escrit de la seva experiència, real o fictícia, amb la intenció que el relat de les meravelles que havien tingut el privilegi de contemplar-hi pogués servir d'avís a altres creients, des del profund convenciment que les seves accions en vida podien alleujar els suplicis de les ànimes en pena. Significativament, dins la llarga tradició de narracions (visions, relats de viatges, pelegrinacions, etc.) vinculades amb la creença en una vida ultraterrenal², la llegenda del Purgatori de Sant Patrici quedà configurada especialment amb el *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*, escrit cap a finals del s. XII per un monjo de l'orde del Cister anomenat H. (Hug o Henric) de Saltrey i centrat, bàsicament, en l'experiència del cavaller Owein a la gruta del Purgatori del comtat de Donegal³.

Aquesta obra llatina, d'una gran influència dins el gènere de la literatura visionària, fou, sens dubte, a bastament divulgada, com podem comprovar pel nombre de manuscrits conservats (amb diverses formulacions de redacció) i, sobretot, per les traduccions i les versions que se'n van fer en diferents llengües romàniques (francès, italià, llengua d'oc, castellà, etc.)⁴, entre les quals destaca l'*Espurgatoire Seint Patriz*, la versió en vers de Maria de França⁵. També va ser doblement coneguda en català, ja que en tenim una traducció directa del

² Sobre l'anomenada literatura visionària, veg. Howard R. Patch, *El otro mundo en la literatura medieval*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1983 (1950, 1a ed. anglesa); i en el mateix volum, l'apèndix de María Rosa Lida de Malkiel, «La visión del trasmundo en las literaturas hispánicas», pp. 369-449. Veg. també Joaquín Rubio Tovar, «Literatura de visiones en la Edad Media románica: una imagen del otro mundo», *Études de Lettres. Revue de la Faculté des Lettres* (Université de Lausanne), 1992, pp. 53-73; sobre les característiques bàsiques del gènere, veg. Jean Richard, *Les récits de voyages et de pèlerinages*, Turnhout, Brepols, 1981.

³ Sobre la tradició dels relats medievals vinculats al Purgatori de Sant Patrici, veg. el treball clàssic de Ludovico Frati, «Tradizioni storiche del Purgatorio di San Patrizio», *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, 17 (1891), pp. 46-79, i el volum col·lectiu de Michael Haren & Yolande Pontfarcy (ed.), *The Medieval Pilgrimage to St Patrick's Purgatory Lough Derg and the European Tradition*, Enniskillen, Clogher Historical Society, 1988; en aquesta última obra (pp. 5-6), podem trobar una llista amb els diversos pelegrins, històrics o literaris, que visitaren el Purgatori irlandès, procedents de diferents indrets, després del cavaller Owein del *Tractatus* i fins a principi del s. XVI. Sobre el *Tractatus* de Saltrey, veg. Yolande de Pontfarcy, «Le *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii* de H. Saltrey: sa date et ses sources», *Peritia*, 3 (1984), pp. 460-480.

⁴ Veg. Sonia Maura Barillari, «I volgarizzamenti e i rifacimenti del *Tractatus de Purgatorio s. Patricii*: dalla propaganda religiosa a quella política», en Rossana Castano & Fortunata Latella & Tania Sorrenti (ed.), *Comunicazione e propaganda nei secoli XII e XIII. Atti del Convegno Internazionale (Messina, 24-26 maggio 2007)*, Roma, Viella, 2007, p. 113.

⁵ Sobre la relació de l'*Espurgatoire* de Maria de França amb el *Tractatus*, veg. Sonia Maura Barillari, «Il modello latino dell'*Espurgatoire seint Patriz* di Marie de France: analisi comparativa fra il volgarizzamento oitanico e il ms. Madrid, El Escorial, lat. T.I.12 (ff. 193va-26rb)», en F. Benozzo et al. (ed.), *Culture, livelli di cultura e ambienti nel Medioevo occidentale. Atti del IX Convegno della Società Italiana di Filologia Romanza (Bologna, 5-8 ottobre 2009)*, Roma, Aracne, 2012, pp. 125-146. Veg. també, d'aquesta mateixa autora, la introducció que acompanya la seva edició de l'obra de Maria de França, *Il purgatorio di san Patrizio*, Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2004; i també, l'edició a cura de Yolande de Pontfarcy, *L'Espurgatoire Seint Patriz*, Lovaina-París, Peeters, 1995.

1320, obra de Ramon Ros de Tàrrega⁶, a més del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici* de Ramon de Perellós, de qui consta que pelegrinà realment al Purgatori de la Saint's Island el 1397⁷, i que no deixa de ser també una traducció amb la incorporació d'algunes notes més originals, per tal com l'autor s'apropià per als seus interessos personals l'itinerari del cavaller Owein⁸.

2. L'OBRA LLATINA

D'aquesta mateixa tradició que beu directament del *Tractatus* de Saltrey deriva la *Visio Ludovici de Francia*, una narració escrita en llatí el 1360 pel frare franciscà Taddeo dei Gualandi, natural de Pisa, i lector aleshores a l'església de Santa Maria d'Aracoeli, a Roma, segons explica ell mateix en els mots preliminars. Es tracta d'una obra que, si bé en un primer moment es presenta com un viatge de pelegrinatge al Purgatori irlandès, comparteix les característiques essencials del gènere de la visió: la singularitat, amb l'ús de la primera persona (després d'una breu introducció, fra Taddeo cedeix la paraula al protagonista), l'espiritualitat (en realitat, viatja l'ànima del personatge) i la deslocalització (descripció poc detallista de l'espai, constituït més aviat per llocs simbòlics bastant imprecisos)⁹.

Per a dotar de més veracitat la història, la narració és presentada com el relat reportat per fra Taddeo a partir de les explicacions del

⁶La traducció de Tàrrega va ser editada per Ramon Miquel i Planas en el volum *Llegendes de l'altra vida*, Barcelona, Mestre Fidel Giró, 1914, pp. 3-32.

⁷Ramon de Perellós fins i tot rebé un salconduït atorgat pel rei d'Anglaterra, Ricard II, per a visitar el Purgatori, acompanyat d'un seguici de vint homes i trenta cavalls. Sobre les vicissituds reals del viatge d'aquest cavaller, veg. el capítol corresponent de Martí de Riquer en la *Història de la literatura catalana*, v. 2, 1984 (1964, 1a ed.), Barcelona, Ariel, pp. 489-513.

⁸L'obra de Perellós dona origen a una altra tradició de versions i traduccions; veg. Arseni Pacheco, *Viatges a l'altre món: dos relats dels segles XIV i XVII*, Barcelona, Edicions 62, 1973, pp. 15-16. Veg. també Juan M. Ribera Llopis, «*Viatge fet al purgatori nomenat de Sant Patrici* de Ramon de Perellós: traducciones tempranas y variaciones tardias peninsulares», en Carmen Parrilla & Mercedes Pampín (ed.), *Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001)*, vol. III, Noia, Universidade da Coruña & Toxosoutos, 2005, pp. 443-454; i del mateix autor, «Una altra lectura del Ramon de Perellós prèvia al seu viatge (primera part)», *Revista de l'Alguer*, 8/8 (1997), pp. 233-251; i «Una altra lectura de Ramon de Perellós prèvia al seu viatge», *Revista de l'Alguer*, 9/9 (1998), pp. 273-291. Sobre l'original que serví de base a la traducció de Perellós, veg. Douglas David Roy Owen, *The Vision of Hell. Infernal Journeys in Medieval French Literature*, Edimburg / Londres, Scottish Academic Press, 1970.

⁹Són les tres característiques que permeten distingir entre viatges i visions, segons Cesa-re Segre, *Fuori del mondo. I modelli nella follia e nelle immagini dell'aldilà*, Torí, Einaudi, 1990, p. 28. Malgrat les diferències, el mateix autor estableix també tres elements comuns als dos gèneres: la predestinació dels protagonistes, com a transmissors de la providència divina, l'existència d'una frontera entre la realitat i l'altre món, que pot ser espacial o temporal, i la referència a un doble beneficiari de l'objectiu assolit (el protagonista i la comunitat de creients), amb un doble itinerari de purificació (personal) i d'edificació (col·lectiva); *ibid.*, pp. 29-31. Sobre la diferència entre viatges i visions, veg. també la introducció de Julián Muela a *Benedeit. Viaje de San Borondón. María de Francia. Purgatorio de San Patricio*, Madrid, Gredos, 2002, pp. 24-38.

protagonista directe dels fets, un cavaller francès anomenat Louis («Ludovicus natione Franchus», segons el text llatí), de la ciutat d'Auxerre (Borgonya), que havia pelegrinat al Purgatori dos anys abans. En síntesi, segons el relat recollit pel frare franciscà, el cavaller Louis d'Auxerre¹⁰, penedit d'una existència dedicada a les armes, plena de crueltat, crims i «multis aliis vitiis involutus»¹¹, decideix emprendre un viatge de pelegrinatge per expiar al Purgatori de Sant Patrici els pecats de la carn i les atrocitats comeses durant la seva vida anterior. Després d'una estada a Avinyó, on rep l'obligada llicència del papa Innocenci VI, el 17 de setembre de 1358 arriba a l'illa irlandesa on la tradició situava el pou del Purgatori, dins el qual és elegit per un ésser sobrenatural que li fa de guia en el seu periple imaginari o visió del més enllà. El nucli del relat correspon a les proves o perills que ha d'afrontar durant el trajecte per l'altre món, sempre superades gràcies a la invocació indicada pel personatge guia a l'inici de la narració. Al final de l'obra el guia li explica el significat de les diverses proves –en realitat diferents modalitats de penes o turments, segons la categoria del pecat– que ha presenciats i de les quals ha pogut escapar sa i estalvi. El cavaller, ultra la contemplació de les penes dels damnats, abans de tornar al món dels vius pot albirar el paradís terrenal i la meravellosa construcció de la *civitas Dei*, a més d'altres misteris sobre la santíssima Trinitat que li són revelats.

Com veiem, doncs, la *Visio Ludovici de Francia* respon a l'estructura circular que, segons Zierer¹², caracteritza la narrativa de visions. Hi trobem, doncs, una situació inicial en què el protagonista (el cavaller Louis d'Auxerre), després d'una mort aparent (el dejuni i la penitència), és elegit per un personatge guia per a fer un viatge imaginari al més enllà (una visió, en realitat), seguida del nucli del relat, integrat per les diverses proves que ha d'afrontar durant el trajecte, i finalment la tornada a la situació inicial, que comporta el retorn al punt de partida perquè el viatger pugui contar als vius la

¹⁰ Jean Richard proposa d'identificar el protagonista de l'obra amb Louis I de Chàlon-Auxerre (1339-1398), comte de Tonnerre (1379-1398), anomenat el Cavaller Verd; veg. «Un comte d'Auxerre en Irlande au XIVe siècle: Louis d'Auxerre au Purgatoire de Saint Patrice», *Bulletin de la Société des Sciences Historiques et Naturelles de l'Yonne*, 123 (1991), pp. 47-59. Segons la informació recollida pel grup Narpan, el fill de Louis d'Auxerre, Louis II de Chàlon-Auxerre (1380-1423), casat amb Marie de Trémoille, repudià la seva dona i fugí amb Joana de Perellós, neboda del Ramon de Perellós autor del *Viatge al Purgatori*; veg. la nota corresponent de Lluís Cabré i Sílvia Teulats en el *Cens de traduccions al català medieval fins a 1500*, ed. de Lluís Cabré & Montserrat Ferrer, en <http://www.translatdb.narpan.net/> [consulta, 10/10/2011].

¹¹ Totes les citacions del text llatí corresponen a l'edició de Domenico de Martino, *Il viaggio di Lodovico al Purgatorio di San Patrizio (Ms. Correr 1508 della Biblioteca del Museo Correr di Venezia)*, Siena, Betti, 2004 (2006, 2a ed. revisada).

¹² Adriana Zierer, «Paraíso versus Inferno: a *Visão de Tândalo* e a viagem medieval em busca da salvação da alma (séc. XII)», *Mirabilia. Revista Eletrônica de História Antiga e Medieval*, 2 (2002), <http://www.revistamirabilia.com/Numeros/Num2/tundalo.html>, p. 23 [consulta, 15/11/2011].

seva experiència a l'altre món¹³. La idea central, doncs, beu molt del *Tractatus* de Saltrey i comparteix motius amb altres obres del gènere, sobretot amb la *Visio Tnugdali*, obra escrita a Baviera el 1149 per un monjo irlandès anomenat Marcus, i de la qual conservem també traducció catalana (en tres versions distintes), contemporània de la *Visio Ludovici*¹⁴. L'obra de fra Taddeo aprofita en bona mesura el model del *Tractatus*, que amplia o modifica amb algunes notes d'originalitat, com el fet que els dimonis adopten forma de dones de gran bellesa que intenten temptar el cavaller oferint-li grans tresors i el plaer dels seus cossos¹⁵. No debades, Frati considerava la *Visio Ludovici* «come un libero rifacimento» de l'obra de Saltrey¹⁶.

Així, com en el *Tractatus*, el fil de la narració està constituït per un recorregut a través de l'inframón en el qual el cavaller protagonista és temptat amb una sèrie de propostes pecaminoses, en diversos escenaris i sota l'amenaça d'una sèrie d'atacs que haurà de patir si no les accepta; en tots els casos, però, Louis d'Auxerre evita el perill quan pronuncia una mena de fórmula d'imprecació a la divinitat procedent de l'Evangelí de sant Joan («Verbum carum factum est et habitavit in nobis»), seguida de «Deus et sancta Trinitas semper sit mecum»), que ha d'acompanyar, tres voltes, amb el senyal de la creu¹⁷. L'esquema, per tant, recorda bastant l'itinerari del cavaller Owein pel Purgatori de Sant Patrici recollit en el *Tractatus*, en el qual el cavaller entra a la cova del Purgatori i arriba a un primer camp, on hi ha una sala en què se li apareixen dotze (quinze, segons altres versions) religiosos vestits de blanc, un dels quals, que sembla el prior, l'avis

¹³ J. Muela (*op. cit.*, pp. 35-37) arriba a proposar un esquema o matriu tipus per als relats de viatges i visions, perfectament aplicable a la *Visio Ludovici*.

¹⁴ Les tres versions van ser publicades per Miquel i Planas en el volum *Llegendes de l'altra vida* citat abans, pp. 35-69 (versió A), 71-94 (versió B) i 95-118 (versió C); l'anomenada versió del monestir de Clares Valls o versió A va ser reeditada pel mateix autor el 1917 en la col·lecció «Històries d'altre temps», pp. 47-82. Veg. edició del text llatí, amb la traducció francesa de 1475, en Yolande de Pontfarcy, *L'au-delà au Moyen Âge. Les visions du chevalier Tondal de David Aubert et sa source la Visio Tnugdali de Marcus. Edition, traduction et commentaires*, Berne, Peter Lang, 2010. Hi ha també l'edició clàssica d'Albrecht Wagner, *Visio Tnugdali. Lateinisch und Altdeutsch*, Erlangen, A. Deichert, 1882 (reed. 1989). Veg. també, sobre aquesta obra, Owen, *The Vision of Hell...*, pp. 62-64 i 118-125; i C. Carozzi, «Structure et fonction de la vision de Tnugdali», en *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIe au XVIe siècle*, Roma, École Française de Rome, 1981, pp. 223-234.

¹⁵ Sobre els possibles precedents d'aquest motiu, veg. De Martino, *op. cit.*, pp. 32-33. També apareixen diableses o dimonis femenins en les *Visiones quas in Purgatorio Sancti Patricii vidit Georgius miles de Ungaria* i en altres obres, tal com recull Joan Mahiques Climent, «Accesos al otro mundo: algunos testimonios en catalán», en Marco Kunz & Ana María Morales & José Miguel Sardiñas (ed.), *Lo fantástico en el espejo. De aventuras, sueños y fantasmas en las literaturas de España*, Mèxic, Ediciones de los Coloquios Internacionales de Literatura Fantástica, 2006, pp. 66-67.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 50.

¹⁷ Lida de Malkiel, *op. cit.*, p. 372, recull un motiu semblant en un relat de sant Valeri, que aconsegueix evitar els perills fent el senyal de la creu. El motiu del *verbum Dei*, que retrobem encara en *Divinas palabras* de Valle-Inclán, és present també en la *Navigatio Sancti Brendani abbatis*; veg. Muela, *op. cit.*, p. 78.

que serà temptat pels esperits, però que se'n podrà deslliurar si té fe en Déu i si invoca el nom de Jesucrist quan sigui turmentat¹⁸. El cavaller Owein, efectivament, supera una sèrie de turments i proves en diversos escenaris i en tots els casos se'n surt gràcies a la invocació divina. Els escenaris i les proves són molt semblants als de la *Visio Ludovici*, que aplica en el seu relat les tècniques d'*amplificatio* i *imitatio* a partir del model; els quatre camps del *Tractatus* són substituïts per dos prats en la *Visio*, però les dues obres comparteixen el motiu de la roda de foc, el pou, el pont, els dracs, les serps i els dimonis. No hi ha la correspondència literal que podríem esperar en una traducció, però sí una coincidència de motius bastant evident. La intenció, doncs, sembla la de construir un text nou, amb una funció similar, reaprofitant els elements de la tradició.

D'altra banda, l'episodi que enllaça més clarament la *Visio Ludovici* amb la *Visio Tnugdali* és el del rei Cormarc («De Cormarcho rege»), conservat només en una de les tres versions catalanes, la del monestir de Clares Valls o versió A. En el seu itinerari per l'inframón, el cavaller Túndal arriba a una casa meravellosament construïda de pedres precioses, en la qual hi ha el rei Cormarc, que havia estat senyor de Túndal i a qui molta gent ofereix presents; l'àngel que acompanya el cavaller li explica que la gent que fa presents al rei són pobres de Jesucrist i pelegrins a qui el rei donava almoïna quan vivia, i li conta també que el rei cada dia pateix un suplici de tres hores (és submergit en foc fins al melic i del melic amunt és vestit de silici), perquè en vida pecà amb altres dones contra el sagrament del matrimoni i ordenà matar un comte prop de Sant Patrici, a pesar que tots els altres pecats li han estat perdonats.

De manera semblant, en la *Visio Ludovici* el cavaller arriba a una cambra en la qual hi ha un rei assegut en un tron, «ad quem tam mares quam feminas in magna multitudine sunt roxas iocolia et alia exenia deferentes portantesque cum reverentia accedebant». El guia explica al cavaller que els qui fan els presents eren pelegrins a qui el rei havia donat almoïna quan passaren pel seu regne de camí cap a Roma, Sant Jaume o altres llocs. Li conta també que el tron on seu és de foc, que ha de seure-hi tres hores de dia i que, de nit, jau tres hores en un llit de foc, perquè era un home luxuriós en vida, i que encara patiria penes més importants si no hagués estat per les almoïnes que feia. En una altra cambra purga els seus pecats la dona del rei (seu

¹⁸ «Deum semper habeas in memoria: et cum te cruciaverint, invoca Dominum nostrum Iesum Christum. Per invocationem enim huius nominis, statim a tormentis liberaberis»; edició d'Ed. Mall, «Zur Geschichte der Legende vom Purgatorium des heil. Patricius», *Romanische Forschungen*, 6/2 (1889), pp. 139-197; citació en p. 159. Ha estat editat també per Robert Easting, *St Patrick's Purgatory. Two Versions of Owayne Miles and The Vision of William of Stranton together with the Long Text of the Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*, Oxford, The Early English Text Society & Oxford University Press, 1991. El motiu és una reminiscència de la *Vita* de sant Patrici composta per Jocelyn de Furness; cfr. Barillari, «I volgarizzamenti...», p. 114, n. 6.

tres hores en el tron de foc i jau de nit tres hores en un llit de foc, a més de ser submergida fins als pits en una caldera de pega bullent mentre dos corbs li foraden el cap), la qual cometé adulteri contra el marit, a desgrat que si no fos per l'amor del rei patiria uns turments més terribles encara. Com veiem, obviant el detall que l'autor de la *Visio Ludovici* sembla haver desdoblant en dos personatges l'episodi de la *Visio Tnugdali*, el missatge subliminal és el mateix: les bones accions fetes en vida poden alleujar les penes dels condemnats a l'inframón, i també que els sufragis que fan els vius poden ser útils en benefici de les ànimes dels difunts.

Al capdavant, el que sembla guiar l'autor d'aquesta obra és la finalitat catequètica que caracteritza la literatura visionària¹⁹. La *Visio Ludovici* no és sinó el relat d'un viatge imaginari, una visió, en què el protagonista –i, per tant, els receptors de l'obra– aprén una lliçió de profit per a la seva vida futura com a cristià a partir del que li ha estat revelat. És també una lliçió i un avís per als creients²⁰, que són advertits de les penes que podrien patir si pequen i no segueixen els manaments de Déu. La finalitat didàctica és evident en la detallada descripció del repertori de càstigs i turments i en l'explicació o glossa final, en la qual queda ben remarcat que la categoria de la pena correspon a la gravetat del pecat. Els embats, en aquesta ocasió, van sobretot contra la luxúria i l'avarícia, però el missatge entre línies és que els poderosos (com el rei luxuriós o la reina adúltera) no escapen de les penalitats del Purgatori²¹. Hi subjau també un objectiu subsidiari però no menys important, ja remarcat per Le Goff en aquesta mena d'obres: refermar en l'ànim dels creients receptors l'eficàcia dels sufragis (en forma d'almoines, misses, oracions, etc.) per a alleujar les penes dels condemnats, com recomanava sant Agustí²².

¹⁹ Cfr. Patch, *op. cit.*, p. 98.

²⁰ Com indica Zierer, «os relatos eram produzidos por monges que tinham como principal objetivo um maior controle da sociedade cristã e o modo de agir dos fiéis», *op. cit.*, p. 23.

²¹ Cfr. Joan Mahiques Climent, «Les ànimes d'ultratomba: una justificació propagandística», *Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 23-24 (2004), pp. 143-160, en <http://www.raco.cat/index.php/EstudiGral/article/viewFile/43824/56268> [consulta, 10/11/2011].

²² Cfr. Le Goff, *op. cit.*, pp. 23-24 i 183. La importància dels sufragis també té formulacions en diverses manifestacions artístiques, tal com estudia Paulino Rodríguez Barral, «Purgatorio y culto a los santos en la plástica catalana bajomedieval», *Locvs Amoenus*, 7 (2004), pp. 35-51. Sobre la vigència de la creença popular en la validesa de les misses per a alleujar les penes dels condemnats al Purgatori, només cal recordar els textos editats per Casas Homs sobre les «gràcies que aconsegueix la persona qui devotament ou missa» (ms. 1682 de la Biblioteca de Catalunya), entre les quals s'especifica que «seran relevades de les penes de purgatori»; veg. J. Casas Homs, «Las gracias de la Misa. Creencias populares del siglo xv», *Analecta Sacra Tarraconensis*, xxviii (1955), pp. 71-78. Alguns d'aquests textos del ms. 1682 també van ser editats per Moliné i Brasés, juntament amb l'extensa oració de sant Gregori que tenia el poder de deslliurar les ànimes de les penes del Purgatori; veg. Ernest Moliné Brasés, «Textes vulgars catalans del segle xv», *Revue Hispanique*, 28 (1913), pp. 396-441 (l'oració en pp. 424-426). Sobre aquest tema veg. Tomàs Martínez Romero, «De les Misses de sant Gregori a les Misses de sant Vicent Ferrer. Un breu recorregut per l'hagiografia vicentina», *Afers*, 53/54 (2006), pp. 353-366 i, del mateix autor, «La hermana de San Vicente Ferrer en el Purgatorio: un tema

3. ELS MANUSCRITS LLATINS

A hores d'ara no hi ha una edició crítica de la *Visio Ludovici de Francia*, una obra que, si bé no tingué l'èxit del seu model, sí que degué assolir una certa difusió, si tenint en compte els testimonis en què se'ns ha conservat i el fet que, com a mínim, va ser traduïda dues voltes en llengua vulgar, en català i també en italià. Segons les dades de què disposem actualment, el text llatí ens ha arribat en quatre manuscrits diferents:

1) Lat. Nouv. Acq. 1154, de la Biblioteca Nacional de França, a París (testimoni P). Es tracta d'un manuscrit del segle XIV, escrit d'una sola mà en paper lligat amb pergamí (352 x 232 mm), de 183 folis (text de l'obra en f. 7r-10v). Fou adquirit per a la Biblioteca Nacional el 1869 amb altres còdexs provinents de la biblioteca del comte Ercole Silva (1756-1840), de Milà. Va ser editat per K. Strecker el 1924²³, acarat en algunes parts amb el ms. Correr 1508 esmentat més avall; també és editat en apèndix per Domenico de Martino, acarat amb el Neap. lat. 57²⁴.

2) Neap. lat. 57 (*olim* Vindob. 3160), de la Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III, de Nàpols (testimoni V). Es tracta d'un manuscrit miscel·lani de l'últim quart del s. XIV que pertangué a l'humanista Aulo Giano Parrasio (1470-1521), escrit en paper lligat en pergamí, de 268 folis (text de l'obra en f. 259r-261v). El llatí d'aquest manuscrit deixa entreveure la influència del parlar venet del copista; s'hi inclou també una síntesi final de les diverses penes, escrita en venet. En comparació amb el manuscrit de París, ofereix una redacció sintètica de l'obra, molt més breu, que fa la impressió d'un resum sense els excursos retòrics de l'altra. Com hem indicat, ha estat editat per De Martino, acarat amb el ms. de París, i per Barillari el 2008²⁵. El protagonista és «Lodoycus de Sur», la qual cosa motivà que alguns estudiosos consideraren aquest testimoni com una obra distinta de la que recull el ms. P, en què el protagonista és «Ludovicus natione Franchus de civitate Ansidiorensi»²⁶.

medieval en la literatura barroca», *Rassegna Iberistica*, 94 (2011), pp. 3-12. Sobre l'anomenat *Cançoner espiritual* editat per Moliné, repartit actualment en tres manuscrits distints (el 1682, el 1579 i el 1494 de la BC) com a resultat d'una desmembració, veg. Tomàs Martínez Romero, «El *Cançoner espiritual* de Moliné i Brasés: una proposta de reconstrucció», *Estudis Romànics*, 34 (2012), pp. 419-429.

²³ En «Literarische Nachfolge des 'Georg von Ungarn'», en Max Voigt & Gustav Roethe (ed.), *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter I-II*, Leipzig, Mayer & Müller, 1924, pp. 219-245.

²⁴ De Martino, *op. cit.*, pp. 192-223; descripció del manuscrit en p. 23. Altres descripcions en Strecker, *op. cit.*, p. 219; i Barillari, «I volgarizzamenti...», p. 114.

²⁵ Barillari, *ibid.*, p. 114. Referències en De Martino, *op. cit.*, pp. 23-24; descripció detallada en Sonia Maura Barillari, «Il *Purgatorio* di Ludovico di Sur: un testo a cavallo fra Medioevo e Rinascimento (Napoli, Biblioteca Nazionale, Vind. lat. 57, cc. 258-263)», *Studi Medievali*, sèrie 3, 49/2 (2008), pp. 771-791.

²⁶ El fals topònim *Sur* pot explicar-se com una derivació produïda per l'homofonia amb

3) Ms. llatí XXII.39, també de la Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III (testimoni N), datable entre el 1576 i el 1625. Es tracta, en realitat, d'un còdex miscel·lani que copia altres manuscrits. Els fulls 11r-89r, concretament, són una transcripció dels textos continguts en el ms. Neap. lat. 57, amb la pretensió de corregir en llatí clàssic les desviacions dialectals del vènet del copista. El text de la *Visio Ludovici* apareix en f. 84r-89r²⁷.

4) Ms. 218 del fons Acquisti e doni, de la Biblioteca Medicea Laurenziana de Florència (testimoni F)²⁸. Aquest manuscrit conté una còpia de la *Commedia* de Dante, juntament amb altres textos relacionats amb l'obra del florentí o amb el món del més enllà. Va ser acabat de copiar, en escriptura gòtica amb traços de bastarda, per un tal Amacristus de Trappis, notari de Bèrgam, el 26 (f. 126v) o el 29 (131v) d'abril de 1390. La *Visio Ludovici* és copiada cap al final (f. 132r-136v). De manera semblant a P, el protagonista és anomenat «Ludoycus natione francus de civitate Anthiodorensi». Es tracta d'un manuscrit d'identificació recent que no han tingut en compte els estudiosos de l'obra, però que en molts casos, segons hem pogut comprovar en la *collatio*, conté variants que podem suposar més pròximes a l'arquetip i que han estat deturpades en els altres testimonis. Així mateix, el text de F és més pròxim a la redacció extensa de P (més llunyà de VN, per tant) i podem conjecturar que anterior en la línia de transmissió.

Barillari, que no coneixia l'existència del testimoni F, va proposar un *stemma* en què establia la relació entre els manuscrits llatins, els dos testimonis de la traducció italiana i l'únic testimoni amb la traducció catalana conegut aleshores. Respecte al testimoni català, indica que té més proximitat amb el còdex P llatí (més apartat, doncs, de V i N), encara que la presència de lliçons no corruptes i «una maggiore stringatezza e linearità del dettado» li fan suposar una font menys viciada d'errors de còpia i situada més amunt en la tradició respecte de P²⁹. Com hem pogut comprovar en la nostra *collatio*, l'existència del testimoni llatí F confirma, efectivament, la necessitat de postular una font per als dos testimonis de la traducció catalana més pròxima a P (i no a VN) en la tradició, però per damunt en la transmissió i corresponent a un arquetip pròxim a F. Ho podem veure en uns quants

Auceurre (Auxerre < AUTESSIODURUM). Cfr. Barillari, *ibid.*, p. 770, n. 45.

²⁷ Veg. descripció detallada del còdex en el catàleg de la BNN, en http://manus.iccu.sbn.it/opac_SchedaScheda.php?ID=15559 [consulta, 15/10/2013]. Veg. també Barillari, «I volgarizzamenti...», pp. 114 i 120.

²⁸ Hem conegut l'existència d'aquest manuscrit gràcies al *Cens de traduccions al català medieval fins a 1500*, citat *supra*. Remetem a la descripció que en fa Boschi, que no arriba a identificar el text amb la *Visio Ludovici*, sinó que parla de «Testi latini di commento a luoghi della *Commedia* (131r-137v)», p. 120. Veg. Marisa Boschi Rotiroti, *Codicologia trecentesca della Commedia: entro e oltre l'antica vulgata*, Roma, Viella, 2004. Altres referències, en el catàleg de la Biblioteca Medicea, en <http://opac.bmlonline.it/Bibliografia.htm?idlist=1&reco rd=199212491749> [consulta, 10/10/2013].

²⁹ Cfr. Barillari, «I volgarizzamenti...», pp. 122-127.

exemples en què la lliçó de F té un clar reflex en les dues traduccions (catalana i italiana), mentre que P ofereix una lliçó deturpada (sovint per *lectio facilior*). A partir d'algunes variants, però, podem constatar que el ms. P no ha pogut donar origen a cap de les dues traduccions romàniques. Per exemple, la lliçó *ab gran devoció* de la traducció catalana, com el *devotamente* de la traducció italiana, no pot provenir de la variant *de nocte* que ofereix P, sinó d'una lliçó *devote* com la que recull el ms. F. El mateix fet és confirmat per altres variants:

in qua sedi iussu michi loquentis P, in quan tremens sedi iussu mihi loquentis F, cepi sedere super dictam chatredam cum timore magno V, ab gran paor ... yo m'aseguí en aquella B, jo assaguí'm ab gran pler en la dita cadira O, io sentiè molto tremando CD.

de nocte P, devote F, ab gran devoció B, devotamente C, devotamente D

sine tuo discrimine principali P, sine tuo discrimine personali F, sens peril de destrucció e perdició de ta p[...] B, sens gran perill o destrucció ho perdició de ta persona O, se non chon tuo dano CD

si ex nobis aliquam tecum venire voles P, poteris inquam divitias deferens procut voles F, om. B, ab tantas de riqueses com te volràs O, tu potrai portar tante richeze quante a ti piazerà C, tu potrai portar tante richeze quante a ti piaxerà D

Altres lliçons, però, fan veure que la traducció catalana, si bé és més pròxima a F, no prové directament d'aquest manuscrit. Per exemple, la lliçó del text català *una plaça fort bella* és traducció fidel del llatí *una platea spetiosa multum* segons el text recollit en P, mentre que el testimoni F ofereix la variant *una platea spaciosa multum*, segurament més pròxima a l'arquetip, i seguida en la traducció italiana: *una piazza molto spaziosa CD*.

4. LA TRADUCCIÓ ITALIANA

Com hem dit, la *Visio Ludovici* també va ser traduïda en italià, en dialecte venecià concretament, traducció que s'ha conservat en dos manuscrits: el ms. Correr 1508 de la biblioteca del Museu Correr de Venècia (testimoni C), de la primera meitat del s. xv, i el ms. C. M. 106 de la Biblioteca Cívica de Pàdua (testimoni que denominarem D, anomenat PD o Pd per altres autors), acabat de copiar per Andrea Vitturi el 8 de maig de 1468. Tots dos manuscrits presenten una divisió en capítols que no trobem en els manuscrits llatins conservats, fet que permet suposar que deuen procedir d'un mateix original, tot i que, segons l'editor, són manuscrits independents l'un de l'altre pel que fa

a la procedència. El testimoni C, a més, va acompanyat de quaranta-un dibuixos en diversos colors relatius a les penes del Purgatori³⁰.

Un dels trets més destacats d'aquesta traducció és la incorporació de nous passatges que no trobem en el text llatí (capítols XII, XV i XVII-XXIV), en els quals, a més, s'introdueixen notes de caire local per a fer més pròxima la història als lectors de l'àmbit venecià del s. XV, context en el qual degué nàixer aquesta versió, i fins i tot algunes notes que denoten la influència de la *Commedia* de Dante³¹. Aquests afegiments demostren que la traducció veneciana segueix un camí propi, com a text independent de l'original llatí, molt més apartat de l'arquetip original que la traducció catalana, amb la qual no té relació directa. S'hi fa evident també la voluntat d'embellir estilísticament el text en alguns passatges, a pesar que el traductor, «non dotato nemmeno di grande competenza in latino»³², introdueix nombrosos errors en la traducció. En qualsevol cas, la traducció italiana, com la catalana, pot ser un instrument fonamental per a la fixació del text llatí en una futura edició crítica, per tal com forma part d'una mateixa tradició que ha ajudat a difondre. Igualment, ha estat de gran ajuda per a la fixació del text català en la nostra edició, en la mesura que deixa entreveure el prototip llatí del qual procedeixen les diverses versions i, sobretot, perquè en molts casos la traducció italiana té lliçons pròximes a la traducció catalana que ens indiquen que totes dues procedeixen d'una mateixa branca de la tradició de l'original llatí, més pròxima a FP que no a VN.

5. LA TRADUCCIÓ CATALANA

5.1 *Els testimonis*

Fins ara, la versió catalana d'aquesta obra només era coneguda per un sol testimoni (l'hem anomenat testimoni B), editat per Miquel i Planas el 1914 en apèndix al volum de *Llegendes de l'altra vida* ja citat. Aquest testimoni se'ns ha conservat de forma separada en els actuals manuscrits 82 i 83 del fons de Sant Cugat del Vallès, a l'Arxiu Reial de Barcelona (o Arxiu de la Corona d'Aragó). L'erudit barceloní determinà correctament que els fragments d'aquests dos

³⁰ Veg. descripció dels manuscrits en De Martino, *op. cit.*, pp. 25-28; i també, Frati, «Tradizioni storiche...», pp. 76-79. De Martino ofereix una edició en paral·lel dels dos testimonis complets, mentre que Frati només en va editar uns quants fragments. Sobre aquesta traducció, remetem al magnífic estudi de De Martino que precedeix la seva edició.

³¹ Cfr. De Martino, *ibid.*, pp. 34-37; i Barillari, «I volgarizzamenti...», pp. 120-121. No manca de fonament la tesi defensada per Barillari (*ibid.*, pp. 127-131) sobre la possible connotació propagandística que podria tenir aquesta obra amb el cisma de l'Església i la popularitat que assolí la difusió de la literatura visionària, sobretot la tradició del Purgatori de Sant Patrici, durant l'època de l'anomenada «captivitat» i de Benet XIII, el papa d'Avinyó, la qual cosa explicaria plenament l'existència de dues traduccions romàniques, en català i en italià.

³² De Martino, *ibid.*, p. 35.

manuscrits del fons de Sant Cugat havien format part d'una mateixa obra³³, i plantejà la hipòtesi que pogués tractar-se d'una traducció³⁴, tot i que no arribà a relacionar-la amb el text llatí de la *Visio Ludovici*. El primer fragment amb la traducció catalana s'inclou, concretament, en el foli CXL del ms. 83 (f. 127, segons la foliació moderna en llaipsis), sense relació escripturària ni codicològica amb la resta del manuscrit i aliè als altres textos que conté³⁵; l'altre es conserva en els folis 157-163 del ms. 82. Efectivament, tal com suggeria Miquel i Planas, el foli CXL del ms. 83 i els folis 157-163 del ms. 82 no sols s'assemblen, sinó que van ser escrits per la mateixa mà i formaren part d'un mateix manuscrit³⁶.

Fou Hammerich, el 1929, qui identificà la visió fragmentària editada per l'erudit barceloní com a traducció de la *Visio Ludovici de Francia* i qui va advertir que calia reordenar el text català a partir de l'original llatí, a més de proposar diverses esmenes de lectura al text llatí fonamentades en la traducció catalana³⁷, tot i que l'existència del còdex F permet posar en dubte algunes de les seves propostes. En qualsevol cas, Miquel i Planas començà l'edició del que ell considerava un «text perdut» amb els fragments corresponents al full solt de Sant Cugat (ms. 83), seguit dels set folis del ms. 82, en l'ordre en què apareixen copiats en el manuscrit (A+B+C+D+E+F+G+H, és a dir, f. 127 del ms. 83 + f. 157-163 del ms. 82)³⁸.

Gràcies a la col·laboració dels investigadors Gaspar Guardiola i Jesús Culebras, hem pogut identificar els *membra disiecta* d'un nou testimoni conservat a la comarca de la Garrotxa (Girona) amb

³³ *Llegendes...*, pp. 269-272.

³⁴ *Llegendes...*, pp. 351-352.

³⁵ És possible veure una reproducció digital del ms. 83 i també del foli en qüestió en: http://pares.mcu.es/ParesBusquedas/servlets/Control_servlet?accion=3&txt_id_desc_ud=2345643&fromagenda=N [consulta, 15/11/2011]. Significativament, el ms. 83 és un còdex miscel·lani, de la primera meitat del s. xv, que conté diverses oracions, gojos, passions i vides de sants, a més d'una de les tres versions de la traducció catalana de la *Visio Tnugdali*.

³⁶ Veg. altres referències a aquest testimoni en Francesc X. Miquel i Rosell, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, 1937; també en BITECA, *Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears associada al projecte Philobiblon* (Universitat de Berkeley, Califòrnia), accessible en http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_ca.html [consulta, 10/10/2013], referències en MANID 1311 (ms. 82) i MANID 1154 (ms. 83). Veg. també J. Antoni Iglesias & Joan M. Perujo, «Un nou testimoni català del pelegrinatge del cavaller Louis d'Auxerre al Purgatori de Sant Patrici», en Antonia Martínez Pérez & Ana Luisa Baquero Escudero (ed.), *Estudios de literatura medieval. 25 años de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Múrcia, Universidad de Murcia, 2012, pp. 537-549.

³⁷ Veg. Louis L. Hammerich, «Le pèlerinage de Louis d'Auxerre au Purgatoire de S. Patrice. Correction du texte latin par une traduction catalane», *Romania*, 55 (1929), pp. 118-124.

³⁸ El text editat per Miquel i Planas ha estat reeditat per Sílvia Teulats, seguint l'ordenació dels folis corresponent al text llatí, amb criteris actuals i acompanyat de traducció del text llatí (fragments inicials) o paràfrasi (fragments finals) en català modern en els passatges que manquen en B; veg. «La versió catalana de la visió de Lluís d'Auxerre al Purgatori de Sant Patrici», Biblioteca Electrònica del grup Narpan, http://www.narpan.net/bibliotecadigital/articles/cat_view/91-teulats-castells-silvia.html, 2011 [consulta, 15/11/2011]. L'edició de Miquel i Planas també és reproduïda en apèndix, amb l'ordenació correcta, en De Martino, *op. cit.*, pp. 227-233.

la mateixa visió d'ultratomba editada per Miquel i Planas. Es tracta dels fragments d'un text manuscrit (el denominarem testimoni O), també incomplet (encara que supera en extensió el que edità Miquel i Planas), escrit en lletra del s. XIV i conservat en un quadern de catorze fulls de paper, de petit format, acompanyat d'un pergami documental que fa les funcions de relligadura i que, quan vam començar la nostra investigació, feia part de l'arxiu privat d'una família d'Olot, a pesar que posteriorment sembla que ha estat venut a un particular³⁹.

El text de la Garrotxa comença unes línies més avant del text editat per Miquel i Planas. En tots dos, per tant, manca l'inici de l'obra, que potser hauria proporcionat més informació sobre l'autoria de la traducció o sobre el copista. Això no obstant, podem suposar que la traducció és el resultat de la tasca vulgaritzadora duta a terme des d'algun centre monàstic, amb la voluntat de posar a l'abast dels cristians poc avesats al llatí els beneficis catequètics d'aquest gènere literari. Recordem que són textos que no pertanyen al corpus d'obres canòniques i, per tant, podien ser objecte d'una traducció menys rigorosa, subjecta, doncs, a afegits o modificacions de part de traductors o copistes. Fan part, més aviat, del conjunt de «traduccions quotidianes» d'època medieval, sorgides més per la necessitat o la utilitat pràctica que comportava acostar determinats textos al públic que no podia entendre la llengua culta que no pas pel caràcter literari o canònic de les obres en si mateixes⁴⁰.

Sigui com vulgui, l'acarament dels dos manuscrits de la traducció catalana amb el text llatí de partida i amb els dos testimonis de la traducció en venecià ens permet constatar diversos fets. En primer lloc, es fa evident, com indicà Hammerich, que el copista de Sant Cugat reproduïa un text amb una ordenació incoherent, tret que es deixa notar també per diverses referències internes de l'obra, de manera que hem de pensar que el copista o bé va transmetre un text ja desordenat o bé va alterar l'ordre dels fulls durant el procés de còpia. Ara podem constatar-ho sense cap mena de dubte, perquè el text de la Garrotxa sí que presenta l'ordenació adient, la que correspon al text llatí de partida: A+E+F+G+H+B+C+D.

Podem comprovar, en segon lloc, que la traducció catalana, com ja hem indicat, segueix un original més pròxim a FP que no pas a VN. És a dir, parteix de la versió extensa de la *Visio Ludovici* i no de

³⁹ Per desig exprés de la família, no podem facilitar les dades concretes d'aquest fons patrimonial. Malauradament, tot i que disposem de reproducció digital de tot el quadern (n'ofereim un parell de detalls en pàg. 41), a hores d'ara encara no hem pogut veure'n l'original. Reiterem l'agraïment a Jesús Culebras i Gaspar Guardiola, sense la tenacitat dels quals no hauria estat possible salvar de l'oblit, i potser de la desaparició completa, aquest patrimoni literari. Veg. nota de premsa sobre la troballa en *El Punt Avui*, 21-I-2013, p. 16. Descripció detallada del document en Iglesias & Perujo, *op. cit.*, pp. 540-544.

⁴⁰ Cfr. Julio César Santoyo Mediavilla, «Traducciones cotidianas en la Edad Media: una parcela olvidada», en *Historia de la traducción: quince apuntes*, Lleó, Universidad de León, 1999, pp. 9-34; publicat prèviament en *Livius*, núm. 9 (1997), pp. 159-186.

la versió sintètica que ofereixen els testimonis V i N. Per exemple, inclou el passatge amb la descripció de les diablesses que tempten el protagonista (línies 40-55 de la nostra edició), amb correspondència en els manuscrits llatins P i F, i en els testimonis C i D de la traducció italiana, però absent en VN. Així mateix, no presenta cap dels capítols afegits en la traducció italiana, que tampoc consten en B, de manera que podem afirmar que les dues traduccions en vulgar pertanyen a tradicions textuals independents i que els afegiments són obra de l'autor (o dels copistes) de la traducció italiana. La *collatio* permet concloure també que el testimoni B editat per Miquel i Planas ofereix en més ocasions les lliçons més pròximes a l'arquetip llatí de partida. És a dir, analitzant els errors significatius entre els dos testimonis catalans, en la majoria dels casos el manuscrit B és el que conté la lliçó correcta, com veiem en els casos següents:

tremens] *ab gran paor* B, *ab gran pler* O
maiolem auctoritatem] *de mayor autoritat* B, *esser major astant* O
capillis aureis erant] *semblant a fil daur* B, *semblants en color de fin* or O
dee inmortalis] *dieses immortals* B, *donas e mortals* O
aperto ore] *goles ubertes* B, *gols verins* O
vetula domina] *dona vella* B, *bella dona* O
moniales] *les dites monges* B, *las dones* O
volvens igitur me vidi] *yom giri e viu* B, *quant jom giras* O
pendebant] *penjaven* B, *pessaven* O
oribile] *orible* B, *terribla* O
dilectare] *delit* B, *desitx* O
tantas] *de tantes* B, *a totas* O
crede michi] *sim creus* B, *si mi treus* O
delectabiliter] *delit* B, *desig* O
montis] *de un mont* B, *del mon* O
proicere] *gitar* B, *girarma* O
accedebant] *venien* B, *mengavan* O

Això no obstant, el testimoni O també ofereix en alguns casos la lliçó adient, deturpada en B, com podem comprovar en unes quantes variants, malgrat que són menys abundants que les anteriors:

arta] *streta* O, *escura* B
duorum palmorum] *dos palms* O, *tres palms* B
parietem] *porta paret* O, *porta* B
dentes eburnei] *las dents pus blanques* O, *les dents pus belles* B
terribiles penas] *terriblas penas* O, *oribles besties* B
in scullo] *lo mon* O, *lamor* B
duras penas] *las grans penas* O, *la gran dolor* B
duo magni corvi] *dos grans corps* O, *dos drachs forts* B

A més a més, el testimoni O, com es pot veure en el nostre aparat crític, també ens permet reconstruir nombroses lliçons o petits fragments que manquen en B, especialment en el foli CXL del ms. 83 de Sant Cugat, en molt mal estat de conservació.

5.2 Mètode i procediments de traducció

La primera precaució que hem de tenir en compte a l'hora de valorar la traducció d'aquesta obra llatina –i, en general, qualsevol traducció medieval– és que desconeixem amb exactitud l'original llatí que serví de text de partida per a la versió catalana (com també desconeixem el que donà origen a la versió italiana), a pesar que, com hem comentat adés, sí que podem constatar, a partir de l'anàlisi dels errors significatius, quin dels manuscrits conservats s'acosta més al text del qual degué partir el traductor català. Així, per exemple, si considerem només el ms. P, en un passatge com el següent podríem pensar que l'incís «ab gran paor» és un afegit del traductor català, ja que manca en el text llatí, mentre que l'hem de considerar com a traducció fidel del participi *tremens* si tenint en compte el testimoni F.

Aulam intravi pulcerimam in cuius medio sytum est capitulum quod a latere iuxta parietem quandam cathedram continebat, in qua sedi iussu michi loquentis P

*Aulam intravi pulcerimam in cuius medio sytum est capitulum quod a latere iuxta parietem quandam cathedram continebat, in quan **tremens** sedi iussu mihi loquentis F*

*E ladonchs entré en una fort bella casa enmig de la qual avia un capítol en lo qual havia una ffort bella cadira, ço és en lo costat ves la paret, e **ab gran paor**, de manament de la dita hombra, yo m'aseguí en aquella.*

Com veiem, la traducció respon en general al mètode literalista propi d'aquesta època. El traductor segueix de prop l'original de partida, lluny de la llibertat que caracteritza la versió veneciana, però sense una submissió excessiva a l'*ordo* o a la sintaxi del text llatí. Tanmateix, la literalitat no és respectada sempre amb el rigor que potser trobaríem en la traducció d'un text de més prestigi o categoria literària. Pensem que la *Visio Ludovici* és un text religiós, però no és un text bíblic ni constitueix cap obra canònica, ni es tracta tampoc d'una crònica o d'un text literari d'un autor valorat. Podem considerar-lo un text de categoria inferior, adreçat al gran públic i en el qual, per tant, no importa excessivament respectar un text de partida al peu de la lletra. Tot i que hi trobem algun ablatiu absolut (*dessat aquell pont < Transacto igitur ponte*) i algunes frases amb el verb *in fondo*

(*Per què-t prech que vulles perill squivar lla on profitosament e bé te pots salvar*, línies 212-213; *yo fiu gràcias humils a nostre Senyor; qui per sa infinida clemència me avia de tanctes e tals tribulacions deliurat*, línies 233-234), i fins i tot algun calc del participi de present llatí (*som dieses inmortalis e havents gran poder e grans riquesas < summus ... dee inmortalis habentes potestatem magnam multasque divitias*), el traductor s'aparta sovint de la traducció literal i no demostra una subordinació excessiva a la sintaxi llatina. Segueix la lletra de l'original, però no dubta d'apartar-se'n quan ho considera escaient, com en aquest exemple:

Sedensque ibi tredecim vidi monachos albos inter quos unus erat mitriam pontificalem in capite ferens, vir utique reverentie magne, qui in albis ad me veniens prefatus pontifex ait.

E jo, estant sient en la dita cadira, viu venir XII monges blanchs, la un dels quals portava mitra pontifical en son cap e apperech-me fos hom de gran reverència. E com los dits monges se foren a mi acostats, aquel que portave la mitra començà'm a parlar e dix-me aytals paraules.

Deixant de banda l'error en el numeral, veiem que el traductor fa ús del procediment d'explicitació per a fer més clar el text⁴¹. Així, tradueix el pronom *ibi* amb antecedent en l'oració anterior, no pas per un pronom adverbial de lloc, sinó amb l'explicitació del referent esmentat abans en el discurs (*en la dita cadira*), de manera que evita que el lector pugui perdre's en la lectura. Usa el mateix procediment d'explicitació al final del període, quan tradueix el verb *ait* per *dis-me aytals paraules*, de tal forma que introdueix de manera més clara el parlament en estil directe que segueix aquesta frase. Amb la mateixa intenció evita un terme culte com *pontifex*, que tradueix amb una oració de relatiu en què recupera el referent anterior (*aquel que portave la mitra*), molt més clara per al públic poc avesat al vocabulari més especialitzat.

De fet, la utilització del procediment d'explicitació és constant al llarg de tota l'obra. Amb aquest recurs tècnic, habitual en qualsevol traductor modern, el traductor afegeix petits fragments que fan més clar el text d'arribada o text meta (TM), absents de forma explícita en el text original o text de partida (TO), però implícits segons el sentit. No cal dir que, tot i que s'aparti de la traducció literal, és un

⁴¹ Sobre els procediments tècnics de traducció, veg. Jean-Paul Vinay & Jean Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, Paris, Didier, 1977 (1a ed., 1958); i Gerardo Vázquez Ayora, *Introducción a la traductología: curso básico de traducción*, Washington, Georgetown University Press, 1977. Veg. també les consideracions d'Amparo Hurtado Albir, *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*, Madrid, Cátedra, 2001, pp. 256-271.

procediment perfectament lícit que fa servir qualsevol traductor actual. Al mateix objectiu deuen respondre alguns casos de traducció en què el traductor utilitza el procediment d'ampliació, com en els dos exemples següents, en què l'adjectiu culte llatí o el participi és traduït per tota una oració subordinada que mira d'explicar-ne el sentit de manera més clara per al públic del text meta:

- 1) *quarum erat **incredibilis** pulcritudo > la belea de les quals era tant gran que a penes la poria hom creure* (línies 41-42)
- 2) *cum ipsa namque **inexcogitatis** dellectionibus perfrueris > auràs ab ella infinits delits que no porien éser per hom pensats* (línies 96-97)
- 3) *serpentes in terram homines **confingentes** > serps que t'estan detràs, les quals no fan sinó destruir hòmens, los quals claven en terra* (línies 99-100)

Com és habitual en altres traduccions medievals, el traductor fa ús també de les anomenades expressions multinominals⁴², en què un mot llatí és traduït amb una parella de sinònims, procediment que origina duplicacions lèxiques de tipus verbal (*tu és ací vengut o entrat < Te ... huc duxit; ffuy ligat e pres < capior; havia e exia < emanabat; stà e jau < iacet*), de tipus nominal (*destruïció e perdició de ta persona < sine tuo discrimine personali; en ton cor e en ta pença < in mente; ab oribles siules e crits < cum sibillis; ab goyg e ab alegria < gaudens; rosas e violes < roxas*) o de tipus adjectival (*bells e polits < polite; drachs fforts leygs e teribles < dracones terribiles*). Sovint sembla que són emprades, de manera semblant als procediments anteriors, amb la intenció de fer més clar un terme que pot resultar obscur per al lector poc culte: *ssos cosins e amichs < consanguineis*.

És molt difícil determinar si determinats afegits respecte del text llatí, amb les precaucions esgrimides adés, són obra del traductor o d'un copista de l'obra. Tanmateix, l'acarament dels dos testimonis conservats ens permet sospitar que determinades duplicacions lèxiques o ampliacions d'una altra mena presents només en un dels manuscrits catalans, i absents en el text llatí (almenys en els textos llatins que ens han pervingut), són fruit no pas del traductor, sinó del copista del manuscrit que, en consonància amb la manca d'autoritat que hem comentat, es permet la llicència d'intentar millorar estilísticament el text que transmet amb la seva labor de còpia. Igual que passa en la traducció veneciana, aquests canvis denoten que els copistes consideren l'original com un text menor, no canònic. Ho

⁴² Cfr. Curt J. Wittlin, *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991.

podem veure en nombroses ocasions en el manuscrit O, a voltes amb la intenció d'explicar amb un sinònim un terme poc entenedor:

habebunt > *te donaran* B, *te aydaran et daran* O
lacteo rubeoque colore mixto perfixe > *rosa* B, *bella rosa* O
nigredine > *negres* B, *negres com atzabeya* O
tibi bonum etiam utile consequetur > *fort gran proffit* B, *gran proffit e gran honor* O
per quam intrasti > *aci* B, *en aquesta casa ho palau* O
ligatus vinculusque > *ligat e gitat* B, *ligat e fermat e pres e mes* O
excriatus > *esmortit* B, *smortit ho stremordit* O
orationes > *les dites horacions* B, *las sanctas paraules e oracions* O
omnia que cupis habebis solatia > *volras* B, *volras ni obs te sera* O
feres et ignitis > *ffoch e de fere* B, *ferre ab foch foguejant* O
audatie > *ardiment* B, *ardiment agut e gracia* O
flumen > *flum* B, *flum ho riu* O

Són menys abundants, però aquestes interpolacions també apareixen en el copista de B, com en aquests casos:

Voces ... ad cellum valde clamando > *grans plors* O, *forts grans plos e gamechs* B
alie fere multe > *besties* O, *cruels e malvades besties* B
in fluvio > *layga* O, *la dita aygua bulent ab gran crueltat* B
obscuritatem > *scuretat* O, *gran escuredat de tot seny exia* B
reverentie magne > *gran reverencia fort de gran* O, *gran reverencia e honestat* B

En aquesta traducció, els pocs casos d'omissió, assenyalats en la nostra edició, tenen poca importància; solen ser petits fragments de frase i sovint provocats per salt de lectura o potser perquè el fragment ja mancava en el text llatí de partida. Tret d'alguns errors puntuals, originats en molts casos per una mala lectura⁴³, no hi ha passatges que dificulten la comprensió del text meta, encara que l'abundància de passatges amb traducció poc literal, que responen a una comprensió general del text de partida, fan pensar en un traductor amb un coneixement de llatí no gaire profund. També són bastant generals els casos en què el traductor fuig de la traducció literal i ofereix una traducció amb simplificació retòrica, és a dir, una traducció *ad sensum* que recull el sentit general de l'original però molt més senzilla en l'expressió literària. La comparació amb la traducció italiana posa en relleu la diferència en la selecció de prioritats dels dos traductors. Mentre que el traductor català busca un text meta (TM) entenedor sense excessos

⁴³ Veg. més avant, nota 61, per exemple, l'error per *lectio facillior* (*claritatis/civitatatis*) de les línies 15-17.

retòrics ni paraules estranyes, el traductor venecià no s'està de reproduir més al peu de la lletra la literalitat de l'original i sovint millora estilísticament el text amb la incorporació de frases o passatges de nova creació. Ho podem veure amb uns quants exemples

TO: *Qua penitentia usque ad finem peracta*

TM1: *E après de açò*

TM2: *Fata questa penetenzia de di xv chomo ò dito*

TO: *sic michi submissa voce taliter cepit dicere istis verbis loquendo*

TM1: *començà'm a parlar e dix-me axí*

TM2: *chon una voze suavissima me chomenzò a parlar digando-me*

TO: *Quid dicis, o care miles, desperate mori an delectabiliter mecum perpetuo vivere eligis? Crede michi quod consulo studeas adimplere ut tantas penas valeas evitare quia si bene una evades, in aliam subemergeris.*

TM1: *Què dius, donchs, cavalier molt car? Vols-me creure de mon profitós consell? Car ja veus clarament que, si no u fas, certes no escaparàs de tantes penes com te són aparellades, car si de la una escapes, cauràs en l'altra. E si'm creus, poràs ab mi viure tots temps ab sobiran delit, axí com dit és.*

TM2: *O charo chavalier, se' tu ben disposto a viver chon nui o morire chusi desperato? Zerto, a voler-te ben chonsegiar, vogli avanti viver chon nui in dilleto cha morir chusi fatamente, et però tien-te al nostro chonseiglio per tua salute. Chredi tu forsi perché tu ài pasato tante pene poder pasar queste? Zerto non lo chredere, e se tu volesti tornar indriedo, el te chovien pasare tute le pene che tu ài passate, che seria chossa inposibelle. Adoncha passa pur se tu pòi, che zerto se tu te meti a pasare tu chazerai in lo profundo del fume. Pensa adoncha chomo tu porai pasare, et però per li nostri chonseigli reposa-te apresso de nui dove pò' piasevelemente salvar-ti, e non voler morir, che tu seristi desperado.*

5.3 Anàlisi lingüística

Oferim en aquest apartat algunes notes sobre les particularitats lingüístiques més destacables de la part de la traducció catalana de la *Visio Ludovici* que ha arribat fins als nostres dies. Centrem la descripció en el text de la nostra edició, en la qual hem pres el testimoni B com a manuscrit base, tot i que en molts casos hem hagut de completar-lo amb fragments o lliçons del manuscrit O, bé perquè manquen en B o bé perquè en algunes ocasions el testimoni O ofereix la variant més acostada al text llatí de partida. Si no indiquem res, doncs, els exemples corresponen al text de la nostra edició. En general, els dos manuscrits reflecteixen la varietat de llengua habitual en els textos

del s. XIV, però en el manuscrit O podem observar alguns canvis que fan sospitar que reproduceix una varietat de llengua una mica més tardana.

5.3.1 GRAFEMÀTICA

5.3.1.1 Vocalisme

Pel que fa al vocalisme, el tret més significatiu és l'ús de grafies que fan evident la neutralització de la vocal *e* en *a* o de la vocal *a* en *e*, molt habitual en posició postònica (*bellas, terriblas, blancas, riquesas, tantas, donas, aquellas, ditas, aquestas, gràcias, penas, almoynas, formas, figuras, maneras, gravillas, personas, quinas, vistas, horas, ere, anàvan, portave, plorave, gosave, pasave, estave, cri-dave, foradàvan, pessaven, acabussave's, sollemna, regna, Jacma, environe, segone, aportade, desfigurade, solement, sàpias, stiguere*, etc.), però també de vegades en posició pretònica (*turmantats, gamechs, piatat, comatia*); el fenomen és més abundant en el manuscrit O. Hi trobem també un parell de casos de tancament de la vocal *o* en *u* (*uberta, ubertes*, més la forma *pugués* del ms. O), als quals cal afegir el pronom neutre *ho*, transcrit sovint com a *u* en posició proclítica (*u ffitu, u hoy, u pogués dir, u fas, u viu*), a més d'algun cas de vacil·lació *o/u* (*homil*, al costat del plural *humils*). No són estranys en el text altres casos de vacil·lació vocàlica (*resplandor, dieses, condesió, certefich-te, deguí-les, escur, scuretad, pestelència*, etc.).

Cal destacar també la doble solució del grup *-ACT-*, amb la forma en *-e-* (*fet, feta*) al costat de la variant *-ey-* amb diftong *i* la vocal inflexionada (*ffeyt, feytes*). D'altra banda, el diftong *au* es manté en *aur* (< AUREUM), però en el ms. O la forma habitual és *or*; el mateix diftong, però, presenta la solució *o* en *coes* (< CAUDA). El diftong llatí *ae* presenta la solució *e* en *demonis* (< DAEMONIA), mentre que per al diftong *ua* la solució és *o* en *gorda* (< GUARDA), al costat de *guardar*. La vocal /j/ dels diftongs decreixents és representada generalment amb la grafia *y* (*aygua, espay, puys, depuys, aytals, aytant, remey, fuy, quaygues, rey, serveys, almoyna*), tot i que no sempre (*caigul*). Finalment, la conjunció copulativa és representada, com és habitual en l'època, amb la grafia *e* i també amb la forma llatina *et*.

5.3.1.2 Consonantisme

En els fenòmens referits al consonantisme, podem destacar que el fonema lateral palatal /k/ sempre és representat per *l* a inici de mot (*luny, loch, lonch, ladonchs, là, ligat, lengua, lançat, làgremes, largament, lit, labis*) i sovint en interior de paraula (*vermela, cavaler, aquela, aqueles, deliurat, muler, bulent, mameles*) o en posició final (*col, bel, peril, fol, caval, val, éls, vermels, uls, cabels*), tot i que en altres casos s'hi fa servir la grafia *ll* en interior i a final de mot (*milles, illa, aquella, devallé, bella, perillós, ballant, celles, mamelles*,

callava, donzelles, ell, ells, bells, aquells). Sí que hi ha uns quants casos de grafia *ll* a començament de paraula en el ms. O (*llet, llur, llàgrames, llamsant*). Així mateix, el fonema lateral alveolar /l/ és representat en alguns casos amb la grafia doble *ll* (*escalla, solla, cell, sollemna, fortallesa*), però amb la grafia simple en la majoria (*fil, polits, aguileyns, consolació, fals, alegria*).

Com és habitual, el fonema oclusiu velar sord /k/ és representat amb *ch* a final de mot (*loch, blanchs, drachs, tinch, rich, foch, gamechs, escachs, prech, poch, antich, hoch, amichs, bechs*). Així mateix, la grafia *qu* s'utilitza en el text per a representar aquest mateix fonema davant les vocals *e/i* (*espaordesquen, blanques, poquetas, riqueses, quines, quiti, mesquins, squivar*), i a voltes també davant *a/o* (*tanquada, tanquaren, quonsentís, requordí, quaygues*); fins i tot s'usa la grafia *qu* o *q* en alguns casos en què va agrupat (*mesquilada* o *cerqle*). També trobem vacil·lació en la representació del fonema oclusiu velar sonor /g/, representat de forma usual amb la grafia *g^{+a,o,u}* (*aygua, vengut, algunes, figures, esguart, nengunes, lengua, singular, guarda, legut, pega, pregunta, enganen, vegada, crega, ligat, regaven, goig, segons, pregonea*) o *gu^{+e,i}* (*aconseguiràs, agueren, seguint, digues, guisa, pogués, purguen, esteguí, aseguí, regoneguí*), tot i que hi trobem també casos en què és representat amb la grafia *g* davant de *e* (*agés, digeren, desparegeren, segens, fogejants, stigera* o *diges*) i en algun cas davant de *a* quan correspon el grup *gu* (*ayga*).

Es remarcable també l'emmudiment de l'oclusiva dental en posició final, en algun gerundi (*punyén, al costat de yahent, seguint, sient, ballant, cantant, etc.*) o en uns quants plurals (*serpens, segens, dens, al costat de serpens, següents, dents, turments, semblants, fronts, abeliments, etc.*).

Tret d'alguna excepció habitual (*labis*, però *lavis* en ms. O), s'hi manté en general la distinció entre bilabial /b/ (*setembre, uberta, benejren, semblant, hombra, bras, blanch, diables, abans, etc.*) i labiodental /v/ (*devoció, vine, vista, havia, reverència, avant, vols, portaven, etc.*).

La representació de les consonants alveolars presenta una gran vacil·lació, amb l'ús de la grafia *ss* per a l'alveolar fricativa sorda /s/ en posició inicial (*ssobines, sseyra, ssant, ssos, ssegons, sse*), representada en algun cas amb la grafia *c* (*càpies*). S'hi fa servir també la grafia doble en posició intervocàlica quan correspon a l'alveolar sorda (*missa, assats, ésser, dessús, bastassen, passats*), però també després de consonant (*diversses, conssell, falsses, perssonas*) i de vegades per a representar l'alveolar sonora (*tressor*) o en casos en què no pertoca etimològicament (*terssa*). En els casos en què correspon per l'etimologia, alternen les grafies *c^{+e,i}* (*facen, celles, cert, cel, pecegaven, certefich, encesa, devoció, oracions, tribulacions, clemència*) i *ç^{+a,o,u}* (*açò, ço, ivaçosament, profecçó, començà, plaça, lançat*), tot i que les mateixes grafies són emprades també en casos en què no són

escaients segons l'etimologia (*pença*); igualment, hi ha casos de *s* per *c* o *ç* (*condesió, brasos, bras, presioses*). De la grafia *z* per a representar l'alveolar fricativa sonora només hi ha el cas de *donzelles*. Hi ha alguns casos de manteniment de la *s*-líquida: *streta, strenyent, stà, stants, spaordia, star*. I també hi ha casos de manteniment de la *-s*-provinent de *c* etimològica: *plaser* (al costat de *plaer*), *plesents*. Per contra, mentre que en el ms. B és habitual la pèrdua de la consonant alveolar en el sufix *-esa* (*belea, noblea, pregonea, sobiranea*, al costat de *bonesa*), en el ms. O es manté la solució *-esa* en tots els casos (*bellera, noblesa, pragonessa, sobranesa/soberanesa, fortallesa*).

El fonema palatal nasal /ɲ/ és representat amb la grafies *y* (*es-trayes*) i *yn* en posició implosiva (*aguileyns, meyns, meynspreus*), al costat de la grafia majoritària *ny* (*luny, any, strenyent, senyat, punyén, senyor*) i d'algun cas de grafia *n* (*engans, enganen*).

El fonema palatal fricatiu sord /ʃ/ és representat amb la grafia *x* en interior de mot (*axí, exir, exia, baxa, matexa, aquexa, puxam, delexen, conexia, cuxes, malaexen*) o en posició final (*matex, dix, seguex, brusex*); es manté la *s* etimològica en *siules* (< SIBILARE), que apareix com a *xiules* en ms. O.

La palatal africada sonora és representada per la grafia *y* en casos com *monyés* (al costat de *monges*), *yo, veyes, yahent, ayes, yamés, yugaven, ayudar, ayuda, deyús, mayor* o *yoies*, però amb la grafia *g* en altres ocasions (*miga, mige, desigat, go, vigares, pecegaven, mengar, pengats, pugats, pugasen, gamechs, verdegant*), al costat de la grafia *j* (*jo, jus, dejús, Jhesucrist, Jacma, ja, ajudar, penjaven, juntura, menjaven, jamés, fogejants, jau, jorn, majors, vejes*), sense que importi gaire la vocal que va darrere de la consonant.

La palatal africada sorda /tʃ/ només hi és representada pel dígraf *-ig/-yg* final: *mig, enmig, leygs, desigs, goig, goyg*.

La representació de les consonants vibrants no és del tot regular, ja que la vibrant múltiple és representada de vegades amb la grafia simple (*caros, fere, teribles, horibles, oribletat, teribletat*). Així mateix, alguns mots denoten la pèrdua o l'assimilació de la vibrant en posició final, en alguns plurals (*devés, ves, colós, vergés, usurés, lus*, al costat de *plors, plaers, dolors, majors*) o a voltes en singular (*squivà, estorce*).

Pel que fa a la grafia *h*, presenta la vacil·lació habitual pel que fa a l'origen etimològic. Així, hi trobem mots en què la *hac* correspon per etimologia (*hora, hom, hòmens, havia, honrat, horribles, humils*), al costat d'altres en què no pertoca (*hombra, hoy, hordenades, horelles, horacions, hofegaven, hoch, hon* i *ho* amb valor de conjunció). La *hac* també és emprada com a consonant antihiàtica (*yahent, espahordit, perdichó*), però en alguns casos els hiats són representats sense aquesta consonant (*paor, plaer*) o amb la grafia *y* (*hojyt, hoy, beneyren, beneyt*).

Finalment, no és estrany l'ús de la grafia *ff* a principi de mot o en interior (*ffeyt, ffu, ffuy, ffou, ffort, fflames, proffit*) i l'ús d'algunes

grafies dobles que denoten el pes de l'original llatí, amb grups consonàntics etimològics (*peccats*) o no (*tancta, tanctes*). Així mateix, en el ms. O no són estranyes les grafies dobles que poden ser indicatiu d'una pronunciació geminada (*terribblas, orribblas, diabblas, inpossibbla, inextimapbla, abbat*).

5.3.2 MORFOSINTAXI

Quant a la morfologia nominal, podem destacar els casos de manteniment del nominatiu llatí (*Déus, hom*) i els plurals masculins en *-es*: *monges, diversses peccats*. Hi troben també algun cas de plural paroxíton (*hòmens*) amb manteniment de la ena etimològica.

Les formes de l'article definit són les habituals en la llengua d'aquesta època. Només destaca la forma dissimilada de l'article masculí davant d'indefinit (*la un*).

Pel que fa als possessius, hi conviuen algunes formes tòniques antigues (*la mia volentat, la sua cara, la tua piatat, la tua venguda*) i unes quantes formes tòniques restringides al masculí (*lo seu regna, los seus crits, pare meu*), amb l'ús general de formes àtones (*son cap, ta persona, ton cor, ta pença, ta salut, ton profit, mon conssell, mos turments, mon cor; ta venguda, son cos, sa luxúria, son marit, mos brasos*). De les formes per a diversos posseïdors, només hi trobem algunes ocurrències del masculí *nostre* (*nostre senyor Jhesuchrist, nostre Senyor, lo nostre monestir*) i les formes de tercera persona *lur* i *lurs/lus* (*lur monastir, lur cap, lur turment, lur espaordiment, lurs peccats, lus cares, lus fronts, lus goles*).

Només s'hi fan servir les formes reforçades dels demostratius, usades de manera general per al primer i per al tercer grau de proximitat. Del segon grau només hi trobem una sola forma (*aquexa roda*). Per al demostratiu neutre, s'hi fan servir les formes *açò/assò* i *ço*, usat sovint amb valor d'article neutre (*tornar a ço del teu, ço que desiges, fes de nosaltres ço que-t vulles, auràs tot ço que-t volràs*) o com a formant de locucions (*ço és, per ço que*).

Quant als indefinits, hi trobem les formes *un/una/unes, altre/altra/altres, tals, aytals, aytant, qual, qualles, qualque, nengunes, cascun, cascuna, alcuna, abdós, endosos, matex/matexa* i *hom*, a més de la forma *àls* (*alre* en ms. O).

Pel que fa al sistema de pronoms febles, hi abunden les formes plenes, com és habitual en la llengua d'aquesta època, en posició proclítica (*me menaren, me pres, me levé, te vindran, te donaran, me dix, se partiren, te volràs, ne aconseguiràs, te dich*) o enclítica (*menaren-me, beneÿren-me, digeren-me, apperech-me, lançaven-los, hofegaven-los, estaven-li, dix-me*), al costat d'una forma reforçada del ms. O (*es mesurà*). Són habituals també les formes asil·làbiques, en posició proclítica (*que-t facen, que-t vulles, que-t plaurà, que-t donàs, que-t plàcia, qui-t destrouiran, si-m creus, si-t penses, si no-m creus,*

e-t desesperes, yo-t consell, yo-t crega, m'asseguí, t'esperdesquen, m'aparech, m'era o enclítica (*leva't, senyé'm, començà'm, isquí'm, entrà'm, estaven-li, acabussave's, plàcia'ŕ*). Cal destacar també que moltes formes que trobem en posició enclítica en el manuscrit B apareixen en posició proclítica en el manuscrit O: *beneÿren-me / me beneÿren, tornaren-se'n / sse'n tornaren, dix-me / ma dix, que ajudar-me pogués / que-m pogués ajudar, recordí'm / jo-m recordí, aquí clavaren-me / aquí-m clavaren, e digueren-me / e-m dixeren, avia-n'í / n'í avia, trobé'm / me trobé*.

Com hem indicat, el pronom neutre adopta les grafies *ho/o* (*ho fas, ho diga, diges-ho, ho agués vist, ho feya, t'o a dit*) o la forma *u* davant del verb (*u pogués, u fas, u viu*). Així mateix, el pronom adverbial *hi*, que adopta les grafies *hi/y/i* o la forma *ich*, majoritàriament fa la funció de complement circumstancial de lloc (*avia-n'í una, viu-hi, està-y, hi tenien, t'ich faré exir, ich purguen*) i sovint manca com a acompanyant del verb *haver*, però no sempre (*avia-i*); en un cas el trobem amb la funció de complement de règim verbal, usat pleonàsticament (*volia que y quonsentís, a les paraules de la dita dona*). Així mateix, el pronom *en* hi apareix amb les funcions habituals de pronom partitiu o amb verbs de moviment: *avia-n'í una, vengueren-se'n, te'n vols tornar, tornaren-se'n, poràs-te'n adur, no-n pories estorce*, etc.; en algun cas el trobem també amb la funció de complement circumstancial d'origen (*ne aconseguiràs fort gran proffit*). Pel que fa a les combinacions binàries, hi trobem encara l'ordre CD+CI propi de la llengua medieval: *an-lo'm tret, an-lo'm gitat, les li a levades*. Entre els pronoms forts destaca l'ús del pronom de primera persona del plural *nós* al costat de *nosaltres*.

En l'ús dels pronoms relatius, l'aspecte més destacable és l'abundància d'estructures de relatiu possessiu, sovint com a resultat de la traducció del llatí *quorum* o *cuius*: *una ciutat la entrada de la qual... / una fort bella casa, enmig de la qual... / algunes dones vengueren ves mi ..., la belea de les quals... / un bell castell, a la porta del qual...*, etc. La forma *qui* encara hi és emprada amb funció de subjecte, animat (*E jo, qui u hoý... / l'abat qui m'era aparegut...*) o inanimat (*no à lengua al món qui u pogués dir / dens, segons mon albir, qui avian ben tres palms*).

En el sistema de conjuncions i preposicions, a més de les habituals, destaca l'ús de la preposició *tro* (*tro a/en*) o *entrò a*, que és substituïda de vegades per la més moderna *fins* en el manuscrit O (*fins* és absent en B). O la preposició *aprés de* amb el valor de 'prop de', a més d'altres preposicions arcaïques com ara *car, ans, sobre, emperò* (i *però*), *mes/mas, sots, desots*. També és abundant l'ús de locucions: *per tal que, per ço que, adés... adés, axí com* (comparatiu), *per què, tota ora que, encontinent que, tant tost com, enmig de, en guisa que, entorn de, axí matex, en tant que, no tan solement*.

Pel que fa als adverbis, destaca l'ús de l'adverbi d'afirmació *oc* (< HOC), grafiat com a *hoch* i usat en el text en l'estil directe. S'hi fa servir molt l'adverbi de quantitat *fort*, i la forma de plural *forts*, emprat de forma independent (*ffort avem gran plaer, tant fort eren turmantats, fort est fol*) o precedint substantius (*fort resplendor*), adjectius (*fort streta, fort bella, fort perillós, forts lonchs, forts bells, fort prims e fort drets, fort bel e blanch, fort gran proffit, fforts leygs e teribles, ffort espaordit, fort ample*) o adverbis (*ffort agrament, fort agrament*), fins i tot reforçat amb un altre adverbi (*fforts bé hordenades*). També són emprats altres adverbis de quantitat (*pus, assats*), de temps (*adonchs/adonch, ladonch/ladonchs, lavores, yamés, après, puy, depuy, dementre, tots temps, de continent, encontinent, vuimés / de vuimés, com/quant/cant*), de manera (*cert / de cert / certes, mils, sí, adés*) o de lloc (*après, ací, aquí, jus, ensems, atràs, detràs, avant, damunt, là, dessus, dejús, de sobines, delà, fora, dins*). Per al locatiu, s'hi utilitzen indistintament les formes *ací* i *aquí*. Hi trobem també l'ús de *quals* (< QUALE) com a pronom interrogatiu (línia 314). A més, són habituals els adverbis en *-ment* (*ivaçosament, agrament, fortment, ffortament, agrament, maravelosament, clarament, profitosament, sobiranament, soptosament, cruelment, solament, greument*); l'únic cas en què trobem seguits dos adverbis en *-ment*, amb supressió del sufix del segon, pertany al manuscrit O i sembla un afegiment del copista: *agrament e marcida*.

Pel que fa a la morfologia verbal, com que el relat d'aquesta obra se situa bàsicament en el passat, no hi trobem gaires mostres dels temps de present. Com a mostres del present d'indicatiu, hi trobem alguna forma de primera persona del singular amb desinència zero (*consell, am*) i formes de la primera persona del plural, amb la desinència *-am* (< -AMUS) habitual en aquesta època (*pregam, consellam*), la mateixa desinència que trobem en alguna forma d'imperatiu (*fugiam*) o en el present de subjuntiu (*puxam*). En el present de subjuntiu trobem també formes encara no velaritzades (*vulles, sies, sia, siam, plàcia*), al costat de formes ja velaritzades (*crega, diga, digues, aparega*).

L'imperfet d'indicatiu presenta les desinències *-ava* (< -ABAT), grafiada *-ava/-ave* per a la tercera persona (*portave, plorave, gosa-ve, donava, estave, cridave, acabussave's, cremava, stava, anava*) i *-aven* (-ABANT), amb la grafia *-aven/-àvan* per a la sisena (*regaven, cremaven, ploraven, cridaven, pessaven, anàvan, trocaven, foradàvan*). Hi trobem vacil·lació pel que fa a la representació de les formes de tercera persona de l'imperfet d'indicatiu de verbs de la segona conjugació, representades normalment sense hac antihiàtica: *feya, sseya, seia, yaïen, veia*, al costat de les formes *jayen* i *vehia* (única amb hac antihiàtica) del manuscrit O. Al seu torn, l'imperfet de subjuntiu presenta majoritàriament les formes clàssiques en essa (*entràs, donàs, bastàs, bastassen, començàs, agués, sigés, pugasen, pogués*), al costat d'algunes formes en erra (*stiguere, stigera*).

Pel que fa al perfet, hi trobem l'alternança habitual de formes sintètiques fortes i febles. Entre els perfets febles, destaca la vacil·lació en la desinència de la primera persona *-é/-í* (*devallé, entré, recordí, recordé, senyé, trobé'm, girí, sabí, posé, trobé, encontré, torní, rebí, seguí, demaní, regoneguí, hoy, senyé'm, esteguí*). Dels perfets forts, hi trobem formes de tercera persona (*aparech, dix, fflu, viu, respòs*) i alguna de segona (*passats*). No hi trobem cap forma del perfet perifràstic, molt més modern.

Respecte del futur, hi predominen les formes sintètiques (*vin-dran, donaran, destrouiran, mataran, devoraran, faran, seràs, sobraràs, hauràs, aconseguiràs, escaparàs, faré, gitaré, cauré, seré, plaurà, etc.*), tot i que hi trobem també algun cas de futur analògic (*alegrar-t'as*), substituïda per la forma sintètica en el manuscrit O (*te alegraràs*). I un canvi semblant es produeix en el condicional, de manera que la forma analògica del manuscrit B (*turmentar-nos-hien*) és eliminada en el manuscrit O (*turmentar-nos-han*). Hi trobem també formes d'aquests dos temps sense *d* epentètica (*porien, poria, poràs i volràs* al costat de *voldràs, obtindràs*).

Les poques formes de verbs incoatius que hi trobem presenten les desinències habituals en la llengua d'aquesta època (*espaordesquen, partesques, malaexen*).

Hi trobem un ús abundant de l'imperatiu, representat per formes com *leva't, vine, digues, senya't, ages, fes, plàcia't, pren, vejes, tria, prin-la, vet, gira't, fugiam, torna, tim, seguex-me*.

La concordança de participi és també un tret habitual en el text (*quant les aguí dites, les li à levades, las as vistas*), fins i tot quan hi apareix el substantiu: *la vista que avia aüda / com los dits monges se foren a mi acostats / les paraules que m'avia dites l'abat / diversses peccats, delits e crims que an comesos / t'ha feta tanta de gràcia*.

Com és habitual, el verb *ser* o *ésser* funciona com a auxiliar en les construccions passives amb verbs pronominals (*vestides eren, e-m fuy senyat, ffuy meravellat*) o de moviment (*tu est entrat, m'era aparegut, fuy ligat e pres, fuy deliurat, fuy temtat, fuy pres, ffuy ligat e gitat, ffuy membrat, fuy lançat, sia vengut, sies escapat e deliurat, seràs salvat, eren pengats e cremats, eren pugats, eren avallats, eren turmentats, escapat est, m'és vengut, seré perdut e destruït*) i també en els temps compostos (*tu est ací vengut o entrat, tu sies a nós vengut, no porien ésser per hom pensats, est pogut escapar*).

Hi trobem també unes quantes perifrasis verbals, amb valor de reiteració (*tornaven a mengar, tornà a parlar*), d'inici o imminència (*començàs a cremar*) o de possibilitat (*asages de pasar*).

5.3.3 LÈXIC

Destaquen en aquesta obra un parell de substantius amb valor abstracte i formats amb el sufix *-etat* (*terribletat, oribletat*), encara

no documentats en altres textos. Això no obstant, a pesar de tractar-se d'una traducció d'una obra escrita en llatí, no són gaire habituals en el text els cultismes lèxics, tret d'alguns mots com *flum*, *fluvis*, *regina* o *reginal*, més o menys consolidats per la tradició.

La tria lèxica ens porta a deduir que el traductor va optar per un vocabulari senzill, adequat al nivell cultural del seu públic i amb la intenció d'arribar al major nombre possible de lectors/oients. Així, podem classificar el lèxic de l'obra en uns quants camps d'abast general. D'una banda, el repertori de l'àmbit religiós, gens original si considerem que es tracta d'una obra de temàtica religiosa escrita per un frare, amb mots com *monges*, *monestir*, *devoció*, *missa*, *profeçó*, *mitra*, *diablers*, *pasió*, *martiri*, *temptacions*, *penes*, *turments*, *dimoni*, *abat*, *senyat*, *oracions*, *misericòrdia*, *pietat*, *pali*, *pelegrins*, *pelegrinacions* o *almoyna*, amb un subcamp relatiu als pecats (*luxúria*, *carnalitat*, *adulteri*, *peccats*, *cuncupiscència*, *delits*, *crims*) i al costat d'un altre grup de termes que podríem englobar en el camp lèxic de la por (*espaordit*, *espaordiment*, *paor*, *perillós*, *leygs*, *bèsties*, *oribletat*, *teribletat*, *pestelència*, *feres*, *trista*, *orible*, *terible*, *malvades*, *peril*, *engans*, *tribulacions*, *dolors*, *turments*), molt en consonància amb la temàtica de l'obra. La resta són mots relacionats amb l'espai físic dels llocs descrits en el text, pertanyents a l'àmbit rural (*camp*, *aygua*, *aygua viva*, *prat*, *arbre*, *flum*, *fluvis*, *riu*, *mont*, *val*, *vergés*) o a l'entorn urbà (*ciutat*, *plaça*, *pou*, *font*, *castell*, *fornal*, *pont*, *camí*), al costat d'un subcamp referent als elements constructius o al parament de casa (*porta*, *claus*, *escalla*, *graons*, *casa*, *cambra*, *capitol*, *paret*, *cadira*, *caldera*, *lit*, *cócera*, *tovalola*).

És remarcable també l'ús de parelles de sinònims, que fa la impressió que són emprats amb la intenció d'evitar repeticions lèxiques seguint la norma retòrica de la *variatio*. Així, hi trobem els cultismes *flum* i *fluvis* al costat de *riu*; *serpents* al costat de *serps*, *pega* (< PICA, 'substància viscosa que s'obté per destil·lació del quitrà vegetal') al costat de *pegunta*, etc. Mereixen ser remarcats també altres mots com el verb *sobrar* (< SUPERARE), amb el sentit de 'superar, vèncer', l'ús del verb *oir* amb el valor 'sentir/escoltar' (*u hoy*, *as hoyt*), *vori* (< EBOREUM), *adur* (< ADDUCERE), *gitar* (< JECTARE), amb el valor de 'llançar', *membrar* (< MEMORARE), amb el valor de 'recordar', el llatínisme *quiti* ('lliure'), el provençalisme *prou* ('virtuós, respectable') o la solidaritat lèxica *sa e salvu*.

Respecte del testimoni B, el manuscrit d'Olot recull determinades preferències lèxiques que deixen intuir en el copista una varietat de llengua més moderna. Així, l'adverbi *ivaçosament* del manuscrit B correspon sistemàticament a *sobtosament* en O; la lliçó *graons* de B correspon a *escalons* en el ms. O. Igualment, a pesar que també s'hi fa servir *vegada/vegades*, en el ms. O trobem el sinònim *veu* (< VICE); al costat de *gardar*, en alguns casos prefereix *mirar* (*guardar* en B) i opta per *escapar* en lloc del mot *estorce* (> EXTORQUERE, 'estòrcer'), a

més d'afegir el mot *stremordit* (variant d'*estemordit*), conservat en el valencià *estomordir*, amb el sentit de 'estamordir, atordir'.

6. CRITERIS D'EDICIÓ

En la nostra edició, prenem B com a manuscrit base, perquè l'anàlisi dels errors significatius ens permet comprovar que presenta més lliçons correctes que O i perquè el model de llengua fa palès que es tracta del testimoni més antic. Sovint fonamentem la tria de variants en el text llatí; en general, d'acord amb el manuscrit P (edició de De Martino), però també fem referència al còdex F en determinats passatges en què el manuscrit florentí reporta una variant distinta de P i més pròxima al text català. Quan ho considerem escaient, citem també els dos manuscrits de la traducció veneciana (C i D), també segons l'edició de De Martino, o només un dels dos (C) si l'altre no ofereix una lliçó gaire distinta.

Pel que fa a la transcripció del text, apliquem les convencions habituals en les edicions de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» de l'editorial Barcino⁴⁴. Regularitzem, doncs, l'ús de les grafies *u/v*, *i/j* i *c/ç*. Transcrivim amb un punt volat les paraules amb ela geminada que mantenen aquesta grafia, i el mateix significat, actualment (p. ex. *excel·lent*). Transcrivim de forma separada l'aglutinació de pronoms quan no hi ha pèrdua de vocal (*quiu* > *qui u*). Accentuem el text segons el timbre de vocals del català oriental i utilitzem diversos accents diacrítics, a més dels ja reconeguts per la normativa actual, per a diferenciar homònims: *àls* ('altra cosa'), *éls* ('ells'), *là* (adv.), *péres* ('pedres'), etc. Seguim els criteris actuals per a puntuació, separació de paraules, ús de majúscules i minúscules, apòstrof i guionet. Desenvolupem les paraules abreujades en els manuscrits, però no marquem en cursiva les abreviatures. En l'aparat de variants, indiquen entre angles els mots que apareixen interlineats en els manuscrits (<*jo*>) i amb un traç superposat les paraules ratllades (*εom*).

Abreviatures emprades:

O = ms. d'Olot

B = ms. de Sant Cugat (82 i 83)

P = *Visio Ludovici de Francia*, ms. P, segons ed. De Martino

F = *Visio Ludovici de Francia*, ms. F (Florència)

V = *Visio Ludovici de Francia*, ms. V (Nàpols), segons ed. De Martino

C = traducció italiana, ms. Correr 1508 (Venècia), segons ed. De Martino

⁴⁴També hem tingut en compte els criteris de l'editorial recollits en http://www.editorial-barcino.cat/media/enc/criteris_edicio_ENC.pdf [consulta, 15/11/2013]

[VISIÓ DEL CAVALLER LOUIS D'AUXERRE]

[127r] E après de açò⁴⁵, XII monyes del dit monestir menaren-me a una aygua⁴⁶ que és luny del dit monestir II milles e miga, la qual enviro-ne una petita illa. E aquí los dits monges ab gran devoció⁴⁷ cantaren una missa e puy beneÿren-me. E açò ffeyt⁴⁸, ab sollemna e devota profeció els me menaren a una porta de ferre⁴⁹, la qual era tanquada ab dos claus⁵⁰. E com aquella

⁴⁵ *E après de açò*] *Qua penitentia usque ad finem peracta P, Fata questa penetenza de di xv chomo ò dito CD*; simplificació retòrica. Recordem que els dos testimonis de la traducció catalana ens han transmès un text acèfal; hi manca, doncs, l'inici de l'obra, amb la introducció de fra Taddeo i el començament del viatge de Louis d'Auxerre. En l'original en llatí el relat és introduït amb les paraules preliminars del frare franciscà, que el situa l'1 de gener de 1360, quan el cavaller «Ludovicus natione Franchus», de la ciutat d'Auxerre, li conta la seva aventura, que és reportada en primera persona. Aquest recurs retòric (*atestatio rei visae*), habitual en les visions, atorga més versemblança a la història, en la mesura que és narrada pel protagonista i testimoni ocular dels fets; serà reforçat al final del relat, quan Louis d'Auxerre, en tornar al món dels vius, es trobarà amb el senyor Malatesta de Rimini, anomenat l'Hongarès, del qual consta que pelegrinà al Purgatori irlandès el 24 d'octubre de 1358, segons un document signat pel rei Eduard III d'Anglaterra. Sobre aquest punt, veg. De Martino, *op. cit.*, p. 18; i Ludovico Frati, «Il Purgatorio di S. Patrizio secondo Stefano di Bourbon e Uberto da Romans», *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, 8 (1886), pp. 142-143; el document del rei Eduard és publicat en apèndix per Frati, «Tradizioni storiche»..., p. 74. Louis d'Auxerre comença explicant que decideix abandonar la vida de les armes i redimir al Purgatori de Sant Patrici els pecats carnals i els crims comesos durant la seva vida anterior. Després d'una estada a Avinyó, on rep la llicència del papa Innocenci VI, marxa cap a Irlanda i arriba al monestir que els monjos han edificat en honor de sant Patrici, els quals li indiquen que, abans d'entrar a la cova del Purgatori, ha de fer dejuni durant quinze dies i altres exercicis pietosos com a penitència, pràctiques que podem adscriure al motiu de la mort aparent habitual en el gènere; veg. C. Carozzi, *Le voyage de l'âme dans l'Au-delà d'après la littérature latine (v^e-xiiie siècle)*, París, École Française de Rome, 1994, pp. 4-5. En Teulats, *op. cit.*, és possible llegir en traducció en català modern els fragments inicials de la *Visio Ludovici* que manquen en el text català que ens ha pervingut.

⁴⁶ *a una aygua*] *ad unam aquam P*. Recordem que la tradició situa el Purgatori de Sant Patrici en una cova al nord-oest d'Irlanda, al comtat de Donegal, en una illa (Saint's Island) del Lough Derg ('llac Roig'). El terme *aquam*, doncs, pot entendre's com a equivalent de *llac* en el sentit gènic 'extensió d'aigua'. La traducció italiana ofereix una versió semblant: *a una aqua me condusse C, a una aqua me conduse D*. Veg. Haren & Pontfarcy, *op. cit.*, sobre la tradició del Purgatori irlandès.

⁴⁷ *ab gran devoció*] *de nocte P, devote F*. Notem l'error del ms. P, fàcilment explicable per *lectio faciliior* a partir d'una lliçó *devote* com la de F. La traducció italiana reporta també la lliçó correcta: *et devotamente là suxo per li diti monati fo chantando messa C, et devotamente là suso per li diti monazi fo cantado messa D*. L'error, per tant, prova que el manuscrit P no pogué servir de text de partida ni per a la versió catalana ni per a la versió italiana.

⁴⁸ *E açò ffeyt*] *celebratisque missarum P*.

⁴⁹ *E aquí ... ferre*] *quam transeuntes in cinba quadam et in dicta parva insula exeuntes de nocte quadam missam dicti monaci cantaverunt celebratisque missarum solempnijs [processione] super insulam facta de nocte benedictioneque michi data, ad quadam portam feream me duxerunt P*; simplificació retòrica o potser omissió per salt (de *quam a quadam*). En la traducció italiana trobem una versió més acostada al text llatí: *et con una barcheta pasasemo la dita aqua et suxo la dita ixoleta desmontasemo, e devotament là suxo per li diti monati fo chantando messa. C. Celebrado le dite messe solemne per li diti monati e simelmente per lor facta precessione, devotamente me dè le suo' beneditione et poi a una porta di fero me chondusse C*. Novament, el ms. P ofereix la lliçó errònia *de nocte*, corresponent al mot *devota* del text català (aplicat a *profeció*, però) i al *devotamente* de la versió italiana, resultat d'una lliçó *devote* com la que presenta F.

⁵⁰ *la qual ... claus*] *que duabus clavibus clauditur P, con due chiave apersse C, con due chiave aperse D*; noteu la modulació (canvi de punt de vista) en la versió italiana.

agueren uberta, digeren-me que entràs dins, e axí u ffitu⁵¹. E açò ffoi lo xvii die del mes de setembre de l'any mil ccc lviii⁵². Quant yo ffuy dins, los dits monyes tanquaren yvaçosament⁵³ la dita porta e tornaren-se'n, segons sabí depuys, al dit lur monastir. E yo fuy jus terra en un loch petit⁵⁴, lo qual avia, segons que es mesurà,⁵⁵ viii palms de lonch e dos d'ample e iii d'alt⁵⁶. Com yo agés estat yahent espahordit⁵⁷ aquí per espay de mige hora, a mi aparech una hombra semblant a hom blanch⁵⁸, lo qual ivaçosament me pres lo bras strenyent-lo'm ffortament e comenssé'm⁵⁹ axí a dir:

—Per tal que veyes⁶⁰ ço que desiges, leva't tost e vine ab mi.

E jo de continent me levé et, seguint la dita hombra, viu ab fort resplandor una ciutat⁶¹ la entrada de la qual era fort streta, mas per la vista que avia

⁵¹ e axí u ffitu] Explicitació.

⁵² E açò ffoi ... monastir] *Anno ergo Domini mcccclviii die xvij mensis Septembris illuc intrans mox dictis clavibus portam claudentes prelibati monaci ad monasterium redierunt* P; simplificación retòrica. Els manuscrits catalans ofereixen lliçons errònies en les dates (mcccclviii O), i també és errada la data en la versió italiana: *in l'ano del nostro Segnior Mcccclxj del mexe de setenbrio C, l'ano del nostro Signore misier Iesu Christo mccc lx D*. El ms. F afegeix a aquesta datació l'especificació *quodam die lune*, sense correlació en les traduccions.

⁵³ yvaçosament] 'ràpidament, de sobte'.

⁵⁴ un loch petit] *titeritinam criptam* P; generalització.

⁵⁵ segons ... mesurà] *secundum meum iudicium ... ut memet mensuravi* P, *secondo al mio aspetto, era ... chome io proprio misuriè* C; omissió.

⁵⁶ viii ... d'alt] *septem passuum est longitudinis, duorum amplitudinis, quatuor palmorum altitudinis est* P; error en numerals.

⁵⁷ yahent spaordit] *trahens moram* P, *siando demorado* CD; ampliació. A més de la mort aparent prèvia a l'entrada a la cova, podem entendre que una mena d'estat de somnolència (el personatge ha estat jaent) precedeix la visió, tot i que el narrador manté fins al final del relat el dubte sobre la realitat/ficció de l'experiència del cavaller protagonista, en la mesura que no especifica si viatja realment o si ho fa la seva ànima, com podem deduir a l'acabament del relat, quan els monjos del monestir li comuniquen que tan sols ha passat vint-i-quatre hores dins la gruta, temps insuficient per a fer, sobre un terreny real, tot el recorregut que explica a continuació.

⁵⁸ hom blanch] Se sobreentén que es tracta d'una mena d'espectre paregut a un home vestit de blanc. Veg. *infra*, n. 68. En la *Visio Drythelm*, recollida en la *Historia ecclesiastica gentis anglorum* de Beda (s. viii), el personatge guia també és un home vestit de blanc: «Lucidus, inquiens, aspectu et clarus erat indumento, qui me ducebat» o «un jovencel fort clar per cara e per vestiment», en la versió catalana publicada per Miquel i Planas, *op. cit.*, p. 86. El text llatí d'aquesta obra és accessible en The Latin Library, en <http://www.thelatinlibrary.com/bede/bede5.shtml#12> [consulta, 15/11/2013].

⁵⁹ comenssé'm] Llegiu 'començà'm'.

⁶⁰ Om. *inquit* P. L'omissió dels *verba dicendi* que introdueixen l'estil directe és general en la traducció catalana.

⁶¹ viu ... ciutat] *vidi statim magne claritatis splendorem* P, *subito me aparse uno spandor de clarità C*, *subito me aparse uno spandor de claritàde D*. Hammerich (*op. cit.*, p. 122), a partir de la traducció catalana, considera que el mot *claritatis* del text llatí és un error per *civitatis*. Tanmateix, la lliçó de F (*claritatis*) i la traducció italiana desmenteixen aquesta hipòtesi. Degué ser, doncs, el traductor català qui introduí l'error per *lectio facilior* (*claritatis* > *civitatis*). L'entrada de què parla la traducció catalana és, en realitat, el camí estret que dona accés al primer receptacle de l'infamón. Reproduïm el passatge complet del text llatí perquè quedi clar el sentit: *Surgens igitur ac ipsam sequens vidi statim magne claritatis splendorem qui me ducens inferius descendendo per scalam pulcerimam centum gradum longitudinis, in sumitate cuius arta est via quam primo cum dicto splendore pariter ambulavi* P. El traductor italià, que no ha reproduït l'error, ofereix una traducció més pròxima al text llatí: *Siando subito su levato e signiando-me, subito me aparse uno spandor de clarità, el qual menando-me, noi desmontamo per una belissima schala la qual era longa C gradi, in chavo dela qual si era una*

aüda ab la dita claror devallé ensems ab la dita hombra per una escalla⁶² en la qual [127v] avia c graons.⁶³ E ladonchs entré en una fort bella casa,⁶⁴ enmig de la qual avia un capítol⁶⁵ en lo qual havia una ffort bella cadira⁶⁶, ço és en lo costat ves la paret, e ab gran paor⁶⁷, de manament de la dita hombra, yo m'aseguí en aquella. E jo, estant sient en la dita cadira, viu venir XII monges blanchs⁶⁸, la un dels quals portava mitra pontifical en son cap e apperech-me fos hom de gran reverència. E com los dits monges se foren a mi acostats⁶⁹, aquel que portave la mitra començà'm a parlar e dix-me aytals paraules⁷⁰:

25 —Tu⁷¹ est ací vengut o entrat⁷² per gran presumpció; vuymés no pots atrás tornar sens peril de destruiçió e perdicihó de ta persona⁷³. E si avant vols anar, stà fort perillós, car de continent te vindran diables adés en forma de fembres fort bellas per so que t'enganen⁷⁴, adés en forma de drachs fort terribblas per ço que t'espaoresquen e t desesperes⁷⁵. Però és ver que as un

molto streta via, la qual via io chomenziè engualmente chon lo dito splendor C. D'altra banda, la claredat, atribut celestial, acompanya significativament l'aparició del personatge guia encarregat d'ajudar el protagonista en l'altre món. Igualment, la resplendor envolta també l'entrada en escena de l'àngel guia en la *Visio Thugdali* i trobem el mateix motiu en la *Visio Drychhelm*, en la versió catalana de la qual podem llegir: «aparech detrás per la carrera que ere vengut una resplendor axí com d'estella resplandent entre escuredats, la qual resplendor, poc a poch crexén e cuytan ver mi, com a mi se prohibàs aquella resplendor, escampats foren e fògiren les espirits fexuchs e enveyoses qui mi volien turmentar» (ed. Miquel i Planas, *op. cit.*, p. 89).

⁶² *escalla*] *scalam pulcerimam* PF, *belissima schala* C; omissió.

⁶³ Om. *Scalam quippe totam desidentes* P.

⁶⁴ *una fort bella casa*] *aulam intravi pulcerimam* P, *una mansiom bellissima* C. El mot *casa* és, tal volta, un error de còpia per *cambra*, que és la paraula emprada pel traductor en altres passatges com a traducció d'*aulam*. Curiosament, el traductor italià repeteix l'error.

⁶⁵ *capítol*] S'ha d'entendre com a "lloc de reunió d'una assemblea", normalment de religiosos.

⁶⁶ *una ffort bella cadira*] *quandam chathedram* PF, *una chatedra valde pulcra* V, *una bellissima chariegla* C; el qualificatiu és absent en P i F, però no en V ni en CD.

⁶⁷ *ab gran paor*] *in qua sedi iussu michi loquentis* P, *in quan tremens sedi iussu mihi loquentis* F, *cepi sedere super dictam chatredam cum timore magno* V; l'especificació és absent en P, però no en F ni en V, i tampoc en la versió italiana: *io sentiè molto tremando* CD.

⁶⁸ *XII monges blanchs*] *tredecim vidi monachos albos* P, *xiiij munexi bianchi* C, *tredecim monazi bianchi* D. Noteu el valor simbòlic del numeral, relacionat, sens dubte, amb els dotze apòstols més Jesús; cfr. també les dotze portes i els dotze àngels representats de les dotze tribus d'Israel que guarden la Jerusalem celestial, la muralla de la qual reposa sobre un fonament de dotze pedres que tenen gravats els noms dels dotze apòstols, en Apocalipsi 21, 12-15. El color blanc dels vestits denota puresa i és un símbol d'espiritualitat, com en Apocalipsi 3-4, 6-11, 7-9 i 15-6; al seu torn, la mitra atorga reverència i dignitat al personatge, identificat més avant amb un abat (línia 86). El motiu sembla pres del *Tractatus*, en què el protagonista també troba a l'inici del seu periple pel Purgatori, en una sala de gran bellesa, dotze (o quinze, segons altres versions) homes religiosos, vestits de blanc, entre els quals n'hi ha un, que sembla el prior, que és el que pren la paraula (ed. Mall, *op. cit.*, pp. 157-158).

⁶⁹ Om. *in albis* P, *cum sue vestimente bianche* C.

⁷⁰ *aqueu ... paraules*] *pontifex ait* P. Noteu la traducció amb ampliació, potser per evitar un terme culte com *pontifex*; i l'amplificació retòrica del verb llatí, que permet introduir més clarament el discurs directe.

⁷¹ Om. *inquit* P.

⁷² *Tu ... entrat*] *Te ... duxit* P; duplicació verbal.

⁷³ *destruiçió e perdicihó de ta persona*] *sine tuo discrimine principali* P, *sine tuo discrimine personali* F, *se non chon tuo dano* CD; duplicació nominal. La variant *principali* de P sembla, segons les dues traduccions i F, una lliçó errònia (*lectio facillior*) per *personali*.

⁷⁴ *t'enganen*] *te seducant* P, *sodur-te a pechar chon quelle* C.

⁷⁵ *per ço ... desesperes*] *ut terore ac tremore te desperes* P.

30 sol remey⁷⁶, ço és, que tots temps hages en ton cor e en ta pença⁷⁷ la santa
 pasió⁷⁸ de Jhesuchrist⁷⁹ e a cascun martiri que·t facen digues: *Et verbum*
*caro factum est et habitabit in nobis*⁸⁰. E après: *Deus et sancta Trinitas sit*
semper mecum. E senya't tres vegades, car aquestes coses te donaran tanc-
 ta de fortallesa, que sobraràs totes les temptacions, penes e turments dels

35 demonis⁸¹.

E adonchs ell me dix:

—Vet los demonis que vénen; de vuimés no estaria més ab tu.

E jo, qui u hoý⁸², senyé'm tres veus⁸³ e tots los dits monges se partiren
 de mi.

40 Cant assò fon fet, [160r] encontinent algunes dones vengueren ves mi
 ballant e cantant⁸⁴, la belea de les quals era tant gran que a penes la poria
 hom creure⁸⁵, car vestides eren com a regines e portaven en lur cap co-
 rones d'aur maravoloses ab moltes pedres presioses. Lus cares avien pus

⁷⁶ *as un sol remey*] *Unum est tamen tue salutis remedium P, una chosa t'è anpuo' remedio de tua salute C.*

⁷⁷ *en ton cor e en ta pença*] *in mente P*; duplicació nominal.

⁷⁸ *santa pasió*] *pasionem P*; l'adjectiu és afegit del traductor.

⁷⁹ *Jhesuchrist*] *Domini nostri Yhesu Christi P.*

⁸⁰ La frase correspon a l'Evangeli de sant Joan 1.14. Cfr. De Martino, *op. cit.*, p. 187, nota 11. El motiu del *verbum Dei*, és a dir, de la frase que funciona com una mena de pregària o invocació amb poder salvífic, deu ser pres del *Tractatus*, en què el cavaller Owein, per a superar totes les proves, ha d'invocar el nom de Jesucrist, tal com li aconsella el personatge guia (ed. Mall, *op. cit.*, p. 159). Recordem que aquesta frase de l'Evangeli era especialment famosa, ja que formava part del repertori musical i era cantada com a responsori dins l'ofici litúrgic de Nadal; agraïm els aclariments sobre aquest últim punt al musicòleg Àngel Lluís Ferrando. En aquest sentit, és significatiu que aparega recollida com a *incipit* de dos himnes religiosos en el ms. 1682 de la Biblioteca de Catalunya, que conté un conjunt de textos relacionats amb les misses i el Purgatori, com les anomenades misses de sant Amador, que es feien amb la intenció d'alliberar una ànima del Purgatori. Veg. la llista d'obres del manuscrit 1682 en Tomàs Martínez Romero, «Tradició catalana medieval del *De duodecim diebus ueneris* atribuït a Climent de Roma. Contribució a l'estudi de les traduccions "quotidianes" d'obres religioses breus», *Anuario de Estudios Medievales*, 41/1 (2011), pp. 296-297. En aquest mateix manuscrit, editat en part per Moliné i Brasés el 1913 (*op. cit.*), podem documentar la creença popular en el poder de determinades oracions, sovint acompanyades de la necessitat de repetir tres vegades algun tipus d'imprecació i el senyal de la creu, com en l'oració contra el mal oratge (p. 400), en l'oració «per a mal de caure» (p. 440) o en l'oració contra el dimoni («Contra l'anemich», p. 441). La mateixa creença apareix documentada en altres oracions, sovint adreçades als condemnats al Purgatori, recopilades per Lourdes Soriano & Glòria Sabaté & BITECA, «Literatura pietosa i edificant a la Corona d'Aragó. Aportació de textos inèdits i nous manuscrits per al seu estudi (segles XIV i XV) (1), *Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 16 (2002), pp. 318-326.

⁸¹ *que sobraràs ... demonis*] *ut Inimicum superes et omnium demonum temptamenta P, che tu venzerai lo tuo Inemigo e soperchierà-lo dale tentazione delli demonii C*; ampliació.

⁸² *qui u hoý*] Explicitació.

⁸³ *senyé'm tres veus*] *me signans Sancte Crucis signo P; veus 'vegades'.*

⁸⁴ *ballant e cantant*] *corizantes salentesque P, ballando e saltando C, balando et saltando D*; la lliçó *cantant*, compartida en O, potser respon a un error de còpia per *saltant*. En qualsevol cas, és habitual en l'imaginari medieval que els dimonis ballin i facin sonar instruments a l'inframón, aspecte document en nombroses obres literàries i plàstiques; veg. Albert Toldrà i Vilardell, «Música medieval al més enllà», *Anuario Musical*, 62 (2007), pp. 3-27.

⁸⁵ *la belea ... creure*] *quarum erat incredibilis pulcritudo P*; noteu la traducció amb ampliació per a fer més entenedor l'adjectiu culte.

blanques que let, la qual blanquor ere mesquilada⁸⁶, là hon feya mester, ab color vermela, fresca com a rosa⁸⁷. E avien los cabels forts lonchs e delicats⁸⁸, semblants a fil d'aur⁸⁹. Lus fronts eren bells e polits⁹⁰, pus blanchs que neu que al món sia. Les celles, voltades e negres⁹¹. Los uls avien aguileyns e forts bells⁹². Los nas avien fort prims e fort drets e ben fets⁹³. Los labis, pus vermels que corals. Les dents, pus blancas que vori, fforts bé hordenades, axí stants com a péres preciosas⁹⁴. E lo col, fort bel e blanch, assats carnut e gras⁹⁵. En lurs pits aparien lurs mamelas com a dues pometas rodones poquetas e fort bellas⁹⁶. Les quals dones parien de edat XVI anys, poch més o meyns⁹⁷. E vengueren-se'n a mi ffort alegrement⁹⁸ e, quant foren prop de mi⁹⁹, la una de elles, qui m'aparech de mayor autoritat que les altres, començà'm a parlar e dix-me axí¹⁰⁰:

—O, molt bon cavaler, ffort avem gran plaer e goig e consolació que tu sies a nós vengut!¹⁰¹ E no imagines que siam diables¹⁰², axí com aquell fals dimoni que abans de nós as vist t'o à dit, ans som dieses inmortalis e havents gran poder e grans riquesas. Per què creu a mi de sso que't vull dir e hages ab nós consolació e alegria¹⁰³, e fes de nosaltres ço que't vulles, besant e

⁸⁶ *mesquilada*] llegiu 'mesclada'.

⁸⁷ *Lus cares ... rosa*] *lacteo rubeoque colore mixto perfuxe* P; ampliació.

⁸⁸ *cabels ... delicats*] *declinantes capillis* P; duplicació adjectival.

⁸⁹ Om. *tempora mediocriter elevata* P.

⁹⁰ *bells e polits*] *polite* P; duplicació adjectival.

⁹¹ *Les celles ... negres*] *supercilia arcualia nigredine pendentia decenter* P; omisió.

⁹² *Los uls ... bells*] *oculi aquile pulciores ac vaghi nimis P, gli ochi più belli et vagi che de aquilla o falchone C, gli ochi piu beli et vagi che de aquilla et falchone D*. Tot seguit, om. *genne lacte coagulato teneriores* P.

⁹³ *Los nas ... fets*] *nasus valde stillus usque ad labia rectissimus decurebat* P, *i suo' naxi dricti pluy d'un stillo C*. El traductor català no sembla haver entès el terme *stillus* ('punxó per a escriure') usat en la comparació.

⁹⁴ *Les dents ... preciosas*] *dentes eburnei velud aties ordinati, ut lapis pretiosissimus mens pendeat* P, *i denti bianchissimi e adornati a modo de schiere C*. Noteu la comparació del text llatí *aties* (*acies*), és a dir, com un grup de combatents en ordre de batalla, omesa en la traducció catalana i resolta amb una altra comparació (*schiere*) en la versió italiana.

⁹⁵ *E lo col ... gras*] *colum decenti carnositate* P; ampliació. Tot seguit, om. *habebant autem gutur lineatum actualiter* P.

⁹⁶ *En lurs pits ... bellas*] *in pectore duo poma parva pulcerima levebantur P, in pectore duo poma parva rotunda pulcerima levabantur F, nel peto mostrava do pomedeli piccoli e redondi C, nel peto mostrava do pomedelli pichuli et redondi D*. L'autor desplega ací diversos motius del tòpic de la *descriptio puellae* segons el model divulgat pels manuals de retòrica, tan habitual en altres obres medievals; podem recordar com a exemple paradigmàtic d'aquest lloc comú la descripció d'Helena que apareix en la *Historia destructionis Troiae* (llibre VII) de Guido delle Colonne, seguida de ben a prop per Martorell, a partir de la traducció catalana, en la descripció de Carmesina del cap. CXXIX del *Tirant lo Blanch*.

⁹⁷ *de edat ... meyns*] *In etate XVI vel XVII annorum ad plus videbantur P, pareva de etate de XV in XVI anni C, pareva de etate de XV anni over in sedese D*; omisió.

⁹⁸ *ffort alegrement*] *graciles et iocunde* P.

⁹⁹ *quant foren prop de mi*] Explicitació.

¹⁰⁰ *començà'm ... axí*] *sic michi submissa voce taliter cepit dicere istis verbis loquendo* P, *chon una voze suavissima me chomenzò a parlar digando-me C*; simplificació retòrica.

¹⁰¹ *ffort ... vengut*] *te ad nos venisse lectamur P, nui sopranamente s'alegremo della toa venuta C*; ampliació, potser per a intentar compensar el sentit de *lectamur*.

¹⁰² *E no ... diables*] *summus procul dubio non demones* P; modulació (positiu per negatiu).

¹⁰³ *Per ... alegria*] *Acquiesce igitur meis tue salutis consilijis, solatia accipe nostra* P.

abrasant-nos; encara ayes de nós tot altre desigs de amor. E si axí ho fas, no solament hauràs plaser e amor, ans ne aconseguiràs fort gran proffit¹⁰⁴, car nós avem, sobre tressor¹⁰⁵, gran poder. E si yamés te'n vols tornar a ço del teu, poràs-te'n adur ab [160v] tu qual més te vulles de nós, ab tantas de
 65 riqueses com te volràs¹⁰⁶. E vet ací que yo tinch les claus de la porta per la qual tu est entrat ací, per què jo t'ich faré exir tota ora que·t plaurà ab tot ço que voldràs¹⁰⁷. Emperò, si no·m vols creure ni fer so que·t consell per ton profit, vet ací sens fi de drachs, qui·t destrouiran e·t mataran a mala mort¹⁰⁸.

Encontinent que ella ho ach dit¹⁰⁹, aparegeren detràs les dites dones¹¹⁰
 70 molts drachs fforts leygs e teribles de veure¹¹¹, qui ab oribles siules e crits¹¹² vingueren devés mi ab los goles ubertes gitant foch per aqueles, e per los nas, uls e horelles. E avia ab los dits drachs moltes e diverses bèsties verinoses¹¹³ e de figures estrayes¹¹⁴, les quals gitaven fflames de foch que paria que muntasen tro al cell, e la vista de aquelles era molt pus terrible que dels
 75 drachs desús dits¹¹⁵. E com yo viu los dits drachs e bèsties, esteguí ffort espaordit; e la dita dona, altra vegada¹¹⁶:

—O, honrat cavaler, plàcia't consentir e creure açò que yo per ta salut te dich e per ton profit. Si no, vet quina és la oribletat e teribletat de aquestes bèsties¹¹⁷, qui·t destrouiran e·t devoraran, si no·m creus¹¹⁸.

80 E adonch yo dix:

—Ja Déus no vulla que yo·t crega!

E dementre yo callava, les dites dones axí punyén la mia cuncupicència ab los afalachs e abeliments, e l'esguart de les dites donas per tal manera me spaordia, que la mia volentat volia que y quonsentís, a les paraules de la dita

¹⁰⁴ *no solament ... proffit] non delectabile solum sed tibi bonum etiam utile consequetur P*; duplicacions nominals.

¹⁰⁵ *sobre tressor] super thesauros P*; és a dir, 'per damunt del tresor, a més del tresor'.

¹⁰⁶ *ab tantas ... volràs] si ex nobis aliquam tecum venire voles P, poteris inquam divitias deferens procut voles F, tu potrai portar tante richeze quante a ti piazerà C, tu potrai portar tante richeze quante a ti piazerà D*. La versió catalana, com la italiana, sembla seguir una lliçó més pròxima a F.

¹⁰⁷ *ab tot ço que voldràs] Ampliació*.

¹⁰⁸ *qui·t destrouiran ... mort] ut te devorent P*; duplicació verbal.

¹⁰⁹ *Encontinent ... dit] Statim quippe P*; explicitació.

¹¹⁰ *detràs les dites dones] post ipsas P*; explicitació.

¹¹¹ *drachs ... teriblas] dracones terribiles P*; duplicació adjectival.

¹¹² *ab oribles siules e crits] cum sibillis P*; duplicació nominal.

¹¹³ *E avia ... verinoses] et cum ipsius bestie alie multe erant trahentes post se igneam civitatem P*; omissió. No s'ha produït en la versió italiana: *e drieto a quelle bestie si era una zità piena de fuogo, in la qual zità iera bestie più oribelle e spauoxe cha le altre C*.

¹¹⁴ *de figures estrayes] diversas habentes speties et figuras P, et era molto diversse de figure alle prime C*.

¹¹⁵ *la vista ... dits] quarum aspectus etiam terribilior erat P*; explicitació final.

¹¹⁶ *E com ... vegada] Aquesta frase deu faltar en el text llatí (en P i en F), perquè també té correlació en la traducció italiana: E da questo veder chussi fato io me chomenziè fortemente a spaurir entro da mi, et in questo tremor cosi fato una de quelle donzelle me disse C*.

¹¹⁷ *O ... bèsties] Veni -inquit mulier- illum aspectum terribilem considerans bestiarum ut et salva te ipsum ut dixi meo tue salutis consilio P*.

¹¹⁸ *qui·t destrouiran ... crega] Ampliació*.

- 85 dona¹¹⁹. [161r] E adonch, per especial gràcia e do de Déu¹²⁰, a mi recordaren les paraules que m'avia dites l'abat qui m'era aparegut ab los XII monges. E tant tost com les aguí dites, les dones desaparegeren¹²¹. E yo fuy ligat e pres¹²² e mes sus el mig de les dites bèsties, mas volent nostre senyor Jhesuchrist¹²³ me recordaren les dites santes paraules e diguí-les¹²⁴: *Et verbum caro factum est et abitabit in nobis; Deus et sancta Trinitas sit semper mecum*. E quant les aguí dites e m fuy senyat tres vegades¹²⁵, yo fuy deliurat de les dites bèsties e de lur turment¹²⁶ e m trobé en un prat vert, soptosament, en lo qual estaven algunes dones molt pus belles e mils aparellades que les primeres. E la una de aquelles dix-me les paraules següents:
- 95 —Molt bé sia vengut lo prous¹²⁷ cavaller e bel, lo qual tant avem desigat! Pren una de nosaltres, aquela que més te plàcia, e auràs ab ella infinits delits que no porien éser per hom pensats¹²⁸. E seràs rich de mayor tresor que yamés agués persona del món de qualque condesió sia¹²⁹. E si açò no vols fer, vejes ací aquellas serps que t'estan detràs, les quals no fan sinó
- 100 destruir hòmens, los quals claven en terra¹³⁰; e de tu faran semblant, que àls no desigen¹³¹.

E ladonch jo m gerí e viu molt pus teribles bèsties e serpents que les primeres¹³², e fuy temtat en diversses maneres, però tant tost com jo m [161v] requordí e dix les santes paraules damunt dites¹³³, les dones desaparegeren

¹¹⁹ *E dementre ... dona*] *Cui respondens nullatenus sed miles sui quippe perplexum non modicum, tamen quia sagittas trahentes concupiscentie igneas valde cordi meo mulieres prefate continue emitebant tunc quod etiam concupiscentiam aucebant, escham preparabant ibi loquentis michi monitis minime asentirem* P. La traducció italiana segueix més de prop el text llatí: *E chusi imaginando el mio chuur, le donzelle predite mandà al mio chuur una satta ardente, la qual me pareva trapasar tuto de chonchupisenzia della charne, amplifichando e dexiderando d'essere chon esse C.*

¹²⁰ *per especial ... Déu*] Ampliació.

¹²¹ *E adonch ... desaparegeren*] *Ad me tamen reversus consilio, verbis que memini auditis, que michi antea loquebantur, mox michi mulieres disparuerunt* P. Hammerich (*op. cit.*, p. 122), a partir del text català, proposa reconstruir el text llatí de la manera següent: *Ad me tamen reversus cum auxilio dei domini nostri, verbis auditis que michi antea loquebantur monachi mox mulieres disparuerunt*. La lliçó de F, però, no sembla confirmar del tot la seva hipòtesi: *Ad me tandem reversus consilio verbis que memini antistitis que michi antea loquebatur mox mulieres disparuerunt* F.

¹²² *fuy ligat e pres*] *manibusque pedibus sum vinculus P, ligade le mam et li pie 'C.*

¹²³ *mas volent ... Jhesuchrist*] Ampliació. Tot seguit om. *igne comburi incipio* P.

¹²⁴ *me recordaren ... diguí-les*] *orationes memorans doctas, iam dicho in corde meo* P; omissió.

¹²⁵ *E quant ... vegades*] *me tribus vicibus signans Sancte Crucis signaculo* P; omissió.

¹²⁶ *fuy deliurat ... turment*] *ut liberer repente a tortoribus tam pestiferis* P; explicitació.

¹²⁷ *prou*] 'virtuós, respectable'.

¹²⁸ *que no ... pensats*] *inexcogitatis* P; traducció amb ampliació per a fer clar el sentit de l'adjectiu culte.

¹²⁹ *que yamés ... sia*] *quantum in mundo nunquam fuit* P.

¹³⁰ *serps ... terra*] *serpentes in terram homines confingentes* P; traducció amb ampliació.

¹³¹ *que àls no desigen*] Ampliació. Tot seguit om. *me inquit* P.

¹³² *E ladonch ... primeres*] *Volvens post terga quam videram vidi diversas bestias et serpentes* P. Hammerich, *op. cit.*, p. 122, proposa esmenar el text llatí a partir de la traducció catalana: «volvens terribiliores quam prius videram vidi diversas bestias et serpentes», hipòtesi confirmada en part per F: *Volvens post terga oribiliores quam ante videbam vidi diversas bestias et serpentes*.

¹³³ *com ... dites*] *ad premissa remedia recurebam* P; explicitació.

105 e yo fuy de continent pres per les dites serpens, qui·m gitaren en terra de sobines¹³⁴ e aquí fortment me clavaren. E lavores, dient en mon cor les dites oracions e senyant-me tres vegades¹³⁵, fuy deliurat de tant gran pestelència¹³⁶.

Encontinent em trobé en un prat fort ample¹³⁷, en lo qual avia una dona vella ab dues donzelles, les quals eren molt pus belles que nengunes de les dites dones. E com yo les viu¹³⁸, ffuy molt maravellat de lur excel·lent belea. E de continent la dita vella començà'm a parlar e dix¹³⁹:

—Goig e alegria sia ab tu, molt bel e agradable cavaller!¹⁴⁰ Lonch temps ha que t'è desigat e esperat¹⁴¹, per ço que·t donàs una de aquestes donzelles per muler, aquela que més te plàcia¹⁴². E axí tria la una e prin-la, per ço que tots temps ages ben, car ab ella auràs sobirans plaers e delits, e seràs molt rich¹⁴³. Per què gorda que, si mon conssell no·s fa, de cert ages [que], si no ho fas, ya de mos turmernts no escaparàs, bé que dels altres sies escapat e deliurat¹⁴⁴.

E lavores yo·m gerí detràs e viu molt pus horibles serpens, drachs e altres molt pus cruels bèsties que nengunes de les primeres, qui clavaven en terra hòmens e fembres fayent-los star de ssobines¹⁴⁵. E per lur espaordiment e per la temptació de les dites donzelles¹⁴⁶, caiguí en terra esmortit, no recordant-me [162r] de res que ajudar-me pogués; mas ivaçosament la misericòrdia de nostre Senyor me ajudà¹⁴⁷, e recordi'm e dix les horacions desús dites. E de continent la dita vella e donzelles¹⁴⁸ desaparegeren-me e yo

¹³⁴ *de sobines] in terra supinum P.*

¹³⁵ *tres vegades] ut supra P; explicitació.*

¹³⁶ *de tant gran pestelència] ab hac secunda peste P.*

¹³⁷ *en un prat fort ample] in quodam lato prato P.*

¹³⁸ *E com yo les viu] Explicitació.*

¹³⁹ *la dita ... dix] michi sic blande est alocuta P; explicitació del subjecte i omisió de l'adverbi.*

¹⁴⁰ *molt... cavaller] grate miles P; duplicació adjectiva.*

¹⁴¹ *Lonch ... esperat] longo et elapso tempore expectavi P; la duplicació adjectiva de l'original s'ha traslladat a una duplicació verbal en la traducció.*

¹⁴² *per ço ... plàcia] ut unam quam veles tibi darem ex hijs puelis P; explicitació.*

¹⁴³ *E axí ... rich] Crede igitur michi ut tibi perpetuo bene sit, nam et ipsa delectabiler perfrueris et quod plus perpetuo eris dives P. Hammerich proposa esmenar: «Prendre igitur unam», *op. cit.*, p. 123. La lliçó de F, però, coincideix amb P i la traducció italiana també segueix de prop el text llatí: *Chredi-me adoncha che per zerto a ti serà bem perpetual, e zertamente ella te darà e si te uxerà piaxevoli deletamenti, et ultra questo tu serai piaxevolmente richo C.**

¹⁴⁴ *bé que ... deliurat] unquam penas transactas evadere potuisti P; duplicació verbal.*

¹⁴⁵ *E lavores ... ssobines] Vide igitur –inquit–, o miles, serpentes, dracones et alias ferras crudeliores prioribus in terra homines et mulieres nequiter infingentes. Volvi ergo me, vidi bestias illas tam oribiles atque crudeles ut priores respective humane potius viderentur P. El traductor, pots per un salt de *vide a vidi*, aglutina en un mateix període l'última frase del parlament anterior (en estil directe) i aquesta primera frase del narrador. El traductor italià no ha caigut en el mateix error: “O chavalier; vidi tu quel serpent et dragoni et altre bestie più oribelle? Le sono più chrudelle cha le prime, le quale ficha gli omeni et le femene in tera, e chusi simelmente serà fato a ti se tu non chonsenti chome t'ò dito”. E subito io me volsi, e vidi bestie asai plui oribelle che le prime senza conperaziom C.*

¹⁴⁶ *per lur ... donzelles] Tanto tunc puellarum illarum ardore stimolor et tremore bestiarum oribilium percutior P, per la paura de quele ferozissime bestie chum el continio stimolo della vecchia, stimolandome del charnal ardore della concupisenzia de quelle donzelle C; omisió.*

¹⁴⁷ *ivaçosament ... ajudà] divino suffultus presidio P; explicitació.*

¹⁴⁸ *la dita ... donzelles] mulieres P; explicitació.*

125 ffuy ligat e gitat de sobines en terra enmig de les dites bèsties tant horribles e serpens¹⁴⁹; e aquí clavaren-me ab claus que tenien dos palms e mig de lonch¹⁵⁰. E com yo viu lo cel¹⁵¹, senyé'm e diguí dins mon cor les dites horracions e ab aytant yo fuy deliurat¹⁵² e'm trobí en una plaça fort bella¹⁵³, en la qual avia un monestir de dones ffort belles¹⁵⁴, les quals donas isqueren del

130 dit monestir e vengueren ivaçosament a mi e digueren-me aytais paraules:

—Quant és gran lo goig que nosaltres avem de ta venguda, molt noble cavaller! Cert no à lengua al món qui u pogués dir, per què pregam la tua noblea¹⁵⁵ que t plàcia venir al nostre monestir, lo qual és pus bel que altre que al món sia. E aquí auràs tot ço que t volràs e ab nós ensems alegrar-t'as

135 e obtendràs tot quant pot ésser delitós en lo món. E fes ço que t consellam per ton proffit; si no, vet quines e qualles drachs e altres bèsties feres à ací que turmenten molts hòmens e fembres, e meten aquells en ast e cremen-los¹⁵⁶. E de tu faran semblant¹⁵⁷. Encara veyes quin pou [162v] ha ací, fort ample e escur e pregon¹⁵⁸, en lo qual ha aygua bulent que leva lo bul tro al

140 cel. E vejes encara infinides serpens que tiren ab lus coes caros en què ha hòmens e ffembres ligats, e puy lànssan-los en lo pou. E axí, entra en lo nostre monestir e seràs salvat e quití de no entrar en lo dit pou¹⁵⁹.

E yo, adonch, ffuy membrat de les dites oracions e, com les aguí dites, de continent les dites monges me despargeren e yo ffuy ligat e pres¹⁶⁰, e fuy lançat en lo pou. E llamsant-me dins l'abís d'aquel, adonch plagé a nostre

145

¹⁴⁹ *enmig ... serpens*] Explicitació.

¹⁵⁰ *e aquí ... lonch*] *vinculatusque clavis quatuor, quorum erat longitudo duorum palmorum* P; omissió.

¹⁵¹ *E com ... cel*] *versus celum erecta ut fiebant alij* P, *tegniendo lo vixo inverso el ziello, e cusi vegniva fato alli altri* C; omissió

¹⁵² *yo fuy deliurat*] *evado etiam hanc penam* P.

¹⁵³ *una plaça fort bella*] *una platea spetiosa multum* P, *una platea spaciosa multum* F, *una piazza molto spaziosa* CD. La traducció italiana sembla seguir una lliçó *spaciosa* com la que recull F, mentre que la traducció catalana segueix una lliçó com la de P.

¹⁵⁴ El traductor italià introdueix ací un fragment que no té correspondència en el text llatí, en el qual condemna el mal comportament de les dones dels monestirs: *Poi subito me trovai in una piazza molto spaziosa in la qual si iera uno molto bello monasterio de done le qual al mondo non aveva mantegniudo la soa obediencia, la qual elle aveva inproferto a Dio, ma in despeto de Dio à coroto la soa verginitate charnalmente e lla soa obediencia in mal far, e però, si chomo le sse profersse spoxe de Dio e non abia observado, diventà spoxe del diavolo, e però la iustizia de Dio le chondanà in questo monestier in servixio del diavollo a chondur anime al diavollo* C.

¹⁵⁵ *Om. inqunt* P.

¹⁵⁶ *meten ... cremen-los*] *asant* P; traducció amb ampliació i duplicació verbal.

¹⁵⁷ *Om. si nostra monita non servabis* P, *chusi veramente serà fato a ti se tu non observerà' li nostri chastigamenti* C.

¹⁵⁸ *fort ample ... pregon*] *puteum altissimum obscurum* P. El motiu del pou de l'infern apareix també en el *Tractatus* (ed. Mall, *op. cit.*, p. 172), en la *Visio Tnugdali* i en la *Visio Drythelm*; té un clar precedent en el pou dels abismes de l'Apocalipsi 9-1.

¹⁵⁹ *E axí ... pou*] *Quare velis monasterium nostrum ingrediere salubrem* P, *Per la qual chos-sa, se tu te vol salver, entra in questo nostro monestier che introndo-ne da questi demonii tu chanperà' per tua sallude* C; explicitació. A continuació d'aquest parlament el traductor italià introdueix un altre episodi (xii), sense correlació en el text llatí, paral·lel a l'anterior i relatiu a la condemna dels religiosos, amb referències a diversos centres monàstics segurament pròxims al context venecià en què sorgí la traducció.

¹⁶⁰ *ffuy ligat e pres*] *capior* P; duplicació verbal.

Senyor que yo pens en les dites santes paraules e diguí-les dins mon cor¹⁶¹. E ab tant me trobé fora del dit pou e fui en un camp molt ample, e enmig del qual havia e exia¹⁶² una fort bella font. E après de aquella seia una dona vídua¹⁶³ tota solla, pus bella sens tota comparació que nenguna de les altres
 150 dessús ditas, e avia prop si tot lo món d'aur e d'argent¹⁶⁴, la qual ffortment plorave e, com me veu, ab los uls e ab les làgremes que li regaven la sua cara, pus fresca que rosa, dix-me plorant les paraules segens [163r]:

—Gira't detràs, dolç cavaller, e vejes trista e orible cosa de veure¹⁶⁵.

E yo-m girí e viu una roda tant alta, que paria que bastàs tro al cel¹⁶⁶, e
 155 la pregonea de aquella era tant baixa, que vigares me fos bastàs tro en infern. Era tota de foch e en lo cerqle de la roda penjaven moltes e diverses bèsties e oribles¹⁶⁷, tant que no les gosave guardar. Entre les altres avia-n' i una¹⁶⁸ que, com la viu, caiguí en terra esmortit, car avia en cascuna juntura de son cos una gran boca e orible, en la qual avia dens, segons mon albir, qui avían ben
 160 tres palms de lonch¹⁶⁹, entre les quals dens tenia hòmens e fembres encadenats ab cadenes de ffoch e de fere, a les quals persones¹⁷⁰ les dites bèsties se menjaven e les pecegaven¹⁷¹, e puis les gitaven¹⁷², e après les tornaven a mengar, e açò no avia fi. Les altres bèsties que aquí eren altres hòmens e fembres gitaven sobre la dita roda, e aquí éls eren pengats e cremats, e ab
 165 sobtosos movimens de la roda adés eren pugats tro al cel e adés eren avallats tro als inferns. E axí aquells mesquins tant fort eren turmantats, que cridaven¹⁷³ miserablement ab grans plors. Com yo açò aguí vist¹⁷⁴, a mi tornà a parlar la dita dona e dix-me [163v]¹⁷⁵:

—Yo avia marit, lo qual amava més que a mi mateixa, e aquestas malvades bèsties an-lo'm tret de mos brasos e an-lo'm gitat sobre aquexa roda. Per què, bon cavalier, com aparega en ton esguart que est piadós, plàcia a la

¹⁶¹ *plagè ... cor*] *orationes in corde dico, mox me signo* P; ampliació i omissió.

¹⁶² *havia e exia*] *emanabat* P; duplicació verbal.

¹⁶³ *una dona vídua*] *quedam puella* P; explicitació, d'acord amb el sentit posterior del relat.

¹⁶⁴ *tot lo món ... d'argent*] *sachum auro et argento* P, *uno sacho pieno d'oro et d'arzeno* C.

¹⁶⁵ *Gira't ... veure*] *Cerne post terga et vide spectaculum valde triste* P; ampliació retòrica.

Un error de lectura del mot *spectaculum* (confós amb *speculum*) deu haver originat l'error de la traducció italiana: *varda-te drieto le spale e vedi quello spechullo zoè quello tormento lo qual te aspeta, cussi trito* C, *varda-te da drieto le spale e vedi quello spechulo zoè quello tormento lo qual te aspeta* D.

¹⁶⁶ *paria ... cel*] *eius sumitas celum tangere* P. El motiu de la roda de foc sembla pres del model del *Tractatus* (ed. Mall, *op. cit.*, p. 168); apareix també en la *Visio sancti Pauli*. Veg. Patch, *op. cit.*, p. 101.

¹⁶⁷ *diverses ... oribles*] *nocive bestie cruciantes* P.

¹⁶⁸ Om. *que maxime tanti terroris erat* P; potser per salt d'igual a igual.

¹⁶⁹ Om. *incidentes ut pili* P.

¹⁷⁰ *a les quals persones*] *ipsosque* P; explicitació.

¹⁷¹ Notem el canvi de subjecte en la traducció (*les dites bèsties*), mentre que en l'original és aquesta bèstia de dents terribles la que fa l'acció: *ipsosque tante oribilitatis bestia predictis dentibus lacerabat, comedebat, vomebat, rurssumque lacerando comedendo vomebat, interminabiliter sine fine* P.

¹⁷² *gitaven*] *vomebat* P.

¹⁷³ Om. *usque ad cellum* P.

¹⁷⁴ *Com yo açò aguí vist*] Explicitació.

¹⁷⁵ *a mi ... dix-me*] *Et rursus puella inquit* P; ampliació.

tua piatat que·m vulles deliurar de aquest peril. Fugiam ensems abdós; en altra manera perdien-nos aquestes malvades bèsties e turmentar-nos-hien axí com fan a·quels que veus en la roda.

175 E ladonch yo·m recordí e dix les santes paraules, em senyé e de continent la dita dona desparche-me¹⁷⁶. E fuy ligat soptosament e gitat sobre la roda¹⁷⁷. E volent nostre Senyor, yo dix en mon cor les dites oracions e de continent fuy deliurat de la dita roda¹⁷⁸. E trobé'm en un gran camp, en lo qual avia un fort bel arbre sots la ombra del qual estaven tres dones fort belles que yugaven a escachs¹⁷⁹, la una de les quals¹⁸⁰ me dix aytals paraules [157r]:

—O, cavaler de gran constància e ardiment, auré dins mon cor de la tua venguda singular goig, tal que no·l poria hom dir¹⁸¹, car tots temps he amats hòmens ardits e abrivats. Per què·t prech per la tua noblea, la qual yo molt am¹⁸², que a mi·t vulles acostar¹⁸³ e jamés de mi no·t partesques, en guisa
185 que sobiran delit puxam ensems tots temps aver. E guarda¹⁸⁴ no meynspreus les penes que t'estan detràs, car certefich-te que no·n pories estorce per via del món.

E ladonch yo·m girí detràs e viu un castell en la sobiranea del qual avia una fornal de foch encesa, les flames de la qual paria bastassen tro al cel¹⁸⁵.
190 E viu-hi encara moltes horribles bèsties que metien foch a la dita fornal¹⁸⁶. E après viu un pont maravelosament alt e fort lonch, car, segons depuys sabí, x milles tenia de largària¹⁸⁷. E entorn de aquel havia serps de diverses colós, e drachs e altres bèsties que gitaven foch e flames tro al cel. E avia-i de diverses calderes plenes d'òmens e de fembres que aquí cremaven, e

¹⁷⁶ *E ladonch ... desparche-me*] *Non obliviscor orationibus sed ut memini evasit puella* P; ampliació retòrica.

¹⁷⁷ *fuy ligat ... roda*] *super rotam, proiectus sum tortorijis* P.

¹⁷⁸ *E volent ... roda*] *confestim orationes dico Sancte Crucis signaculo me signo et Dei presidio sic evado* P; omisió.

¹⁷⁹ La referència al joc d'escacs pot entendre's com una nota per a destacar la noblea de les dones, ja que els escacs eren considerats un joc propi de nobles. A més a més, l'escaquer és considerat un símbol de transició entre la terra i el cel. Com ha fet evident Fernando Gómez Redondo, l'escaquer en mans d'una dama es converteix en el preludi de la seducció del cavaller en moltes obres i, sobretot, en alguns llibres de cavalleries; veg. els articles de la seva sèrie «El ajedrez y la literatura», recollits en http://cvc.cervantes.es/el_rinconete/busqueda/resultadosbusqueda.asp?Ver=50&Pagina=1&Titulo=El%20ajedrez%20y%20la%20literatura&OrdenResultados=2 [consulta, 10/02/2014].

¹⁸⁰ *Om. subito me inveni* P.

¹⁸¹ *singular ... dir*] *singulare ac indisolubile ... gaudium* P.

¹⁸² *la qual yo molt am*] Ampliació.

¹⁸³ *a mi·t vulles acostar*] *meos amplexus cupidos non despiciere* P; simplificació retòrica.

¹⁸⁴ *Om. inquit* P.

¹⁸⁵ El motiu de la fornal, present ja en Apocalipsi 9-2, el trobem també en el *Tractatus* i en la *Visio Drycthelm*.

¹⁸⁶ *a la dita fornal*] *ibi* P; explicitació. La traducció italiana introdueix ací un episodi relatiu al mar de foc (xv), sense correspondència en el text llatí ni en la versió catalana.

¹⁸⁷ *x milles ... largària*] *miliariorum decem et erat ... novacule latitudo diversi coloris, serpentes drachonesque astabant* P, *uno ponte ... el qual era fortissimamente stretto e de diverso chollore, e in cavo de questo viti serpenti e dragoni* C. Com veiem, en la traducció catalana, la diversitat de colors és atribuïda a les serps, no al pont. El pont sobre el riu de foc apareix també en el *Tractatus* (ed. Mall, *op. cit.*, p. 175) i en la *Visio Tnugdali*. És un tòpic molt habitual en la literatura visionària; veg. Patch, *op. cit.*, pp. 18 i 60.

195 cridaven e ploraven fort agrament. E desots lo pont coria¹⁸⁸ un flum d'aygua bulent, en lo qual avia moltes e diverses bèsties e oribles¹⁸⁹, [157v] les quals prenién tots aquels que volien pasar lo pont e lançaven-los e hofegaven-los en l'ayga¹⁹⁰. E com tot açò aguí vist¹⁹¹, la dita dona dix:

—Què dius, donchs, cavalier molt car? Vols-me creure de mon profitós consell? Car ja veus clarament que, si no u fas, certes no escaparàs de tantes penes com te són aparellades, car si de la una escapes, cauràs en l'altra. E si·m creus, poràs ab mi viure tots temps ab sobiran delit, axí com dit és¹⁹².

Lavores yo·m recordé de les dites santes paraules¹⁹³ e, com les aguí dites¹⁹⁴, la dona desaparech, e los drachs me prengueren e·m gitaren en la dita fornai. E com començàs a cremar¹⁹⁵, yo dix dins mon cor les dites oracions, em senyé axí com avia acostumat e tant tost fuy fora de la fornai¹⁹⁶ e trobí·m en la sobiranea de un mont asats poch, e aquí m'aparech la dita dona ab dues donzelles e dix:

—Escapat est de la dita fornai¹⁹⁷, mas pasa lo pont, si pots. Car càpies¹⁹⁸ que imposible cosa és que tu no quaygues en alcuna de les penes que t'estan aparellades. E fort est fol si·t [158r] penses que no·n vages en lo riu si asages de pasar lo dit pont. Per què·t prech que vuelles perill squivar lla on profitosament e bé te pots salvar¹⁹⁹.

E ladonchs a mi recordaren les santes paraules²⁰⁰ e, com les aguí dites²⁰¹ e·m fuy senyat, yo ab gran paor posé lo peu en lo cap del pont e la dita dona desaparech. E la dita desaparaguda²⁰², jo·m trobé al mig del pont e aquí

¹⁸⁸ Om. *velocissime* P.

¹⁸⁹ *moltes ... oribles*] *crudelissime bestie* P; duplicació adjectival.

¹⁹⁰ *lançaven-los ... l'ayga*] *in fluvio submergebant* P; duplicació verbal.

¹⁹¹ *E com tot açò aguí vist*] Ampliació.

¹⁹² *Què ... dit és*] *Quid dicis, o care miles, desperate mori an delectabiliter mecum perpetuo vivere eligis? Crede michi quod consulo studeas adimplere ut tantas penas valeas evitare quia si bene una evades, in aliam submergeris* P. El traductor italià ofereix una versió més expansiva d'aquest passatge: *O charo cavalier, se' tu ben disposto a viver chon mui o morire chusi desperato? Zerto, a voler-te ben chonseglia; vogli avanti viver chon nui in dilieto cha morir chusi fatamente, et però tien-te al nostro chonseglia per tua salute. Chredi tu forsi perché tu ài pasato tante pene poder pasar queste? Zerto non lo chredere, e se tu volesti tornar indriedo, el te chovien pasare tute le pene che tu ài passate, che seria chossa imposible. Adoncha passa pur se tu pòi, che zerto se tu te meti a pasare tu chazerai in lo profundo del fiume. Pensa adoncha chomo tu porai pasare, et però per li nostri chonseglia reposa-te apresso de nui dove pò' piasevelemente salvar-ti, e non voler morir, che tu seristi desperado* C.

¹⁹³ *recordé ... paraules*] *Extemplo pontificis recordor verborum* P; omissió.

¹⁹⁴ *com les aguí dites*] Explicitació.

¹⁹⁵ *com començàs a cremar*] Ampliació.

¹⁹⁶ *fora de la fornai*] Explicitació.

¹⁹⁷ *Escapat ... fornai*] *Evasisti -inquit-* P; explicitació. Novament és omès el verb d'introducció a l'estil directe.

¹⁹⁸ *càpies*] Llegiu 'sàpies'.

¹⁹⁹ *Per què·t ... salvar*] *tibi namque retrocedere quin in aliquam transactarum pennarum incedas est impossibile, et quin in flumine tam terribili retroque cadas perire non velis* P; simplificació retòrica.

²⁰⁰ *recordaren ... paraules*] *Recordor monochi verbi* P; omissió.

²⁰¹ *com les aguí dites*] Explicitació.

²⁰² *E la dita desaparaguda*] Explicitació.

encontré un cavaler²⁰³ en un cavall negre²⁰⁴ sobiranament terrible qui·m dix:
—Torna atrás! En altra manera, yo·t gitaré en lo flum bulent²⁰⁵.

E lavores yo·m girí detràs per la gran paor que aguí del cavaler e del
220 caval, que axí m'espardien, que no sabia on m'era ni·m recordava de res
qui·m pogués ajudar. E com guardava ves lo flum que dejús m'era²⁰⁶, veia
ten gran pregonea e scuretad, que lo cor me falia per sobirana paor. E com
pensava la terribletad del dit caval e cavaler en mi matex²⁰⁷, elegia que més
me valia gitar en lo riu que no girar-me a éls e guardar-los altra vegada. E
225 adonchs yo dix en mon cor per oblit de totes les oracions²⁰⁸:

—Ay las, mesquí, mal dia m'és vengut!²⁰⁹ Què faré, si tornar no me'n
pusch, ni anar avant?²¹⁰ Si en lo flum me lanç, pus soptosament que sageta
cauré tro a la pregonea²¹¹ e seré perdut e destrouït²¹².

Estant axí en terriblas tribulacions²¹³, ab la ajuda de nostre Senyor yo·m
230 torní en [158v] mi matex e recordí·m de les santes paraules desús ditas²¹⁴, e
deguí-les ab devoció²¹⁵ e·m senyé tres vegades. Ab tant ivaçosament yo·m
trobé sa e salvu²¹⁶ fora lo dit pont²¹⁷.

Dessat aquell pont, yo fiu gràcias humils a nostre Senyor, qui per sa
infinida clemència me avia de tanctes e tals tribulacions deliurat²¹⁸. E après
235 de açò, de continent me aparech un prom antich²¹⁹, ab la barba blanca e ab
lo cap canut²²⁰, qui ab homil salutació que·m féu²²¹ me dix aytals paraules:

²⁰³ *un cavaler*] *cuidam assessori P, uno bruto et teribelle demonio C.*

²⁰⁴ *cavall negre*] *equo ruffo P.* El cavall roig del Maligne, de connotacions clarament negatives, remet a l'*equus rufus* del llibre de l'Apocalipsi 6-4, en què és contraposat al cavall blanc del Messies (Apocalipsi 19-11).

²⁰⁵ *yo·t ... bulent*] *in flumine submergam P.*

²⁰⁶ *flum ... m'era*] *flumen P;* explicitació.

²⁰⁷ *terribletad ... cavaler*] *Tanta insuper illius equitis oribilitas erat P, E tanta iera la aspreza de quel demonio chol so chavallo C.*

²⁰⁸ *les oracions*] *orationibus sancti patris P;* omissió.

²⁰⁹ *mal dia m'és vengut*] *Ve michi misero P;* ampliació.

²¹⁰ *si tornar ... avant?*] *retrocedere ego non possibile est P;* modulació (afirmatiu per interrogatiu), amb ampliació. Tot seguit, om. *Aspectum equitis iter eripientis non valeo sustinere P.*

²¹¹ Om. *tantis procellarum aquarum fluminis P,* potser per salt.

²¹² *e seré perdut e destrouït*] Ampliació. Tot seguit om. *insuper talis erat quod nullatenus valeo explicare P.*

²¹³ *Estant ... tribulacions*] Ampliació.

²¹⁴ *ab la ajuda ... ditas*] *Ad me tandem reversus de sancti patris monitis incipio recordari, quare vires asumens et me ipsum statim confortans P;* omissió. El text llatí reproduïx novament ací la fórmula d'imprecació repetida en les altres proves.

²¹⁵ *deguí-les ab devoció*] *dico ilico sine mora P.*

²¹⁶ *sa e salvu*] Explicitació.

²¹⁷ Les traduccions italianes afegeixen ací vuit capítols més (cap. xvii-xxiv) sense correspondència en el text llatí ni en la versió catalana; narren altres penes seguint l'esquema de les anteriors.

²¹⁸ *per sa ... deliurat*] *me de tantis periculis placuerit liberare P;* ampliació.

²¹⁹ *un prom antich*] *reverendus antichus P, uno reverendo padre anticho C.*

²²⁰ Els cabells blancs són símbol de puresa i eternitat, com en Apocalipsi 1-14.

²²¹ *ab homil salutació que·m féu*] *inclinato capite me salutans ... facie multum leta P;* equivalència. La traductor italiana és més literal: *inclinando el chapo me salutà chon la faza molto aliegra C.*

—Beneÿt sia Déu lo pare de nostre senyor Jhesuchrist, qui t'ha feta tanta de gràcia que est pogut escapar de tanctes falsses temptacions e engans del demoni²²², e de tanctes e tals e axí terriblas penas!

240 E après me dix:

—Tim aquesta tovallola²²³ la qual t'è aportade, vine e seguex-me.

Ladonch yo rebí la dita tovalola e seguí lo dit prohóm²²⁴, lo qual me menà per una gran val verdegant, per la qual pasave una bella aygua viva en la qual avia molts hòmens e fembres qui tenien lo cap deyús e los peus
245 desús, e altres que hi tenien los brasos e altres los cabels²²⁵. E com yo u viu, yo demaní al dit prohóm qui eren aquels que axí yaïen en la aygua²²⁶, lo qual me respòs:

—Aquests són hòmens e fembres que ich purguen [159r] he delexen²²⁷ leument lurs peccats.

250 E puys, trobam un bell castell, a la porta del qual yo viu²²⁸ un bel lit après de la paret ab una bela cadira coberta de un bel drap d'or²²⁹. E dix-me lo dit prohóm qui·m manava:

—Sembla't bel aquest lit²³⁰

E yo dix:

255 —Hoch, fort bell!

E ell dix:

—Dejús la cócera²³¹ és plen de carbons fogejants e, semblantment, la cadira, dejús lo pali ho drap d'aur²³², és de foch ardent²³³.

²²² *tanctes falsses ... demoni*] *falaces deceptoresque demonum* P; duplicació nominal.

²²³ La tovallola és l'objecte que fa de nexa d'unió entre els dos mons. El cavaller la conservarà fins al final del relat, quan es retrobe amb al personatge guia que el retornarà al món dels vius.

²²⁴ *Ladonch ... prohóm*] *Predictum igitur sequens recipiensque toaliám* P, *Et abiando mi prexo in man uno chavo della tovaia, esendo l'altro chavo in mam del santo padre, ello si me menà per una via la qual ne conviene montar per suxo zinke schalini: l'uno iera di marmoro et iera largo do pie' et l'altro iera de serpentim et l'altro iera de porfiro e l'altro iera de alabastro et l'altro de cholor de safil, e molto deslitégava tanta iera la soa pollidezza* C. Com veïem, l'autor de la versió italiana amplia estilísticament l'original amb detalls com aquest de la seva creació i amb la intenció de remarcar la sumptuositat del lloc descrit.

²²⁵ *e altres que ... cabels*] *et alij brachijs separatis ab altero unoquoque* P.

²²⁶ *demaní ... aygua*] *Primo tunc loqui incipiens ex quo intravi primo criptam prefato duci modo taliter loqui cepi: «Quinam sunt taliter iacentes in aqua ista?»* P; canvi d'estil directe a estil indirecte.

²²⁷ *purguen he delexen*] *purgantes* P; duplicació verbal. Tot seguit, om. *ut causa criminis exposit* P.

²²⁸ *a la porta ... viu*] *vidi inde in una aula* P, *in lo qual iera una bellissima mansiom* C, *in lo qual era una belissima mansion* D.

²²⁹ *una bela ... d'or*] *cathedramque ... copertam panno pulcerimo* P, *panno pulcerimo deaureato* F, *una bellissima chariega ornata de pano d'oro e di seta luzente* C, *una belissima chariega hornata de pano d'oro et di seta luzente* D. Novament, el traductor italià aprofita per a remarcar la sumptuositat del lloc amb detalls afegits.

²³⁰ Om. *inquit ille* P.

²³¹ *cócera*] *cultra aurea* P; 'vànova, cobrellit'.

²³² *pali ho drap d'aur*] *panno* P; duplicació nominal.

²³³ *semblantment ... ardent*] *et similiter in catreda sub panno ignis erat* P; canvi d'estil indirecte a estil directe.

E après açò-m dix lo dit lit e cadira per a qui stan apparallats, mas no és
260 a mi legut que ho diga²³⁴.

Après d'açò, anant avant vinguem en una cambra, en la qual era un rey
que yo bé conexia²³⁵, lo qual sseya en una cadira fort bella que y avia²³⁶, e
paria'm que y sigés ab goyg e ab alegria²³⁷, car molts òmens e fembres²³⁸ li
venien davant e li portaven ab gran reverència roses e violes²³⁹, e unes yoies
265 e altres serveys²⁴⁰. E com yo aguí vist açò²⁴¹, yo demaní al dit proom:

—Qui són aquestes gens que tants servís fan a-quest rey?²⁴²

E ell dix-me:

—Aquests²⁴³ eren pelegrins a qui lo dit rey donava almoyna quant [159v]
pessaven per lo seu regna he anàvan en Roma e a Ssant Jacma e altres pele-
270 grinacions del món²⁴⁴.

E dix-me encara²⁴⁵:

—Sàpies que la cadira hon seu és de foch e està-y tres hores del dia²⁴⁶ e
axí matex jau tres horas de la nit en un lit de foch. E açò per tal com era om
luxuriós²⁴⁷ quant ere en lo món²⁴⁸, en tant que, si no fos per les horacions
275 que-ls dits pelegrins pobres de Déu han feytes per ell e per les almoynes
que él los donava²⁴⁹, ell stigera delà lo pont que tu as pasat²⁵⁰ e fóra aquí

²³⁴ El cavaller que visita l'altre món té el privilegi de conèixer alguns misteris i secrets que no sempre li és permès de comunicar als vius; el motiu ja apareix en Apocalipsi 10-4 i el retrobem en els mots inicials del *Viatge al Purgatori* de Ramon de Perellós: «car coses hi ha que no són placent pas a Déu que per mi sien revelades, car no és expedient ni a Déu plasant, ni no ho vol per lo perill que se'n poria seguir a mi ni en aquells que serien revelades»; ed. Jordi Tiñena, Barcelona, Edicions 62, 1988, pp. 30-31.

²³⁵ Com hem indicat en la introducció, el passatge narrat a continuació és inspirat en l'episodi del rei Cormarc («De Cormacho rege») inclòs en la *Visio Tnugdali*.

²³⁶ *una cadira ... avia*] in regio throno aureo P, una sezia reale lavorata d'oro e d'arrento D. C, una sezia reale lavorata d'oro e d'arrento D.

²³⁷ *ab goyg e ab alegria*] *gaudens* P; duplicació nominal.

²³⁸ *molts òmens e fembres*] *tam mares quam feminas in magna multitudine sunt* P.

²³⁹ *rosas e violes*] *roxas* P; duplicació nominal.

²⁴⁰ *altres serveys*] *alia exenia* P.

²⁴¹ *com yo aguí vist açò*] Explicitació.

²⁴² *que tants ... rey*] Explicitació. Tot seguit, om. *inquo duci meo* P.

²⁴³ Om. *inquid* P.

²⁴⁴ *Roma ... món*] *Romam apostolorum Petri et Pauli et aliorum Sanctorum, quorum [...] requiescunt et alias diversas mundi partes Sancti Iacobi, Sancti Angeli, Sancti Sepulcri Domini, Sancte Katerine limina visitare* P; omissió. El traductor sembla haver eliminat els llocs de pelegrinatge menys coneguts per als seus receptors. El testimoni F permet reconstruir el fragment que manca en P: *ibant Romam ad ecclesias apostolorum Petri et Pauli et sanctorum aliorum quorum ibidem corpora requiescunt ad [ad] alias mundi partes plures et diversas, Sancti Iacobi, Sancti Angeli, videlicet sepulcri Domini Sancte Caterine limina visitare*. Cfr. De Martino, *op. cit.*, p. 188, notes 29 i 30.

²⁴⁵ *E dix-me encara*] Explicitació.

²⁴⁶ *Sàpies ... dia*] *Tunc adierit thorus regis quem vidisti, ignitus est in quo in tromentis rex residet prelibatus per horas diey* P, *Et adiecit tronus regius quem vidisti ignitus est in quo in tormentis residet rex prelibatus per horas tres diei* F. A partir del text català, Hammerich, *op. cit.*, p. 123, proposava un hipotètic text llatí: *Tunc adiecit Thronus regis quem vidisti ignitus est ... per tres horas diey*, confirmat en part per la lliçó de F.

²⁴⁷ *om luxuriós*] *luxuriosus, totus lubricus et carnalis* P.

²⁴⁸ Om. *unde venis* P.

²⁴⁹ *han feytes ... donava*] *orasent pro eo* P; explicitació.

²⁵⁰ *que tu as pasat*] Explicitació.

molt cruelment turmentat per sa luxúria e carnalitat²⁵¹. Tu, com sies tornat al segle, diges-ho a ssos cosins e amichs²⁵², axí com ho as vist, per tal que ab almoynas lo deliuren de les penes que sofrir²⁵³.

280 Açò dit, isqui'm de la dita cambra e entrà'm en una altra²⁵⁴, en la qual avia una gran caldera plena de pega bulent, dins la qual estave una regina engastada en la dita pega tro a les mameles; e per las grans penas que dins soferia, cridave e plorave molt agrament, que paria que tro al cel pugasen los seus crits, tant eren grans²⁵⁵. E estaven-li sobre lo cap dos grans corps²⁵⁶.

285 qui ab lus malvats bechs li trocaven e li foradàvan lo cap entrò al cervell²⁵⁷. E ella, volent squivà lo mal que los corps li fayen, acabussave's en la pegunta bullent, e ladonchs sse cremava lo cap e la cara, e axí stava en dolors e en turments²⁵⁸. Con jo aguí vist açò²⁵⁹, demané al prom qui era aquesta, e ell ma dix:

290 —Muller fonch d'aquell rey que ara as vist²⁶⁰.

²⁵¹ *fóra ... carnalitat*] *atrocissime tromentatus* P; explicitació.

²⁵² *ssos cosins e amichs*] *consaguineis* P; duplicació nominal. Aquest passatge concentra perfectament la intencionalitat de l'obra, que pretén reforçar el valor dels sufragis a l'Església (en forma d'almoines, misses, oracions, etc.), tal com propugnava sant Agustí, com a forma d'atenuar o suavitzar les penes dels condemnats al Purgatori. És el missatge que el cavaller ha de transmetre als seus familiars en tornar al món dels vius i, al seu torn, és la lliçó que l'autor de l'obra pretén fer arribar al seu públic. És el mateix missatge que trobem al final del *Tractatus*: «Eorum vero, qui in poenis sunt, nullus novit, quandiu torquebitur. Per missas autem, per psalmos, orationes et elemosinas, quoties pro eis fiunt, aut eorum tormenta mitigantur, aut ad minora et tolerabiliora transferuntur, donec omnino per talia beneficia liberentur» (ed. Mall, *op. cit.*, p. 186). El trobem també al final de la *Visio Drycethelm*, com podem llegir en la versió catalana: «molts, per prechs d'aquels qui viuen, e per almoynes, e per dejunis, e, més que més, per celebració de misses, és ajudat e acorregut, axí que, anans del dia del juhi són desliurades d'aqueles penes» (ed. Miquel i Planas, *op. cit.*, p. 91). Com afirma Le Goff, la creença en el Purgatori comportava un nou instrument de poder per a l'Església, ja que en dependria en bona mesura, segons els sufragis, la sort dels creients en l'altre món; li reportava, doncs, un poder espiritual sobre els fidels i un profit financer, especialment per als ordes mendicants, «propagandistes ardents de la nouvelle croyance», *op. cit.*, pp. 24, 91 i 105.

²⁵³ *de les penes que sofrir*] *a tot pennis quas vidisti* P.

²⁵⁴ *Açò ... altra*] *Et ex tunc in aliam cameram me duxit* P; explicitació

²⁵⁵ *en la qual ... grans*] *Et ex tunc in aliam cameram me duxit ubi quedam regina erat que propter duas penas quas sustinebat usque quasi ad celum vociferabat* P, *Et ex tunc in aliam cameram duxit me ubi quedam regina erat in caldaria quodam pice fortissime buliente et usquem ad mamillas in caldaria erat que propter duras penas quas sustinebat usque quasi ad celum vociferabat* F. En aquest passatge sembla deturpat el testimoni P, en el qual ha desaparegut la referència a la caldera. El text català és més pròxim al testimoni F, igual que la versió veneciana: *Et abiando vezude queste chosse, a una bella chamera me chonduse dove viti una raina entro una chaldiera de pegolla che forte boiva, la qual fina ale manelle entro stava, et per la grande pena ch'ella sostegniva la soa voze infina al ziello resonava* C. El testimoni V també recull aquests detalls: *Et conduxit me ad quamdam aliam camaram in qua vidi unam magnam calderiam picis multum fortiter bulientis et in dicta calderia picis erat una regina habens unum sbaium in ore cumquerens multum de se quod usque ad mamillas illic stabat.*

²⁵⁶ *dos grans corps*] *duo magni corvi nigri et oribiles* P; omissió.

²⁵⁷ *ab lus ... cervell*] *ipsi ei cerebrum lacerabant* P; ampliació i duplicació verbal.

²⁵⁸ *E ella ... turments*] *Ipsa namque pro corvorum timore nimio se usque ad os in bulientis pice miserabiliter immergebat P, et per la gran paura ch'ella aveva, intro la boiente pegolla infina alla bocha se somerzeva* C.

²⁵⁹ *Con ... açò*] Explicitació.

²⁶⁰ *d'aquell rey ... vist*] *regis illius* P; explicitació.

E ladonchs jo la regoneguí, car ben la conexia en lo món, mas no ho feya ladonchs per so com era tota desfigurade per los turments que soffaria²⁶¹.

—E sàpies —dix lo prom— que ella comatia adulteri trencant la fe a sson marit e per assò sofer no tant solement aquest turment que veus, ans stà tres
295 hores cascun jorn en una cadira reginal²⁶², la qual era tota de foch, e tres hores de la nit stà e jau²⁶³ en un lit de foch, hon crema e brusex²⁶⁴. E sàpias que, si no fos per la bona amor que·l dit rey son marit li avia, ella stiguere dellà lo pont e majors penes e turments sofferira; mes nostre Senyor les li à levades per la bona amor que li avia son marit, axí com dit és²⁶⁵.

300 Sí, anant avant, atrobam un gran loch²⁶⁶ tot plen de gravilles totes plenes de foch²⁶⁷, en les quals avia gran multitut de òmens e fembres, de formas e de figuras diversses²⁶⁸; e alguns d'ells tenien lo foch solament en la un bras e altres en endosos, e altres lo cap e altres les cuxes²⁶⁹. E axí en diversses maneras eren turmentats e cremats²⁷⁰. Con jo ho agué vist, demané al prom
305 qui·m manava²⁷¹:

—Quinas gens són aquestas d'aquestas gravillas?²⁷²

Dix-ma:

—Aquestes gens són perssonas qui, ssegons diversses peccats, delits e crims que an comesos²⁷³, sofferen diversses turments e penas²⁷⁴.

310 Puys partim d'aquí, anam per un gran camí qui era tot plen de grans vergés e rius e fluvis fort plesents²⁷⁵; e ten lo dit camí, segons que·m parech, bé xx milles axí caminant. E go dixí al prom ab qui anava:

—O, pare meu²⁷⁶, plàcia a la tua bonesa que·m vulles dir²⁷⁷ quinas són aquestes penes que jo é vistas dellà lo pont tant orriblas e quals personas les
315 sofferen ne per quins peccats ho crims²⁷⁸.

²⁶¹ *E ladonchs ... soffaria*] «*Noveram -inquam- ipsam sed non tunc propter penas totaliter erat efigurata*» P; ampliació i canvi d'estil directe a estil indirecte.

²⁶² *cadira reginal*] *in trono* P.

²⁶³ *stà e jau*] *iacet* P; duplicació verbal.

²⁶⁴ *hon crema e brusex*] Explicitació.

²⁶⁵ *E sàpias ... dit és*] *Quia vero bona fide ipsam rex diligebat Dominus non tradidit ipsam tortoribus ultra pontem. Bona fides ergo valuit sibi P, e perché lo re li portà bona fede, Dio non li à dado li tormenti che sono oltra el ponte, perché quella bona fede del re li à molto zovado perché lo re li portava grande amor C. L'última frase de la traducció catalana, com en la italiana, sembla una repetició o explicació de la primera.*

²⁶⁶ *un gran loch*] *pratum* P.

²⁶⁷ *gravilles ... foch*] *tribulis* P.

²⁶⁸ *de formas ... diversses*] sense correspondència en el text llatí; el traductor, potser per un salt de línia, sembla haver traduït ací la frase del període següent: *habentes formas diversas atque figuras diversimode ibi stabant* P.

²⁶⁹ *e altres lo cap ... cuxes*] *alius crura* P, *chi le ganbe* C; ampliació.

²⁷⁰ *E axí ... cremats*] *et sic habentes formas diversas atque figuras diversimode ibi stabant* P.

²⁷¹ *Con jo ... manava*] *Quare meum ducem interogo* P; explicació.

²⁷² *Quinas ... gravillas*] *Isti qui -inquam- sunt?* P; explicació.

²⁷³ *diversses peccats ... comesos*] *diversa demerita sua* P; expressió multinominal triple.

²⁷⁴ *sofferen ... penas*] *diversimode sunt afflicti* P; duplicació nominal.

²⁷⁵ *un gran ... plesents*] *per lungum ambulavimus iter veridarijs pulcerimis ignisque fluminibus plenum* P; omissió.

²⁷⁶ *pare meu*] *pater clemens* P.

²⁷⁷ *plàcia ... dir*] *placeat intimare* P.

²⁷⁸ *e quals ... crims*] Ampliació.

Ell ma dix:

—Tu és pessat per vii penas, las quals te declararé per orde axí com las as vistas²⁷⁹. Primerament, passats per una ciutat de foch. E sàpies que en aquella stan òmens usurés²⁸⁰, los quals sens tota mercè són lla greument
320 turmentats; e per la gran dolor que soffiren, giten aquells grans crits e agres e trists, axí com ja as hoÿt. La segone pena és d'aquells qui són en terra clavats²⁸¹. E sàpies que aquesta pena soferen los òmens e fembras cruels e sens pietat, e aquells qui malaexen en lo nom de nostre Déu Jhesuchrist e dels sants²⁸². La terssa pena és d'aquells altres [...] ²⁸³

²⁷⁹ *axí com ... vistas*] Explicació. Es concentra en aquest passatge la voluntat catequètica de l'obra, amb l'explicació del significat de les diverses penes segons la categoria dels pecats comesos pels condemnats. De manera semblant, en el *Tractatus* de Saltrey, dos personatges expliquen al cavaller Owein el significat de la seva visió. Igualment, al final de la *Visio Dryethelm* el personatge guia també fa una glossa o explicació sobre el sentit dels turments i les penes que ha contemplat el protagonista.

²⁸⁰ *òmens usurés*] *homicide et usurarij* P.

²⁸¹ Om. *quorum per duorum palmorum longitudo est periuriorum atque crudelium* P.

²⁸² *E sàpies ... sants*] *quia Dei et sanctorum postergata omni reverentia blasfemantium* P.

²⁸³ *La terssa ...*] *Tertia clavatorum scilicet cum clavis eiusdem longitudinis ut suppremi fatie versus cellum est adulterantium, fornicatorum, luxurie viventium ac virgines deflorantium* P. Ací acaba el que se'ns ha conservat de la versió catalana de l'obra. La *Visio Ludovici* continua amb l'explicació de les penes; tot seguit, el personatge guia desapareix i el cavaller queda sol durant mitja hora fins que troba dos bisbes, un dels quals el beneeix i el felicita per la fe que ha demostrat en tot moment, la qual cosa li ha permès superar les proves. Més avant és conduït a una ciutat meravellosament ornada i pot arribar fins al paradís terrenal, descrit com un meravellós verger. Encara arriba a una altra ciutat amb murs decorats de pedres precioses i a les portes del paradís celestial, on pot albirar, envoltat d'una gran resplendor, un déu de tres caps (la santíssima Trinitat) i la ciutat d'argent. En el camí de tornada per la ciutat li són revelats diversos misteris sobre la Trinitat i alguns secrets sobre el final de la seva vida, que no li és lícit explicar. Finalment, se li apareix novament el primer guia i el conduceix fora de la ciutat d'argent. En retornar al món dels vius, es troba amb l'Hongarès de Rimini, el senyor Malatesta, de manera que l'aparició d'aquest testimoni funciona, com al principi del relat, per a reforçar la veracitat de la història amb el recurs de l'*atestatio rei visae*. Els monjos, que li expliquen que ha passat vint-i-quatre hores dins la cova, se l'emporten al monestir, on passa tres dies per recuperar-se. En la cloenda, el cavaller demana la condemna eterna si no són certs tots els fets que ha relatat. En Teulats, *op. cit.*, és possible llegir en català modern una paràfrasi de la resta de l'obra que els testimonis catalans no ens han conservat.

APARAT CRÍTIC

1 *El foli 127r del ms. 83 de Sant Cugat comença amb un final de frase que no té correspondència en l'original llatí: [...] sia be[...] per tots temps loat Amen B. | E après ... illa] om. O. | monyes] moyes T. | menaren-me] me duxerunt P; el pronom, pràcticament esborrat. | a una aygua] [...] aygua (tallat) B, ad unam aquam P, a una aqua CD, restituïm els dos primers mots d'acord amb P i CD. 2 la qual environe] la qu[...] virone (tallat) B, que quandam parvam insulam circuit P, la qual puoco zirconda C, la qual puocho zirconda D, reconstruïm la lliçó d'acord amb P i CD. 3 E aquí ... monges] los dits monges e aquí O. | devoció] om. (esborrat i tallat) B, d[evoció] M, d[evoció] T, seguim O. | cantaren] [...]aren (tallat) B, ells cantaren O, cantaverunt P, [res]aren M, [re]saren T, seguim O, d'acord amb P, però eliminem el pronom per coherència sintàctica. 4 beneÿren-me] me beneyren O. | açò ffeyt] asso fet O. | sollema e] om. B, solempnijs [processione] P, solempnijs processione F, [una] MT, seguim O, d'acord amb PF. | profeçó éls] professo O, el primer mot, quasi esborrat en B. 5 de ferre la qual] que aquí av[...] qua la qual (tallat) B, portam feream P, porta parvam feream F, porta di fero C, porta de fero D, que aquí av[ia cer]qua la qual (sic) T, seguim O, d'acord amb P i CD. | tanquada] tencade O. | dos] duas O. | com] quont O. 6 agueren uberta] [...]jerta (quasi esborrat) B, quam aperientes P, [fo objerta] MT, seguim O. | digeren-me] dixerenme O. | que] que jo O. | u ffu] ho fiu O. | açò] asso O. | ffou] fon O. | xvii die] viii die O, om. (tallat) B, die xvii P, restituïm la lliçó seguint P. 7 del mes] [...]el mes (esborrat) B, seguim O. | setembre] ssetembra O. | l'any] tiilla supèrfua en O. | mil ccc lviii] mccc lvi, mil ccclxiii O, Anno ergo domini mccc lviii P, restituïm la lliçó de B seguint P. | Quant] cont O. | yo] <jo> O. | ffuy] fuy O. 8 dits monyes] monges O, prelibati monaci P. | tanquaren] tencharen O. | yvaçosament] yva[...] (tallat) B, sobtosament O, yva[çosament] M, iva[çosament] T, restituïm la lliçó seguint la forma habitual d'aquest mot en B. | dita] la d esborrada en B. | tornaren-se'n] ssen tornaren O, tornaren sen B. | segons] se[...]s que (forat) O. 9 sabí depuys] despuys sabi O. | al dit lur monastir] a[...] (quasi esborrat, il·legible) B, del dit lur monastir O, ad monasterium P, seguim O, però esmenem la preposició inicial d'acord amb B. | yo] jo O, l'última lletra esborrada en B. | jus terra] dejus O, pergens sub foramen P, andando per soto tera CD. | loch] les dues primeres lletres esborrades en B, seguim O. | petit] patit O. 10 segons ... viii] tro [...] (tallat) B, secundum meum iudicium septem ... ut memet mensuravi P, seguim O, d'acord amb P. | palms] [...]alms (tallat i quasi esborrat) B, seguim O. | d'ample et] dampla e O. 11 yo] om. (quasi esborrat) B, seguim O. | agés] agues O. | estat ... aquí] aquí stat jaent spaordit O. | espay] spay O. | de mige hora] de [...] (quasi esborrat) B, per medium ore P, seguim O. 12 mi] om. (quasi esborrat) B, seguim O. | hombra] ombra O. | semblant a] a ssemblansse de O, umbra quedam homini similis P. | lo qual] lo [...] (quasi esborrat) B, seguim O. | ivaçosament] [...]acosament (les dues primeres lletres esborrades) B, sobtosament O. 13 lo bras] per lo bras O. | strenyent-lo'm] e estench lom B, stringensque P, seguim O, d'acord amb P. | ffortament] fort O, l'última sil·laba quasi esborrada en B. | e comenssé'm] om. (esborrat i tallat) B, seguim O (falta traç d'abreviatura en segona sil·laba). 14 Per tal que] [...] que (esborrat) B, seguim O. | veyes] veges O. | ço] so O. | leva't] levet O. | mi ... continent] [...]ntinent (esborrat i tallat) B, seguim O. 15 levé] levi O. | et seguint] ssegint O, ac ipsam sequens P. | hombra] ombra O. | ab fort] ab [...] (el primer mot s'intueix, quasi esborrat, el segon tallat) B, [ab .j.^a gran] M, [ab una gran] T, seguim O. | resplendor] [...]esplendor (tallat) B, resplendor O. 16 ciutat] ciuta O. | la] a la B. | entrada] entrade O. | era] quasi esborrat en B, seguim O. | fort] tallat en B, [molt] MT, seguim O. | streta] escura B, arta P, seguim O, d'acord amb P. | mas] mes O. | avia] y avida O.*

17 ab la dita claror] de la dita cl[...] (*esborrat*) *B*, cum dicto splendore *P*, de la dita al [devallar] *T*, *seguim O*, *d'acord amb P*. | devallé] *om.* (*esborrat i tallat*) *B*, *seguim O*. | ensem ... hombra] ab la dita ombra ensem *O*. | escalla en la qual] scala qui *O*, l'últim mot quasi *esborrat en B*. 18 graons] scalons *O*. | E ladonchs] lavores jo *O*. | en una] en [...] (*tallat*) *B*, *seguim O*. | bella] bel[...] (*tallat*) *B*, *seguim O*. | enmig] al mig *O*. 19 avia ... qual] *om.* (*potser per salt d'igual a igual*) *B*, in cuius medio sytum est capitulum quod *P*, *seguim O*, *d'acord amb P*. | havia] avia *O*. | ffört bella cadira] cadira *O*, quandam chathedram *PF*, una chatreda valde pulcra *V*, una bellissima charieгла *C*, una belissima charieга *D*, *el qualificatiu manca en PF, però no en V, ni en CD*. | ço és] so es a ssaber *O*, quasi *esborrat i tallat en B, om. MT*. 20 en lo costat] [...] costat (*tallat*) *B*, [a un] costat *T*, *seguim O*. | ves] vers *O*. | ab gran ... aquella] *el mot dita esborrat en B*, jo assaguim ab gran pler en la dita cadira per manament de la o[...] a (*esborrat*) *O*, in qua sedi iussu michi loquentis *P*, in qua tremens sedi iussu mihi loquentis *F*, cepi sedere super dictam chatredam cum timore magno *V*. 21 E jo] *om.* (*tallat*) *B*, [E] *MT*, *seguim O*. | estant sient] stant o sseent *O*, Sedensque *P*, stagando sentado *CD*. | cadira] *la c corregida sobre d en O*. | monges blancs] mony [...] *hs* (*tallat*) *B*, monyes ... *M*, monges [blanchs] *T*, *seguim O*. 22 cap e apperech-me] [...] rech me (*tallat*) *B*, in capite ferens *P*, *seguim O*, *d'acord amb P*. 23 hom ... reverència] hom de gran reverencia e honestat *B*, de hom de gran reverencia fort de gran *O*, vir utique reverentie magne *PF*, huomo de gran reverenzia *C*, homo de grande reverenzia *D*, *eliminem els dos últims mots de B* (*potser duplicació nominal afegida pel copista*), *d'acord amb O i PFCD*. | E com los] e quant los *O*, *el segon mot quasi esborrat i l'últim tallat en B*. | foren] fossen *O*. | a mi acostats] acostats a mi *O*. 24 aquel que] aquell qui *O*. | portave] portava *O*. | la mitra] lo mitre *O*. | començà'm] comenssa *O*. | parlar] perlar *O*. | dix-me] dix *O*. 25 Tu est aci] *om es assi O*, Te ... duxit *P*. | o entrat] ho entra *O*. | gran presumció] gran promesio *B*, grans perssecussions *O*, stulta presumptio *P*, proxonziom *C*, prosonzion *D*, *tant la variant de B com la de O semblen errors per lectio facilior; esmenem la lliçó d'acord amb P*. | vuymés] vymes *B*, e ja de vuy mes *O*. | no pots atràs] [...] atras (*quasi esborrat i tallat*) *B*, non valens amodo retrocedere *P*, *om. M*, [no et val] *T*, *seguim O*, *d'acord amb P*. 26 peril ... perdició] gran perill o destruccio ho perdicio *O*, sine tuo discrimine *P*. | de ta persona] de ta p[...] (*esborrat/tallat*) *B*, *om. MT*, *seguim O*. | E si] si *O*, *la primera lletra quasi esborrada en B*. 27 stà] este *B*, periculosum est valde *P*, est *T*, *seguim O*, *d'acord amb P*. 30 te vindran] [...]dran (*esborrat/tallat*) *B*, ad te venient *P*, *seguim O*, *d'acord amb P*. | diables] tants de diables *O*, demones *P*. | adés ... t'enganen] *om.* (*potser per salt d'igual a igual*) *B*, nunc in forma miliebri pulcerima ut te seducat *P*, *seguim O*, *d'acord amb P*. 28 adés en forma] a forma *B*, *seguim O*. | fort terribblas] e daltres besties fort [...]bles (*tallat*) *B*, in drachorum forma oribili *P*, e daltres besties fort [ahira]bles *M*, e d'altres bestias fort [orri]bles *T*, *seguim O*, *d'acord amb P*. 29 ço] so *O*. | espaordesquen] spaordesquen *O*. | e:t desesperes] et desesperes e seras tempt[...]rmentat in diverses maneres per ço quet poren porten [...]dicio (*tallat*) *B*, e finalment quet desepes de la gratia de Deu *O*, ut terrore ac tremore te desperes *P*; *d'acord amb P*, *eliminem els altres mots de B*, *que semblen afegits pel copista o introduïts potser per atracció o salt a un altre passatge*. | as] es *O*, Unum est tamen tue salutis remedium *P*. 30 ço és] so es a ssaber *O*. | tots temps] tots [...] (*tallat*) *B*, tostemp *O*, restituim *B* *seguim O*. | hages] ages *O*, quasi *esborrat en B*. | en ton ... santa] entor e pen la [...]ncta (*forat*) *O*. 31 pasió] passio *O*. | e a cascun] e que a cascun *O*, et in omnibus martirijs *P*, [...] a cascun *M*, [et] a cascun *T*. | martiri] martri *B*, martir[i] *MT*, *seguim O*. | facen] fassen *O*, facen o temptacio que *B*, in omnibus martirijs *P*, *eliminem els tres últims mots de B*, *d'acord amb O i P*. | verbum] quasi *esborrat en B*, *seguim O*. 32 caro] ea caro *O*. | habitabit] abitavit *O*. | E après Deus et] e a[...] Deus et (*quasi esborrat*) *B*, cors *O*, deinde Deus *P*, E a[prés di]ges Deus et *T*, restituim *el mot tallat d'acord amb*

P. 33 mecum] mecum amen O. | senya't] senyet O. | tres vegades] [...] vegades (esborrat) B, tres veus O, tribusque vicibus P, editem el primer mot segons O i d'acord amb P. | aquestes coses] aquestas cosas O. | te donaran] te aydaran et daran O, habebunt P. | tancta] tanta O. 34 de fortallesa] de [...] (esborrat) B, fortitudinem P, de [força] MT, seguim O, d'acord amb P. | temptacions] fortalèses e tamptacions (per atracció del mot anterior) O, temptamenta P. | penes] penas O. | turments] quasi esborrat en B, seguim O. 35 demonis] dimonis O. 36 adonchs] ladonch O. | me] ma O. 37 demonis] [...]nis (esborrat) B, diabblas O, reconstruim la lliçó. | que] qui O. | de vuimés] de viumes B, vuy mes O, deuimes M. | estaria] staria O. 38 jo ... mi] om. (en canvi de foli) B, Et me signans sancte crucis signo a me recessit P, seguim O. 40 Cant ... fet] om. (en canvi de foli) B, Post hec P, seguim O. | encontinent ... cantant] vingueren de continent algunes dones ballant e cantant O, statim veniunt mulieres [...] corizantes salentesque P, subito me aparve demonii in forma de donzelle [...] et verso de me vigniva ballando e saltando C, subito me apa(r)ve demoni i(n) forma de donzele [...] et verso di me vigniva balando et saltando D. 41 la belea de les quals] la bellesa de les ditas dones O, quarum erat incredibilis pulcritudo P. | tant gran que] inextimabla e O, quarum erat incredibilis pulcritudo P. 42 hom creure] om dir ne altre creure B, hom creure segons que dejus appar O, editem els dos primers mots de O i eliminem l'explicitació posterior; la lliçó de B pot explicar-se com un intent d'evitar l'error d'escriptura sense ratllar el manuscrit. | car vestides eren] les eren vestides O. | portaven en lur cap] aportavan en lurs caps O, in capite deferebant P. 43 d'aur maravellosos] dor O, coronas aureas [...] formose valde P. | moltes] moltes e diversses O. | pedres presioses] peres precioses O. | Lus cares avien] lus crans avien B, e avien les cares O, lus crans [carns] avien M, lus carns avien T, esmenem el segon mot de B seguim O. 44 let] llet O. | blanquor ere] blanchor era O. | mesquilada] mesclade O. | hon] on O. 45 vermela] vermella e O. | rosa] bella rosa O, lacteo rubeoque colore mixto perfuxe P. | avien ... forts] [...] lus cabells (forat) O. | delicats] dalicats O. 46 semblants ... d'aur] semblant a fil daur B, semblants en color de fin or O, declinantes capillis aureis erant P, chomo filli d'oro C, chomo fili d'oro D, restituim la marca de plural que manca en el primer mot de B seguint O i d'acord amb P. | Lus] lurs O. | bells] beles B, seguim O, per mantenir la concordança. | pus] e pus O. | que] qui O. 47 Les celles] las seyilles O. | e negres] negres B, e negres com atzabeya O, supercilia arcualia nigredine pendentia decenter P, editem la conjunció seguint O. | uls] ulls O. | aguileyns] aguilench O. | e forts bells] om. B, pulciores P, piú belli C, piu beli D, seguim O, d'acord amb P. 48 Los nas avien] lurs nasos O. | fort prims ... fets] forts polits B, nasus valde stillus usque ad labia rectissimus decurrebat P, i suo naxi dritci pluy d'un stillo C, i suo nasi driti piú d'un stillo D, seguim O, més semblant a P i CD. | labis] lavis O. | pus vermels ... corals] vermells e com a coral O, labia rubricunda coralo P. 49 Les] las O. | blancas] belles B, eburnei P, bianchisimi C, bianchisimi D, seguim O, d'acord amb P i CD. | fforts bé hordenades] e avienlas molt gint ordonades (la a de l'últim mot corregida sobre d) O. 50 axí ... preciosas] om. B, ut lapis pretiosissimus mens pendeat P, belut lapis preciosissimus mentus pendeat F, seguim O, d'acord amb P. | E lo col] e avien lo coll O, el verb manca també en P. | bel] bell O. | assats ... gras] e ben torneyat B, colum decenti carnositate P, seguim O, d'acord amb P. 51 En lurs ... bellas] les mamelles avien com dues pomes poques B, in pectore duo poma parva pulcerima levebantur P, in pectore duo poma parva rotonda pulcerima levabantur F, nel peto mostrava do pomedeli picoli e redondi C, nel peto mostrava do pomedelli piculi et redondi D, seguim O, més d'acord amb P i FCD. 52 Les quals ... edaf] he aparaguerenma las duas donas esser en edat de O. 53 meyns] menys O. | vengueren-se'n a mi] vingerenssen O, ad me venientes P. | ffort] fort O. | quant] com O. | foren ... mi] a mi foren O. 54 de elles] dellas O. | de mayor autoritat] esser major astant O, maiorem auctoritatem P. | les] las O. 55 començà'm ... axí] me

dix *O*, sic michi submissa voce taliter cepit dicere istis verbis loquendo *P*. 56 *O* ... cavaler] molt bell cavaller *O*, De chore miles *P*. | ffort] fort *O*. | plaer] plaser *O*. | goig] gran goig *B*, seguim *O*. | consolació] gran consolacio *B*, consollacio *O*, *eliminem el primer mot de B seguint O*. 57 sies] ssias *O*. | imagines] smagins *O*. | diables] diablas *O*. | aquell fals dimoni] aquels falsos demonis *B*, demum salvatissimus *P*, *seguim O, d'acord amb P*. 58 que abans ... dit] que abans de nos as vist e te an dit *B*, to a dit abans de nos as vist *O*, ut qui nos preverit ad te demum salvatissimus reservabit *P*, *esmenem la lliçó de B a partir de O i seguint P*. | dieses inmortal] donas e mortals *O*, dee inmortalis *P*. | havents] havem *O*, habentes *P*. 59 grans] gran *B*, *seguim O per mantenir la concordança*. | Per ... hages] ages *B*, Acquiesce igitur meis tue salutis consilijs *P*, *seguim O, d'acord amb P*. 60 consolació] consollacio e plaser *O*. | fes] fe *O*. | nosaltres ço] nos so *O*. | que t vulles] quet villes *B*, quet placia *O*. 61 abrasant-nos] abrasant *B*, abessantnos *O*, vagosque amplectus recipe nostros amoris *P*, *editem el pronom seguint O i P*. | encara] encare *O*. | ayes de nós] ayes *B*, ages de nos *O*, *editem els dos últims mots seguint O*. | tot altre ... amor] tots altres plasees e dalits e compliment de joy demor *O*. | si] ssi *O*. | ho fas] o ffas *O*. 62 hauràs] nauras *O*. | plaser e amor] lo plaer de nosaltres *B*, non delectabile solum *P*, *seguim O*. | aconseguiràs] aconsissaras *O*. | fort gran proffit] gran profit e gran honor *O*, sed tibi bonum etiam utile consequetur *P*. 63 car] car segons as hoyt *B*, *seguim O*. | sobre ... poder] gran sobre de tresor *B*, super thesauros maximos potestatem *P*, *seguim O, d'acord amb P*. | si ... vols] ssi james tu vols *O*. | a ço] en sso *O*. 64 adur ab tu] menar *O*. | qual ... nós] qual mes te ulles de nos *B*, de nos qual te vulles *O*. | ab tantas ... com] ab tantas de riqueses o com *O*, *om. (tallat) B*, si ex nobis aliquam tecum venire voles *P*, poteris inquam divitias deferens procut voles *F*, tu potrai portar tante richeze quante a ti piazerà *C*, tu potrai portar tante richeze quante a ti piaxerà *D*, [si venir] *T*, *seguim O, d'acord amb F i CD, però ometent la conjunció o*. 65 volràs] *la r corregida sobre s en O*. | E vet ací] car ben veus *O*. | les] las *O*. 66 tu est] es *O*. | ací] en aquesta casa ho palau *O*, per quam intrasti *P*. | per què jo t'ich] e yo tinch *B*, quod ad vota te statim ponere extra possim *P*, *seguim O, d'acord amb P*. | exir] axir *O*. | ora] orat *O*. | ço] sso *O*. 67 que voldràs] quet volras axi com te dit *O*. | Emperò] e si ho fas bon punt est entrat e *B*, *seguim O*. | no m vols creure] tu no vols a mi creure *O*. | ni fer ... conssell] de ço que yot consell *B*, quod consulo contempseris facere *P*, *seguim O, d'acord amb P*. 68 ací] assi *O*. | sens fi de] aquests *O*, dracones terribiles in multitudine magna *P*. | destruïran] destroyran *O*. 69 Encontinent] de continent *O*. | ach] hach *O*. | aparegeren] apparageren *O*. | les dites] las ditas *O*. 70 molts] moltes *B*, *seguim O*. | fforts leys] fort leigs *O*. | teribles] tariblas *O*. | oribles siules] orriblas xiules *O*. 71 vingueren] vingeren *O*. | lus] lurs *O*. | goles ubertes] gols verins *O*, aperto ore *P*. | aqueles ... nas] les boques e nasos *O*. 72 uls] ulls *O*. | horelles] orelles *O*. | avia ab] avia *O*, cum ipsi bestie *P*. | diverses] diversses *O*. 73 e de] de *B*, diversas habentes speties et figuras *P*, *la primera lletra corregida sobre d en O, seguim O*. | estrayes] stranyas *O*. | les quals] qui *O*. | fflames] flames *O*. | de foch ... tro] entro *O*, Flamma namque ignis ab ipsis procedens celum attingere videbatur *P*, gitando fuogo dela bocha che pareva tochar infino al ziello *C*, zitando fuogo dela bocha che pareva togar infina al ziello *D*. 74 cell e] cel *O*. | de aquelles] de las quals *O*. | era] <era> *O*. | molt pus] pus *O*. | terible] teribles *B*, orriblas *O*, terribilior *P*, *eliminem la marca de plural, d'acord amb P i O, per mantenir la concordança*. | que] molt que *O*. 75 drachs] drach *O*. | desús] dessus *O*. | com yo] quant jo *O*. | los dits] los *O*. | esteguí ffort espaordit] dessus ditas stegui fort spaordit *O*. 76 la dita ... vegada] hoy la dona qui abans me avia parlat quom dix *O*. 77 *O* ... cavaler] onrat cavaller *O*. | plàcia t consentir] placiet consentir *O*. | açò] asso *O*. | per ta ... profit] te per ta sa[...] e profit to dich (*forat*) *O*. 78 Si no ... teribletat] e vulles squivar [...]ribleta<tr> (*forat*) *O*, illum aspectum terribilem considerans bestiarum *P*. | de aquestes] daquestes *O*. 79 bèsties]

besties e de aquestes e de aquets drachs *B*, illum aspectum terribilem considerans bestiarum *P*, *sequim O*, d'acord amb *P*. | qui t ... devoraran] que veus appare[...] a tota te destruction (*forat*) *O*. 80 E adonch yo dix] ladonchs jo dixi *O*. 81 Déus] deu *O*. | vulla] ulla *B*, *sequim O*. | que yo t crega] quet cresegu *O*. 82 dementre yo] dementra jo *O*. | callava] guardava *B*, Cui respondens nullatenus *P*, alla qual parolla niente rispuxi *C*, ala qual parola niente rispuxi *D*, *sequim O*, d'acord amb *P* i *CD*. | les dites] las ditas *O*. | axí ... abeliments] axi primen la mia concupiçencia ab lus afalachs e abeliments *B*, ab lus affallachs axi punyen la voluntat mia e la consiència *O*, tamen quia sagitas trahentes concupiscentie igneas valde cordi meo mulieres prefate continue emitebant *P*, *esmenem el segon mot sequim O*, d'acord amb *P*. 83 abeliments] abelimens *M*. | l'esguart] lesgart *O*. | les dites] las ditas *O*. | donas] besties *B*, mulieres *P*, *sequim O*, d'acord *P*. | manera] guisa *O*. 84 spaordia] espaordien *B*, *sequim O*, per mantenir la concordança sintàctica. | volentat] voolluntat *O*. | volia] quax volia *O*. | que y quonsentís] consentir *O*. | la dita dona] las ditas donas *O*. 85 adonch] ladonchs *O*. | especial] special *O*. | gràcia e do] don e gracia *O*. | de Déu] de nostre senyor deus *B*, *sequim O*. 86 les paraules] las p paraulas *O*. | dites] ditas *O*. | l'abat] labbat *O*. | m'era aparegut] ere apparagut *O*. | xii] sobradits xii *O*. | monges] moges *B*, *sequim O*. 87 tant tost] tantost *O*. | dites] ditas *O*. | les dones] las donas *O*. | desaparegeren] desaparagueren *O*. | yo] jo *O*. | ligat e pres] pres e ligat *O*. 88 sus el mig] al mig *O*. | les dites bèsties] les dites besties per devorame *B*, las bestias dessus ditas *O*, illas feras ferocissimas *P*, *eliminem els dos ultims mots de B*, *sequim P* i *O*. | mas volent] mes fo volentat de *O*. | Jhesuchrist] deu Jhesuchrist *O*. 89 me recordaren] recordantme *B*, *sequim O*. | les dites santes] las sobraditas *O*, orationes memorans doctas *P*. | e diguiles ... mecum] e diguiles *B*, que mavia ditas lo sobradit abat et verbum caro factum est et abitabit in nobis deus et sancta trinitas sit semper mecum amen *O*, iam dicho in corde meo Verbum caro factum est et habitavit in nobis, Deus et Sancta Trinitas sit mecum semper *P*, iam dico in corde meo Verbum caro et ceteram *F*, *reproduim de nou l'oració sequim O* i d'acord amb *P*. 91 les] las *O*. | dites] ditas *O*. | yo] jo *O*. | deliurat] desliur[...] (*tallat*) *O*. | de les dites bèsties] [...]s besties dessus ditas (*tallat*) *O*. 92 e] <e> *O*. | turment: turm[...] (*forat*) *O*. | sptosament] sptof[...]t (*forat*) *O*. 93 estaven] staven *O*. | algunes dones] algunas donas *O*. | belles] bellas *O*. | aparellades] apparallades *O*. | primeres] altres primeras *O*. 94 E] e] i ladonchs *O*. | de aquelles] dellas *O*. | dix-me les] ma dix las *O*. | següents] seguns *B*, *sequim O*. 95 bé] ben *O*. | sia] sies *O*, venerit *P*. | bel] bell *O*. | tant] tant temps *O*, diu *P*. | avem] tavem *B*, aven *O*, a nobis diu descideratus *P*, *eliminem el pronom*, d'acord amb *P* i *O*. 96 Pren] prin *O*. | aquela] aquella *O*. | infinits] infinidas *O*. 97 que] qui *O*. | no porien ... pensats] nos poden per algun pensar *O*. | seràs] serar *O*. | mayor tresor] molt major treso *O*. 98 yamés] james no *O*. | agués] agueses *B*, agust ne *O*, quantum in mundo nunquam fuit *P*, *esmenem la lliçó d'acord amb el sentit de P*. | qualque] qual *B*, *sequim O*. | condesió sia] condició fos *O*. | açò] asso *O*. | no] nom *B*, no u *T*, *sequim O*. 99 vejes aci] vegues *O*. | aquellas serps] quina multitut de besties e de serps *B*, vide serpentes *P*, *sequim O*, d'acord amb *P*. | que t'estan detràs] quit stan tras *O*. | les] las *O*. 100 destruir] destroy *O*. 101 àls] alre *O*. | desigen] desiges *B*, *sequim O*. 102 E] e] i ladonch] ladonchs *O*. | gerí] gire *O*. | molt] molts *B*, *sequim O*. | teribles] terriblas *O*. | bèsties e serpens] besties *O*, diversas bestias et serpentes *P*. 103 e fuy ... jo:] *m*. (*tallat*, *en canvi de foli*) *B*, temptationum et facilis pro pulsitibus ad premissa remedia recurebam *P*, [I ràpidament] *T*, *sequim O*, d'acord amb *P*. 104 requordi] recorde *O*. | dix] dixi *O*. | les santes] las sanctas *O*. | damunt] dessus *O*. | dites] di[...]<es> (*tallat*) *O*. | les] les dites *B*, las *O*, Mulieres *P*, *eliminem el segon mot sequim O* i d'acord amb *P*. | desaparegeren] desaparegueren *O*. 105 yo] jo *O*. | de continen pres] pres *O*, subito serpentes me captum *P*. | per] *om*. (*tallat*) *O*. | les dites] las ditas *O*. | serpens] serpens he besties *O*, serpentes *P*. | qui:] quem *O*. | terra] terre *O*. 106

cor] las cor *O*. | dites oracions] dites santes paraules *B*, ditars oracions *O*, orationes *P*, editem el segon mot seguint *O* i d'acord amb *P*. 107 deliurat] desliurat *O*. | tant gran pestelència] gran pestillencia *O*. 108 Encontinent em trobè] *om. O*, subito me inveni *P*. | un] <un> *O*. | lo] *la* o *corregida sobre a en O*. | dona vella] bella dona *O*, vetula domina *P*, una femena vechia *C*, una femina vechia *D*. 109 donzelles] donselles *O*. | les] las *O*. | eren] eran *O*. | molt pus belles] pus bellas *O*. | nengunes ... dones] las primeras que vistas avia *O*, predictarum dominarum omnium *P*. 110 com yo] quant *O*. | viu] *la* i *corregida sobre e en O*. | ffuy molt] fuy fort *O*. | maravellat] merevellat *O*. | lur] llur *O*. | excel·lent belea] excellent ballesa *O*. 111 de continent] dladonchs *O*. | la dita ... parlar] comenssam a parlar la dita dona bella *O*. | e] em *O*. | dix] dix cant foren presentades al cavaller duas donselles *O*, michi sic blande est allocuta *P*. 112 Goig] goyg *O*. | sia ab] siab *O*. | bel] bell *O*. | e agradable cavaller] cavaller e agradable *O*. 113 desigat] desiyat *O*. | esperat] sperat *O*. | ço] so *O*. | de aquestes donzelles] daquestas donselles *O*. 114 muler] muller *O*. | aquela] so es aso es a ssaber aquella *O*. | més te] a tu mes *O*. | tria] trien *O*. | ço] so *O*. | tots temps] tostemps *O*. 115 ages ... delits] sobiran be e sobran delit *B*, ut tibi perpetuo bene sit nam et ipsa delectabiliter perfrueris *P*, per zerto a ti serà bem perpetual, e zertamente ella te darà e si te uxerà piaxevoli deletamenti *C*, che per zerto a ti serà ben perpetual, et zertamente ela te darà et si te uxerà piazevoli deletamenti *D*, sobiran bé e sobiran delit [tinguis] *T*, seguim *O*, d'acord amb *P* i *CD*. | seràs] sseras *O*. 116 Per ... fas] e no y ulles contrastar en altra manera *B*, per que gorda que si mon consell non fas de cert ages [...] si no ho fas (*forat*) *O*, Cave igitur quod consulo ne facere te postponas *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | ya] ja *O*. 117 mos] molts *O*, mea *P*. | no escaparàs] n[...] paras (*forat*) *O*. | dels altres ... deliurat] dels altres sies escapats e deliurats *B*, los altres ages passat [...] dells sies scapat e deliurat ages *O*, eliminem el plural dels participis per mantenir la concordança, seguim *O*. 118 E lavores] lardonchs *O*. | yo-m] jom *O*. | gerí] gire *O*. | horibles serpens] orribles serpents *O*. 119 altres] daltres *O*. | molt pus cruels] cruels *B*, crudeliores *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | nengunes] negunes *O*. | les primeres] las primeras *O*. | qui clavaven ... ssobines] *om. B*, qui claven in terra homines e fembres e fayentlos star de ssobines *O*, in terra homines et mulieres nequirer infingentes *P*, le quale ficha gli omeni et le femene in tera *C*, le quale ficha li omeni et le femene in tera *D*, seguim *O*, però ometent l'última conjunció, d'acord amb *P* i *CD*, i restituim la sil·laba que falta en el primer verb per mantenir la concordança. 120 lur] lo lur *B*, seguim *O*. | espaordiment] spaordiment *O*. 121 e per la] e *O*. | les dites donzelles] les dites besties donzelles *B*, las ditas donselles *O*. | caigui] caegui *O*. | en] a *T*. | esmortit] smortit ho stremordit *O*, excriatus *P*. 122 recordant-me] recordant *O*. | que ajudar-me pugués] quem pugues ajudar *O*. | mas i vaçosament] mes sobtosament *O*, el segon mot ocult per una taca d'humitat en *B*. | la misericòrdia ... ajudà] me vench la misericordia de nostra senyor Deus Jhesuchrist qui majuda *O*. 123 recordi'm] jom recordi de las *O*. | dix] dixi *O*. | horacions] oracions *O*. 124 desús dites] dessus ditas *O*. | E de continent] lardonchs *O*. | la dita ... donzelles] la bella e ditas donselles *O*. | desaparegeren-me] desaparagueren *O*. | yo ffuy] jo fuy *O*. 125 ligat e gitat] ligat e fermat e pres e mes *O*, ligatus vinculusque *P*. | sobines] ssobines *O*. | enmig] al mig *O*. | les dites] las *O*. | tant horibles e serpens] ten terriblas *O*. 126 aquí clavaren-me] aquim clavaren *O*. | que tenien] qui avian *O*. | dos] tres *B*, duorum *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | de lonch] *om. B*, longitudo duorum palmarum *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. 127 com yo] quant jo *O*. | senyè'm] hubert seniem *B*, *om. (tallat)* *O*, me instanti signo *P*, regularitzem ortogràficament el mot per evitar errors de lectura. | les dites horacions] las sanctas paraules e oracions *O*, orationes *P*. 128 yo] jo *O*. | deliurat] delliuat *O*. | plaça] plassa *O*. 129 avia] havia *O*. | monestir] monastir *O*. | dones] donas *O*. | ffort belles] bellas fort *O*. | les] las *O*. | dones] donas totas *O*. | isqueren] isqueran *O*. 130 monestir] monastir *O*. | vengueren] vingueren *O*. | i vaçosament]

soprosament *O*. | a mi] *om. O*. | e digueren-me] em dixeren *O*. | paraules] paraulas *O*. 131 Quant] tant *O*, Quanta iocunditas *P*. | lo goig] goig *O*. | nosaltres] no *O*. | de] en *O*, ex tuo ad nos adventu *P*. | noble] nobla *O*. 132 Cert] *om. B*, certe non est lingua *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | à lengua] ha lengue *O*. | u] ho *O*. | què pregam] quet pregam *B*, que preguam *O*, eliminem el pronom pleonàstic seguint *O*. 133 noblea] noblesa *O*. | monestir] monastir *O*. | és] <es> *O*. | bel] bell *O*. | que altre que al] que al *O*. 134 E aquí] e *O*, ibidem *P*. | ço] sso *O*. | que·t] que *O*. | volràs] volras ni obs te sera *O*, ibidem mea que omnia que cupis habebis solatia *P*. | ensems] ensemps *O*. | alegrar·t'as] te alegreras *O*. 135 e obtindràs tot quant] de tot quom *O*, gaudebis ac obtinebis *P*. | fes] axi fe *O*. | ço] sso *O*. | consellam ... proffit] consellam *O*, Consule ergo tue salutí *P*. 136 vet] vege *O*. | quines e qualles] quins e quonts *O*. | bèsties feres] diverses besties feres *B*, feres besties *O*, feras *P*, eliminem el primet mot de *B* seguint *O* i *P*. | à ací que] ha assi qui *O*. 137 molts] mols *B*, diversses *O*. | e fembres] e fort e ffembres *O*. | e meten] metent *O*. | aquells] aquellas *O*. | en ast e cremen-los] en as[...] cremen-los *B*, que cremen en ast *O*, mulieres asant hominisque *P*, elle roste quelle anime *C*, ele roste quelle anime *D*, en af[...] cremenlos *MT*, restituim *B* seguint *O*, *P* i *CD*. 138 E de ... semblant] semblant faran de tu *O*. | Encara veyes] e vege encara *O*. | ací] assi *O*. 139 e escur] he scur *O*. | ha aygua] a ayga *O*. | bulent] calenta *O*, ferventi aqua *P*, aqua boiente *CD*. | que] qui *O*. | bul] bull *O*. | tro] fins *O*. 140 E vejes] vege *O*. | infinides serpens] infinidas serpents *O*. | que] qui *O*. | lus coes ... ligats] lus coes caros que ha homens e ffembres *B*, lus coes co[...]ents en que ha omens e fembres ligats (*forat*) *O*, post caudas trahentes currus in quibus vinculati prostrati homines mulieresque *P*, editem la preposició que acompanya el relatiu i l'últim mot seguint *O*, d'acord amb *P*; al final del foli proves calami en un altre tipus de lletra en *O*: «De dominus sens... gloria tua osana in cel...». 141 puyssan-los] meten aquelles *B*, sunt proiecti *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | lo pou] lo dit pou e aquí cremense *B*, in puteum *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | E] e *O*. | axí entra] per que no y ages tu entrar *O*, Quare velis monasterium nostrum ingredi salubrem *P*. 142 monestir] monastir *O*. | quití de no entrar] no ulles entrar *B*, seguim *O*. | pou] pou e aquí morir a mala mort *B*, seguim *O*. 143 yo ... ffuy] jo lavos fuy *O*. | membrat] membrantme *B*, seguim *O*. | de les dites] les dites *B*, de las ditas *O*, editem la preposició seguint *O*. | com] quant *O*. | dites de continent] ditas (*la i corregida sobre e*) *O*. 144 les dites monges] las dones *O*, moniales *P*, le munege *C*, le monege *D*. | me desparegeren] <des>paragueren *O*. | yo ffuy] jo de present fuy *O*. 145 lançat] mes *O*. | lo] lo dit *B*, in puteum *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | llamsant-me ... d'aquel] e en labis de aquel *B*, ad abissum protrahere conantur *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | adonch] e adonch *B*, ladonchs *O*, eliminem la conjunció per mantenir la correlació sintàctica. | plagé] plach *O*. 146 Senyor] senyor Deu Jhesuchrist *O*. | yo pens ... dites] a mi recordaren aquellas *O*. | santes] sanctas *O*. | e] *om. B*, seguim *O*. 147 E ab] ab *B*, seguim *O*. | trobé] tr< >be *O*. | dit pou] dit *O*. | fui] fuy mes *O*. | molt ample] fort ampla *O*. | e enmig] en la mig *O*. 148 havia] avia *O*. | exia] axia *O*. | una] un<a> *O*. | fort bella] bella *O*, pulcerimus *P*. | seia] sseya *O*. | dona] fort bella dona *B*, quedam puella *P*, puella quedam *F*, unam domicellam *V*, una fantina la plui piazevole et bella che io avesse anchora vezuda *C*, seguim *O*, d'acord amb *PFV*, a pesar de *CD*. 149 solla] sola *O*. | nenguna] neguna *O*. | les] las *O*. 150 dessus ditas] que trobades avia prop *B*, cuius omnium predictarum mulierum erat gratior pulcritudo *P*, seguim *O*, d'acord amb *P*. | avia] havia *O*. | si] ssi *O*. | d'aur] dor *O*. | ffortment plorave] fort plorava *O*. 151 e com] e quat e quant (*en carvi de foli*) *O*. | veu] viu *O*. | los] ssos *O*. | uls ... cara] ulls qui li rajaven de llagrames la cara sua *O*, lacrimantibus oculis genas roxeas habens singultibus *P*, chom sengliozzi lagrimando e bagniano le suo' roxade golte *C*, chon senglozi lacrima(n)do e bagna(n)do le suo' roxade galte *D*. 152 pus fresqua] fos fresca mes *O*. | dix-me] e dixme *B*, eliminem la conjunció seguint *O*.

[plorant] enplorant *O*. [paraules segens] paraulas quis sseguessen *O*. 153 Gira't] giret (*la i corregida sobre e*) *O*. [dolç] bell *O*, [dolen?] *M*. [vejes] veges *O*. [orible] orribla (*titilla supèrflua*) *O*. [veure] veura e de gardar *O*. 154 yo·m ... viu] quant jom giras *O*, Volvens igitur me vidi *P*. [roda tant] roda tan *O*. [paria ... tro] bastas paria bastas *O*. [cel] cell *O*. 155 la pregonea de aquella] ssa pragonessa *O*. [era] *om*. *O*. [tant] tan *O*. [vigares] viyares *O*. [fos] fon *O*. [bastàs] que abastas *O*. [tro] entro *O*. [infern] infren *BT*, infern *O*, infrem *M*, *esmenem la lliçó seguint* *O*. 156 Era] e *O*, erat ignita tota *P*. [e en] e *B*, en *O*, in cuius gibositate orbiculata *P*, *editem la preposició seguint* *O*, d'acord amb *P*. [cerqle] cercla *O*. [la] la dita *B*, *seguim* *O*. [penjaven] pessaven *O*, pendebat *P*. [moltes ... oribles] diversses e terriblas e orribblas besties *O*, nocive bestie cruciantes *P*. 157 tant ... guardar] les quals no gosava mirar *O*. [avian·n'i] ni avia *O*. 158 com] quant jo *O*. [caigui] caygui *O*. [en terra esmortit] smortit en terra *O*. [car] e *B*, Habebat namque *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [juntura] conguntura *B*, iunctura *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [cos] cors *O*. 159 una gran boca] gran bocha *O*. [orible] terribla *O*, oribile *P*. [en la qual] e en cascuna *B*, in quo *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [dens] dens forts grans que *B*, dentes *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [qui avian] cascuna dent avia *B*, *seguim* *O*. 160 de lonch] *om*. *B*, longitudinis *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [les] las *O*. [hòmens] omens *O*. [encadenats] encadenades *O*. 161 ab] ab ab *O*. [cadenes] cadenas *O*. [ffoch e de fere] ferre ab foch foguejant *O*, catenis fereis et ignitis *P*, chadene de fero e de fuogo *C*, chadene di fero e di fuogo *D*. [a les quals ... pecegaven] les quals ditas bestias ab ellas pesseyant els menyant *O*. 162 puis] puyis *O*. [les] lo *O*. [e après] [...] apres (*full doblegat*) *O*. [les] los *O*. 163 a mengar] a mengar e a beure *B*, menyar *O*, lacerabat comedebat vomebat rurssumque lacerando comedendo vomebat interminabiliter *P*, *eliminem els últims mots de B*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [açò] asso *O*. [fi] fin *O*. [Les altres] les *O*, Alie vero bestie *P*. [que aqui eren] qui eren aqui ab *O*. [e fembres] *om*. *B*, ac alias mulieres *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. 164 gitaven] que gitatavan *O*, proiciebant *P*. [sobre la dita] sobra la *O*. [éls] ells *O*. [pengats] penyats *O*. 165 sobtosos movimens] soptos movement (*falta titilla en última sil·laba*) *O*, ad modum velocissimum rode *P*. [roda] rode *O*. [pugats] penyats *O*, a celo ad inferos sine requie velocissime movebantur *P*. [e adés] ades *O*. [eren avallats] eren devallats (*repetit*) *O*. 166 tro als inferns] entro en infern *O*, ad inferos *P*. [aquells mesquins] que les mesquines *B*, aquellas mesquins *O*, *seguim* *O*. [fort] fortment *O*. [turmantats] turmentades *B*, *seguim* *O*. [que] *om*. *O*. 167 miserablement] agrament e sanglotaven *B*, clamando miserabiliter *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [grans plors] forts grans plos e gamechs *B*, Voces ... ad cellum valde clamando *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [Com yo] e quant jo *O*. [açò] asso *O*. [agui] ague *O*. [a parlar] parlar *O*. 168 dona] dona vidua *B*, puella *P*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [dix-me] dixma aytals paraulas *O*, inquit *P*. 169 Yo] jo *O*. [avia] a *O*, Habebam *P*. [amava] jo amava *O*. [a mi] mi *O*. [aquestas] aqueix *B*, *seguim* *O*. 170 bèsties] bestias *O*. [an·lo·m ... brasos] *om*. *O*, a meis amplexibus seperantes *P*. [e an·lo·m] han lom *O*. [gitat] *titilla supèrflua* en *O*. [aqueixa] t̄o aqueixa *O*. [roda] roda estich axi solla e deseparada ab gran desplaer *B*, super illam *P*, super illam rotam crudeliter proiecerunt *F*, *seguim* *O*, *perquè la lliçó de B sembla un afegiment del copista, sense correspondència en PF ni en CD*. 171 cavaler] cavaller *O*. [aparega] me aparega *O*, *titilla supèrflua* en *B*. [esguart] eor esguart *B*, esgort *O*. [est] tu es *O*. [piadós] piatos *O*. [plàcia] placiati *O*. 172 piatat] pietat *O*. [vulles] vlles *B*, vulas tu a mi *O*. [deliurar] desliurar *O*. [de aquest] daquest *O*. [peril] perill *O*. [Fugiam] fugam *B*, *seguim* *O*. [ensem abdos] andosos enssemps *O* (proves calami *al final del full*). 173 perdien·nos] pendran nos *O*, perdrien·nos *T*. [bèsties] besties e cuels *B*, bestias *O*, bestie *P*, *eliminem els dos últims mots de B*, *seguim* *O*, d'acord amb *P*. [turmentar·nos·hien] turmentarnos han *O*. 174 a·quels] aqels *B*, aquells *O*. 175 ladonch] ladonch com de tots puns me temptas *B*, ladonchs *O*, *eliminem l'afegitó de*

B, que no té correspondència ni en PF ni en CD. | yo·m recordi] jom recorde *O*. | dix] digui *O*. | les santes] les desus dites santes *B*, las sanctas *O*, orationibus *P*, *eliminem el segon i el tercer mot de B, seguint O, d'acord amb P.* | paraules] paraules he oracions *O*. | senyé] senye tres vegades *O*. | de continent] ladonchs *O*. 176 dona] dona vidua *B*, puella *P*, *seguim O, d'acord amb P.* | desparch-me] desaparech *O*. | E] e de feyt *B*, e jo *O*, et postea *P*, *eliminem els dos últims mots, sense correspondència en P.* | ligat ... gitat] pres es ligat *O*, Ligor statim super rotam proiectus sum tortorijs *P*. | sobre] sobra *O*. | la roda] la roda damun dita *O*, super rotam *P*. 177 Senyor] senyor deu Jhesuchrist *O*. | yo dix] jo digui *O*. | en mon cor] a mon <cor> *O*. | les dites oracions] las ditas paraules e oracions *O*, orationes *P*. | de continent ... roda e] ladonchs *O*, dei presidio sic evado *P*. 178 trobé·m] me trobe *O*. | gran camp] camp gran *O*. 179 bel] bell (*la b corregida sobre e*) *O*. | la ombra del qual] lo qual a la ombra *O*, sub cuius umbra *P*. | estaven] staven *O*. | dones fort belles] donas bellas *O*, domine pulcerime *P*. | que yugaven] qui jugaven *O*. 180 escachs] aschachs *O*. | les] llas *O*. 181 O cavaler] cavaller (*amb capital inicial*) *O*. | constància] consciencia *B*, soptaninent *O*, constantie *PF*, chonstanzia *C*, chostanza *D*, *esmenem la lliçò de B d'acord amb PF i CD; deu haver-se produït per lectio facilior, mentre que en O s'ha intentat esmenar l'error ad sensum.* | ardimen] ardimen agut e gracia *O*, audatie *P*. | auré ... singular] plaser de la tua venguda es *O* (proves calami *al final del foli*), singulare ac indisolubile ex tuo ad nos adventu gaudium persensi meo *P*. 182 tal] e tal *O*. | hom] om. *B, seguim O.* | tots temps] tostemps *O*. | amats] amats e am *B, seguim O*. 183 què·t] que *O*. | per la] la *O*. | noblea] noblesa *O*. | yo] jo *O*. 184 a mi·t] a mi·te a mi te *O*. | vulles] vlles *B, seguim O.* | partesques] pusques partir *O*. | guisa] guissa *O*. 185 sobiran] sobran *BM*, sobiran *T, seguim O.* | delit] desitx *O*, sed accedens ad me mecum perhempniter dilectare *P*. | ensem] om. *O*, mecum *P*. | tots temps] tostemps *O*. | guarda no] gardet que no *O*. | meynspreus] meyspreus *O*. 186 les penes que t'estan] las quit penas stan *O*. | certefich·te] certefichte *O*. | no·n pories] no poras *O*. | estorce] scapar *O*. 188 E ladonch] ladonchs *O*. | yo·m] jom *O*. | gir] gire *O*. | detrás] detaras *B, seguim O.* | sobirane] sobranes *O*. | avia] om. *O*. 189 bastassen] bastas *B, seguim O, per mantenir la concordança.* | tro] fins *O*. 190 E viu·hi] viu *O*. | encara] encare *O*. | horribles] orriblas *O*. | que metien] qui matian *O*. | a la dita] en la *O*. 191 E après] apres *O*. | maravelosament alt e] molt maravallos alt *O*, altitudinis et longitudinis mirabilis *P*. | car ... sabí] car despuys sabí que *O*. 192 milles] *tilla supèrfua en O.* | tenia de largària] tenia *O*. | E entorn] e entorn *B*, entorn *O*, *esmenem la lliçò de B segons O.* | de aquel] dell *O*. | havia] avia *O*. | serps] serpens *O*. | diverses colós e] diversses colors he *O*. 193 altres] daltres *O*. | bèsties] cruels e malvades besties *B*, alie fere multe *P, seguim O, d'acord amb P.* | que] qui *O*. | flames] flama *B, seguim O.* | cel] set cel *O*. | avia·i] avia *O*. 194 diverses] diversses *O*. | que] qui *O*. | cremaven] cramaven *O*. | e cridaven] les quals cridaven *B*, fortitissime vociferantium ululantiumque *P, seguim O, d'acord amb P.* 195 fort agramen] e gamegaven agramen *B, seguim O.* | E desots] dessots *O*. | coria] corria *O*. | flum] flom *O*. | d'aygua] dayga *O*. 196 bulent] orin bullent *O*, aqua fortiter bulientis *P*. | en] e en *O*, in quo *P*. | qual] qual riu *B*, in quo *P, seguim O.* | moltes e diverses] multitut de *O*. | bèsties e oribles] besties e oribles e de oribles figures *B*, bestias verinoses *O*, crudelissime bestie *P, eliminem els últims mots de B, sense correlació en P, seguint O.* | les quals] celles qui entorn stavan *O*, que volentem ad pontem accedere rapiebant *P*. 197 aquels que] que *B*, aquels qui *O*, [los] que *T, editem el primer mot seguint O.* | pasar] pessar *O*. | lo] per lo dit *B*, ad pontem *P, seguim O.* | lançaven·los] llenssavenlos *O*. | e hofegaven·los] els affogaven *O*. 198 l'ayga] la dita aygua bulent ab gran crueltat *B*, in fluvio *P, seguim O.* | com] quant *O*. | açò] asso *O*. | dix] ma dix *O*. 199 cavaler] cavaller *O*. 200 consell] consell *O*. | Car ja] per que *O*. | certes] ja *O*. | escaparàs] scaparas *O*. | de tantes] a totas *O*, ut tantas penas *P*. 201 penes] penas *O*. | com] com

com *O*. | aparellades] apparellades *O*. | car si] e si *B*, quia si bene unam evades *P*, *seguim O*. | escapes] scapas *O*. | cauràs en l'altra] en laltre entraras *O*, in aliam submergeris *P*. 202 si-m creus] si mi treus *O*, Crede michi *P*. | tots temps] tostemps *O*. | sobiran] sobran *BM*, sobiran *T*, *seguim O*. | delit] desig *O*, delectabiliter mecum perpetuo vivere eligis *P*. | és] es desus *B*, *seguim O*. 203 Lavores] ladonchs *O*. | yo-m] jom *O*. | recordé] gire recorde *O*. | les dites] las ditas *O*. | santes] sanctas *O*. | com] quant *O*. | aguí] agí *O*. | dites] ditas *O*. 204 la dona desparch] ladonchs desaparec la dona (*en el primer mot la a corregida sobre n*) *O*. | me] e <me> *O*. | prengueren] pregeren *B*, *seguim O*. 205 com començàs] comenssant *O*. | yo dix] jo dixi *O*. | les dites oracions] les dites santes oracions *B*, las ditas paraules e oracions *O*, orationes *P*, *eliminem l'adjectiu afegit en B seguint O*, d'acord amb *P*. 206 avia] havia *O*. | acostumat] acostumat iii vegades *O*, ut actenus fui consuetus *P*. | tant tost] tantost *O*. | la] lla *O*. | e trobí'm] em trobe *O*. 207 sobiranea] soberanesa *O*. | de un mont] del mon *O*, in parvi cuiusdam montis cacumine *P*. | asats] assats *O*. | m'aparch] madpereich *O*. | dues donzelles] duas donsellas *O*. 208 dix] dix axi *O*. 209 Escapat] scapat *O*. | est] es *O*. | pasa] passa *O*. | Car càpies] membret *O*. 210 imposible] impossibla (*titlla supèrflua*) *O*. | és] om. *B*, *seguim O*. | quaygues] caygues *O*. | en alcuna] en layga ho en alcuna *O* (*sembla que el copista ha volgut corregir l'error sense ratllar el manuscrit*), in aliquam transactarum pennarum incedas *P*. | les penes ... aparellades] llas penas *O*, in aliquam transactarum pennarum incedas *P*. 211 E] car *O*. | est] es *O*. | fol] foll *O*. | penses] pensses *O*. | riu] riu bulent *B*, in flumine *P*, *seguim O*. 212 asages] assages *O*. | pasar] passar *O*. | vullés ... lla] tu vlles a mi creure e no ulles partir mal e leig della *B*, perire non velis *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. | on] hon *O*. 213 bé] bona *O*. 214 E ladonchs] ladonchs *O*. | les santes paraules] les dites santes paraules *B*, les sanctas oracions *O*, verbi *P*, *ometent el segon mot de B seguint O* i *P*. | com] quant *O*. | dites] ditas *O*. 215 senyat] senyat iii vegades *O*, me signo crucis sancte signaculo *P*. | yo] jo *O*. | ab gran ... peu] pose lo peu ab gran paor *O*. | en lo] al *O*. | e la dita ... pont] om. *B*, pono pedem trepidus super pontem mulier abest totum me signo crucis sancte signaculo et statim ad medium pontis capior et transportor *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. 216 e aquí encontré] e de feyt viu *B*, Ibi cuidam assessori in equo ruffo multum terribili obviavi *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. 217 un cavaler] un hom cavalcant *O*, assessori *P*. | en un cavall] om. *B*, ùen un cavall *O*, in equo ruffo *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. | sobiranament terrible] sobranament terrible *BM*, om. *O*, sobiranament terrible *T*, multum terribili *P*. 218 yo-t] jot *O*. | en lo flum bulent] en lo pont o en lo fluvi aquell anegade *O* (*error corregit sense ratllar*), alioquin te in flumine submergam *P*. 219 E lavores ... girí] gom gire *O*. | cavaler] cavalier *O*. | del caval] delH cavall dedssus dit *O*, tam equi quam equitis *P*. 220 que axí m'espaoirdien] e axi me spaoidren *O*. | no] *titlla supèrflua en O*. | on] hon *O*. | de res] res *O*. 221 ayudar] ajaudar *O*. | com guardava] quant garde *O*. | ves] envers *O*. | flum] flum ho riu *O*, flumen *P*. | que] qui *O*. | veia ten gran] vehia que bulia e hi avia gran *B*, tantam videbam obscuritatem et profunditatem *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. 222 pregonea] pragonessa *O*. | scuretat] gran escuredat de tot seny exia *B*, obscuritatem *P*, *seguim O*, d'acord amb *P*. | que lo] e lo *B*, *seguim O*. | falia] deffalia *O*. | paor] pahor *O*. | com] con *O*. 223 pensava] penssava *O*. | del dit caval] del cavall *O*, illius equitis *P*. | cavaler en mi matex] cavalcador *O*, cor in me ipso timore defitiebatur *P*. | que més me valia] mes *O*. 224 gitar] girarma *O*, me merso capite in flumine potius proicere elegissim *P*. | lo] lo dit *B*, in flumine *P*, *seguim O*. | éls] ells *O*. | e] ni *O*. | guardar-los] gardarlos *O*. | vegada] vegade *O*. 225 adonchs] aquella vegade *O*, Tunc *P*. | yo dix] jo dixi *O*. | en] dins *O*. | totes les] totes les desus dites *B*, totas las *O*, orationibus *P*, *eliminem els dos últims mots de B seguint O* i d'acord amb *P*. 226 Ay] o *B*, *seguim O*, per mantenir l'expressió habitual en aquesta exclamació. | mesquí] mesquins *O*, Ve michi misero *P*. | mal dia] m mal die *O*. | tornar] torn *O*. | me'n ... avant] puch avant anar *O*. 227

Si] ni B, *seguim O*. | lanç] lans O. | pus soptosament] pusobtosament O. | que sageta ... pregonea] caure que ssageta O. 228 seré perdut] perdut sere O. | destrouit] destruyt O. 229 Estant] stant jo O. | terriblas tribulacions] tanctes oribles temptacions B, *seguim O*. | ajuda] ajuda O. | nostre Senyor] la misericordia de deu O. | yo·m ... matex] en mi matexa O, Ad me tandem reversus P. 230 e recordi'm de] recorde en O. | les santes] las sanctas O. | desús] dessus O. | ditas] escrites B, *seguim O*. 231 deguïles] dixilas O. | Ab tant] e ab aytant O. | ivaçosament] sobtosament O. | yo·m] jom O. 232 sa] sans O. | salvu] salve O. | lo] del O. | pont] pont que res nom senti B, ultra pontem P, *seguim O*, d'acord amb P. 233 Dessat ... pont] e com fuy pasat B, Transacto igitur ponte P, *seguim O*, d'acord amb P. | yo] jo O. | gràcias humils] devotament gracia B, gratias humiliter P, *seguim O*, d'acord amb P. | Senyor] senyor deu Jhesuchrist O. | sa infinida] sa infida B, ssa infinida O, sa infinida MT, *editem el segon mot seguint O*. 234 clemència] clamencia e pietat (*la i corregida sobre e en l'últim mot*) O. | de tanctes ... deliurat] ayudat de tanctes e tals tribulacions e deliurat B, de tantas e haitals penes e tribullacions desliurat O, de tantis periculis placuerit liberare P, *editem, seguint O i d'acord amb P*, una lliçó esmenada de B, que sembla haver volgut esmenar un error sense ratllar el manuscrit. | E après] apres O. 235 de açò] dasso O. | de continent me aparech] apparechma de continent O. | prom antich] hom entich O. | e ab lo] ab lo B, e abb lo O. 236 ab homil salutació] a prop de humils salutacions O. | me dix] dix a mi O. | aytals] aytal B, *seguim O*. 237 Beneÿt] *capital orlada en O*. | sia] ssia O. | lo pare de] lo pare B, el para de O, Deus et pater Domini nostri P, *editem la preposició seguint O*, d'acord amb P. | Jhesuchrist] deu Jhesuchrist O. | qui t'ha ... gràcia] qui ham afeta de gracia O, qui tibi tantam contulit gratiam P. 238 que est] ques O. | escapar] scapar O. | tanctes] tantas O. | falsses] om. B, penas falaces P, *seguim O*, d'acord amb P. | del demoni] de dimonis O, demonum P. 239 tanctes] tantas O. | e tals ... penas] oribles besties B, tam terribiles penas P, *seguim O*, d'acord amb P. 240 E après] e a n-n e apres O. | me dix] dixma O. 241 Tim] pren O, Hanc P. | la qual t'è aportade] om. B, quam tibi detuli P, *seguim O*, d'acord amb P. | vine e seguex-me] e vine seguexme B, vine e sseguexma O, venique sequere P, *invertim els dos primers mots de B seguint O*. 242 Ladonch] ladonchs O. | yo rebí] jo resebi O. | tovalola] tovallola O. | seguí] ssegui O. | prohóm] prom O. | lo qual me menà] e ell amenam O. 243 val verdegant] vall e verdejant O, magnam viridem valem P. | pasave] vall passava O, per quam ... transibat P. | aygua] ayga O. 244 hòmens] omens O. | tenien] tenian O. | cap] ddejus cap O. | deyús] dejus O. | e los] els O. 245 desús] dessus O. | e altres] altres O. | que hi ... brasos] qui tenien los brasos en la dita ayga (*la primera a de l'últim mot corregida sobre e*) O, quibusdam ibidem tenentibus et alij brachijs separatis P. | cabels] cabells O. | com] quant O. | yo u] jo O. 246 yo demani] demane O. | dit prohóm] prom quimenava O. | aquels que] aquells qui O. | axí] om. O, taliter P. | yaien] jayen O. | la aygua] layga O. | lo qual me respòs] e el dixme O. 248 Aquests] aqex B, *seguim O*. | hòmens] los omens O. | fembres] les fembres O. | que ich] que axi B, quy ich O, qui hic sua peccata ... purgantes P, *restituim el pronom seguint O i d'acord amb P*. | purguen] pugen B, porguen O, *esmenem B seguint O*. | he delexen ... peccats] e lexen le[...] B (*taques d'humitat d'un parell de línies*), he delexen largament lurs peccats O, sua peccata ... purgantes P, *seguim O*, però reconstruim l'adverbi que s'intueix en B d'acord amb P. 250 E puy] puy avant (*la inicial del primer mot orlada*) O. | trobam] tro[...] B, *seguim O*. | un bell] de un B, in uno castro applicantes pulcerimo P, *seguim O*. | la] lla O. | yo] jo O. | un bel] bell O. 251 paret] porta B, porta paret O, iuxta parietem P, *seguim O*, d'acord amb P. | bela] bella O. | cadira] cadira de costa B, cathedramque P, *seguim O*. | coberta] hi era cuberta O. | de un bel] dun bell O. | drap d'or] drap B, drab dor O, panno pulcerimo P, panno pulcerimo deaureato F, una bellissima chariega ornata de pano d'oro C, una belissima chariega hornata de pano d'oro D, *editem el mot que manca en B seguint O i*

d'acord amb FCD. | E dix-me] ladonchs ma dix *O.* | lo dit ... manava] lo dit prohomo *B,* lo prom quim manava *O,* meus dux reverendus *P,* lo mio chonductor *C,* el mio chondutor *D,* *editem els mots que manquen en B seguint O, d'acord amb P i CD.* 253 Sembla't] semblet *O.* | bel] bell *O.* | aquest] aqest *B,* *seguim O.* | lit] lit e aqesta cadira *B,* Lectus nonne tibi pulcer videtur *P,* *seguim O.* 254 yo dix] jo dixi *O.* 255 Hoch] hoc *O.* | bell] bella *B,* Pulcer *P,* *seguim O.* 256 dix] me dix *O.* 257 cócera] cossera *O.* | plen] lo lit *B,* Plenus sub cultra aurea *P,* lo dit lit *T,* *seguim O, d'acord amb P.* | fogejants] fogejant *B,* fogajans *O,* carbonibus est ignitis *P,* *restituim el plural seguint O i d'acord amb P.* | semblantment] ssemblantment *O.* 258 pali ... d'aur] pall[...]] aur (*forat*) *B,* *seguim O.* | de] *om. B,* *seguim O.* 259 E] he *O.* | açò-m] de sso ma *O.* | lo dit] aquell *O.* | e cadira] he cadira *O.* | per a qui] per qui *O,* [e] per aqui *M.* | stan apparallats] era aparelat *B,* pro quo dicta peracta sunt *P,* *seguim O, d'acord amb P.* | és] es es *O.* 260 a mi legut] degut *O,* pandere michi non licet *P.* 261 d'açò] dasso *O.* | anant avant] *om. B,* procedens ulterius nostrum iter *P,* *seguim O.* | vinguem] venguem *O.* | en una cambra en] a una ca[...]] (*forat*) *B,* ad unam pervenimus cameram *P,* a vna ca[dira en] *M,* a una ca[mbra en] *T,* *seguim O, d'acord amb P.* | qual] *quasi esborrat en B,* cal *O,* quela *M.* | era] avia *O.* 262 yo] jo *O.* | conexia] conaxia *O.* | lo qual ssey] lo qual [...] (*forat*) *B,* ssey *O,* consedebat *P,* lo quela [sey] *M,* *editem el verb seguint O.* | fort ... avia] *om. B,* in regio throno aureo *P,* *seguim O.* 263 paria'm] apparia a mi *O.* | que] qe *B,* *seguim O.* | sigés] stigues *O,* consedebat *P.* | goyg e] goig he *O.* | alegria] alagria *O.* | molts] moltes *B,* *seguim O.* | òmens] homens *O.* 264 vienien] mengavan *O,* *accedebat P.* | davant] devant *O.* | roses] rosas *O.* | violes] flors *O.* | unes yoies] molts yoys *O,* iocolia *P.* 265 e altres serveys] e altres e molts servis li fahien *B,* et alia exenia *P,* *seguim O, d'acord amb P.* | com yo] quant jo *O.* | agui vist açò] ho agui vist *O.* | yo demaní] demaneli *O.* | proom] prom *O,* prom *MT.* 266 són] eren *B,* Quenam gens est illa *P,* *seguim O, d'acord amb P.* | aquestes] aquelles *B,* e aquestes *O,* *seguim O.* | que] qui *O.* | servís] plasers *O.* | a-quest] en aquest *O,* a-quest *T.* 267 dix-me] ma dix que *O.* 268 Aquest] aquells *O.* | pelegrins] palagrins *O.* | a] en *O.* | donava almoyna] a donades almoynas *O.* 269 pessaven ... Jacma] *om. (en canvi de foli)* *B,* quando transibant per regnum suum ut ibant Romam ... sancti Jacobi *P,* *seguim O, d'acord amb P.* | e altres ... món] e altres pelegrinacions *B,* he anant trers pelagrins del mon *O,* et aliorum sanctorum ... et alias diversas mundi partes *P,* *editem els dos últims mots seguint O i d'acord amb P.* 272 Sàpies] sapias *O.* | seu] sseu *O.* | està-y] stay *O.* | hores] horas *O.* | del dia] de cascun dia *B,* per horas diey *P,* de cascum dia *M,* *seguim O, d'acord amb P.* | e axi] axi *O,* et tamen *P.* 273 jau tres horas] ne jau tres *B,* per tres horas in nocte iacet *P,* *seguim O.* | de la] de [...]]na (*forat*) *B,* *seguim O.* | açò] asso *O.* | om ... ere] [...] a nos (*esborrat*) *B,* dum viveret in secullo ... fuit luxuriosus totus *P,* *seguim O, d'acord amb P.* 274 lo món] lamor *B,* in secullo *P,* *seguim O, d'acord amb P.* | les horacions] las oracions *O.* 275 que-ls] qels *B,* que los *O.* | pelegrins] pelagrins *O.* | feytes] fetas *O.* | e per] e ditas per raho de *O.* | les almoynes] las ditas almoynas *O.* 276 él los] lus *O.* | donava] *om. (forat)* *B,* [donave] *M,* *seguim O.* | ell stigera] segons que dit es [...] a *B,* segons que dit és [fór]a *T,* *seguim O.* | delà] della *O.* | lo pont] lo po[...] (*tacat*) *B,* *seguim O.* | as pasat] as vist passat *O.* 277 turmentat] turmentat e fora *O.* | sa] la *O.* | Tu] *om. (taca, esborrat)* *B,* *seguim O.* | com sies] cont ssies *O.* | tornat] tornatt *O.* | al segle] en lo ssegla *O.* 278 diges-ho] diguesho *O.* | a ssos ... amichs] [...] amichs (*taca, esborrat, forat*) *B,* consanguineis *P,* *seguim O.* 279 almoynas lo] al[...] quel (*forat*) *B,* *seguim O.* | deliuren] desliuren *O,* desliuren *MT.* | les penes] las penas *O.* | sofrir] ssoferen *O.* 280 Açò] asso *O.* | isquí'm] jo isqui *O.* | entrà'm] entren *O.* 281 avia] havia *O.* | una gran] una *O,* in caldaria *F,* unam magnam calderiam *V.* | plena de pega] de pegunata *O,* pice *F,* picis *V.* | bulent] bullent (*la u corregida sobre e*) *O.* | dins la qual estave] e dins stava *O.* | regina] les primeres lletres tacades en *B.* 282 engastada ... tro] qui ssentrava per la pegunta entro

O. |les mameles] las mamellas O. |las grans penas] la gran dolor B, duas penas P, duras penas F, *seguim O, d'acord amb F.* 283 soferia] soffaria O. |cridave] cridava O |plorave] cridava O. |agrament] agrament e marcida O. |que] car O. |que tro] entro O. |pugasen] pujassen O. 284 los seus] los O. |grans] agres [...] B, *seguim O, la lliçó de B sembla originada per atracció de l'adverbi agrament.* |E estaven-li ... cap] staven sobra lo cap de la regina O, Desuper caput ipsius P. |dos grans corps] dos drachs forts B, duo magni corvi P, *seguim O, d'acord amb P; aci acaba B, tot i que hi ha restes d'un full que no s'ha conservat.* 287 bullent] la u corregida sobre e en O. 295 en una cadira] en en un cadira O. |la qual] ~~quat~~ la qual O. 296 hores de] hores h de O. |crema] cremava O. 297 son marit] *el primer mot corregit sobre un altre (tania?), ratllat en part O.* 298 pont e] pont en O, *esmenem la lliçó per fer sentit.* 303 en endosos] e endosos O, alius duo P, *esmenem la lliçó per fer sentit.* 304 maneras] [...] eras (tallat) O. 312 xx milles] m xx milles O, miliariorum viginti P, *eliminem la primera lletra d'acord amb P.* 314 penes] om. O, Pene P, *restituim el mot d'acord amb P.* 317 pessat] ~~pen~~ pessats ~~penas~~ O. |declararé] decla[...]re (tallat) O, explicabo P, *esmenem O, d'acord amb P.* 318 vistas] vista[...] (tallat) O; *tot seguit la primera pena, centrat i subratllat amb una línia a manera de títol.* 320 turmentats] turmentatss O. 323 aquells qui malaexen] ~~q~~ aquells qui malaexen O.

Recibido: 12/10/2013

Aprobado: 9 /03/2014

LA VISIÓN DEL CABALLERO LOUIS D'AUXERRE:
EDICIÓN CRÍTICA DE LA VERSIÓN CATALANA

RESUMEN: Presentamos la edición crítica, acompañada de un estudio preliminar, de la traducción catalana de la *Visio Ludovici de Francia*, una obra escrita en latín en la segunda mitad del s. XIV por el fraile franciscano Taddeo dei Gualandi, a partir del testimonio del caballero Louis de Auxerre, que se enmarca en la rica tradición de relatos vinculados con el Purgatorio irlandés configurada, sobre todo, con el *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii* de H. de Saltrey. El descubrimiento de una nueva copia de la versión catalana nos ha permitido mejorar las dos ediciones anteriores (Miquel i Planas 1914 y Teulats 2011), además, a partir de la comparación de los dos manuscritos conservados en catalán con los diversos testimonios del texto latino y con las dos versiones de la traducción italiana del s. XV, hacemos algunas aportaciones sobre la transmisión de esta *Visio*, una narración con voluntad catequética, reflejo del imaginario medieval relacionado con el Más Allá.

PALABRAS CLAVE: *Visio Ludovici* de Francia, Purgatorio de San Patricio, Louis de Auxerre, literatura visionaria, traducción medieval.

THE VISION OF THE KNIGHT LOUIS D'AUXERRE:
CRITICAL EDITION OF THE CATALAN VERSION

ABSTRACT: We are presenting here the critical edition and preliminary study of the Catalan translation of *Visio Ludovici de Francia*, a Latin work written during the second half of the 14th Century by the Franciscan friar Taddeo dei Gualandi, based on the witness of the knight Louis d'Auxerre, and framed within the rich storytelling tradition relating to St Patrick's Purgatory. It is configured, essentially, as H. de Saltrey's *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*. The discovery of a new copy of the Catalan version has allowed us to improve both previous editions (Miquel i Planas 1914 and Teulats 2011) and, thus, from the collation of both Catalan manuscripts preserved with the existing testimonies of the Latin text and the two existing versions of the Italian translation from the 15th Century, we have been able to make contributions on the transmission of the cited *Visio*, a narration with a catechismal intention, reflecting the medieval imaginary related to the hereafter.

KEYWORDS: *Visio Ludovici* de Francia, Louis d'Auxerre, St. Patrick's Purgatory, visionary literature, medieval translation.